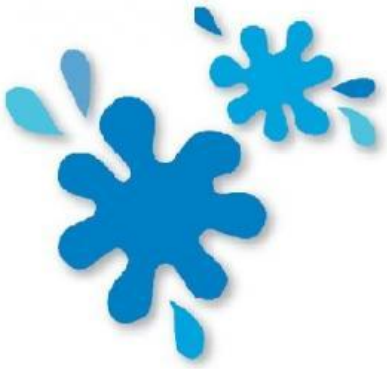
‘Methodische handboeken met Spetterende sociale vaardigheden’

Spettertrainingen
Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 4 t/m 8 jaar en van 8 t/m 12 jaar

Regine Sloof
en
Arriënne Moggré

Afstudeeropdracht mei 2010

‘Methodische handboeken met Spetterende sociale vaardigheden’

Auteurs: Regine Sloof en Arriënne Moggré
Afstudeerbegeleider: Hans Baak
Praktijkbegeleiders: Hannah Kok en Bernadette Huyben
Datum: 27 mei 2010 © Christelijke Hogeschool Ede

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave 3

Voorwoord 5

Samenvatting 6

1. Plan van aanpak 8

1.1 Aanleiding en motivering 8

1.2 Probleemstelling 8

1.3 Vraagstelling 8

1.4 Definiëring van kernbegrippen 9

1.5 Doelstelling 9

1.6 Beschrijving van onze werkwijze 9

1.7 Instelling 10

2. Doelgroep 12

3. Visie 13

4. De sociale ontwikkeling 14

4.1 De samenhang tussen sociale ontwikkeling en de emotionele ontwikkeling 14

4.2 De sociale ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 4 t/m 8 jaar 15

4.3 Theorieën binnen de sociaal emotionele ontwikkeling 17

4.4 De sociale ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 8 t/m 12 jaar 17

4.5 Theorieën binnen de sociaal emotionele ontwikkeling 20

Conclusie 20

5. Belemmeringen 22

5.1 Uithuisgeplaatste kinderen 22

5.2 Veiligheid 22

5.3 Oorzaak van ontbrekende vaardigheden 22

5.4 Gevolg van het ontbreken van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen 23

5.7 Gedragsverandering 26

Conclusie 26

6. Bestaande sociale vaardigheidstrainingen 28

6.1 Kanjertraining 28

6.2 Leer samen spelen met Tim en Flapoor 29

6.3 Samen denken en doen 31

6.4 Spelend leren, leren spelen 32

Conclusie 34

7. Geintegreerde sociale vaardigheidstraining 36

7 .1 Voordelen van een geïntegreerde sociale vaardigheidstraining 36

7.2 Nadelen van een geïntegreerde sociale vaardigheidstraining 37
7.3 Aandachtspunten voor pedagogisch medewerkers 38
Conclusie 40
8. Opzet en uitvoering van het onderzoek 41
8.1 Methode 41
8.2 Interviews 42
8.3 Enquêtes 42
8.4 Observaties 42
9. Conclusies uit het onderzoek 44
9.1 Conclusies vanuit de interviews 44
9.2 Conclusies vanuit de enquêtes 44
9.3 Conclusies vanuit de observaties 45
10. De Spettertraining 47
10.1 Verantwoording van de naam 47
10.2 De Spettertraining voor kinderen van 4 t/m 8 jaar 47
10.3 De Spettertraining voor kinderen van 8 t/m 12 jaar 49
Conclusie 51
De producten 52
Conclusie 53
Nawoord 54
Bronvermelding 55
Bijlagen van het product 58
Bijlage 1. De IJsberen 59
Bijlage 2. Interviews en uitkomsten 61
Bijlage 3. Enquetes en uitkomsten 65
Bijlage 4. Observatielijsten en uitkomsten 75
Bijlage 5. Overige Sociale vaardigheidstrainingen 88

Voorwoord

Ede, mei 2010

Voor u ligt onze afstudeeropdracht “Methodische handboeken voor Spetterende sociale vaardigheden”.

In het studiejaar 2008-2009 heeft Arriënne stage gelopen binnen Orthopedagogisch Centrum Trompendaal op behandelgroep de IJsberen. In een teamvergadering bespraken pedagogisch medewerkers hun zorg rondom het ontbreken van sociale vaardigheden bij de uithuisgeplaatste kinderen van de behandelgroep. Vanuit deze teamvergadering kwam naar voren dat de pedagogisch medewerkers behoefte hebben aan een praktische sociale vaardigheidstraining, die zij zelf kunnen geven. Deze behoefte heeft ervoor gezorgd dat wij vanuit Orthopedagogisch Centrum Trompendaal een onderzoeksvraag hebben gekregen.
De onderzoeksvraag luidde:

> *Hoe kan ik, als pedagogisch medewerker, het gedrag van een kind in de residentiële hulpverlening op een methodische wijze aansturen, zodat het kind in de dagelijkse omstandigheden sociaal vaardig kan reageren en handelen?*

Zowel Arriënne als Regine heeft de minor pedagogiek gekozen. Bovenstaande onderzoeksvraag past uitstekend binnen deze minor.
Ons onderzoek heeft uiteindelijk geleid tot de reeds ontwikkelde afstudeeropdracht “Methodische handboeken voor spetterende sociale vaardigheden” en de twee handboeken “Spettertraining voor kinderen van 4 t/m 8 jaar” en “Spettertraining voor kinderen van 8 t/m 12 jaar”.

Allereerst willen wij onze begeleiders, Hannah Kok en Bernadette Huyben van het Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en Hans Baak van de Christelijke Hogeschool Ede, bedanken. Zij hebben ons de afgelopen maanden gestimuleerd, gemotiveerd en aangestuurd in onze afstudeeropdracht. De feedback die zij gaven is zeker van waarde geweest in het tot stand komen van ons eindproduct. Wij hebben de onderlinge samenwerking tussen de CHE en Orthopedagogisch Centrum Trompendaal als zeer prettig ervaren. Daarnaast willen wij onze naaste familie en vrienden bedanken. Zij hebben ons in de afgelopen tijd gesteund en gestimuleerd. Ook hebben sommige van hen onze afstudeeropdracht gecontroleerd op spelling en grammatica.

Binnen onze afstudeeropdracht richtten wij ons op de eerder genoemde onderzoeksvraag. In hoofdstuk één tot en met drie geven wij een weergave van het proces, de doelgroep en onze visie rondom ons afstudeerproduct. Wij zullen hierin het plan van aanpak, de doelgroep en onze visie bespreken.
Hoofdstuk vier betreft de sociale ontwikkeling van beide leeftijdsgroepen. Binnen dit hoofdstuk zullen wij inzoomen op de vaardigheden en kennis waarover kinderen van beide leeftijdsgroepen horen te beschikken. In hoofdstuk vijf kijken we naar de gevolgen van het ontbreken van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen.
In hoofdstuk zes worden bestaande sociale vaardigheidstrainingen besproken en wordt gekeken naar welke elementen inzetbaar zijn in de ontwikkeling van onze training “De Spettertraining”.
In hoofdstuk zeven worden voor- en nadelen van een sociale vaardigheidstraining, gegeven door pedagogisch medewerkers op een rijtje gezet. Binnen dit hoofdstuk zullen ook aandachtspunten voor de trainers aan bod komen.
Dan volgt in hoofdstuk acht en negen de opzet, de uitvoering en de resultaten van ons onderzoek.
In hoofdstuk tien zal duidelijk worden waarom wij voor de titel “De Spettertraining” gekozen hebben. Tevens geven wij in dit hoofdstuk een korte weergave van de twee ontwikkelde sociale vaardigheidstrainingen.

Wij wensen u veel leesplezier!

Arriënne Moggré en Regine Sloof

Samenvatting

Hieronder geven wij een samenvattende weergave van onze afstudeeropdracht “Methodische handboeken met Spetterende sociale vaardigheden”. De probleemstelling van onze afstudeeropdracht was:

> *Uithuisgeplaatste kinderen binnen de residentiële hulpverlening hebben te weinig kennis en vaardigheden van basale sociale vaardigheden om vanuit hun ontwikkelingsniveau te kunnen functioneren in verschillende situaties binnen het dagelijks leven.*

Binnen onze afstudeeropdracht hebben wij door middel van literatuurstudie, interviews, enquêtes en observaties antwoord gegeven op en vorm gegeven aan de volgende vraagstelling:

> *Hoe kan ik, als pedagogisch medewerker, het gedrag van een kind in de residentiële hulpverlening op een methodische wijze aansturen, zodat het kind in de dagelijkse omstandigheden sociaal vaardig kan reageren en handelen?*

Uit de literatuurstudie rondom sociale vaardigheidstrainingen is gebleken, dat het evenwicht tussen het vermogen van het kind en de eisen die pedagogisch medewerkers aan het kind stellen, belangrijk is. Bij uithuisgeplaatste kinderen, zowel in de leeftijd van vier tot en met acht jaar als in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar, blijkt dat het egocentrisme nog een rol speelt. Uithuisgeplaatste kinderen maken een vertraagd leerproces door. Dit uit zich bijvoorbeeld in het niet kunnen verplaatsen in het perspectief van de ander.

Wij willen een sociale vaardigheidstraining samenstellen zodat uithuisgeplaatste kinderen in de dagelijkse situaties sociaal vaardig kunnen reageren en handelen.
Vaardigheden die binnen onze sociale vaardigheidstraining benadrukt worden zijn: inleven in de ander, luisteren naar de ander, emoties herkennen, vragen, herhaling, kritiek geven en/ of krijgen en nee zeggen. We vinden dit terug in de literatuur. Tevens komt dit terug in de interviews, enquêtes en observaties. Dit geldt voor beide leeftijdsgroepen.

Het komt bij uithuisgeplaatste kinderen regelmatig voor dat ze onveilig gehecht zijn. Wanneer de basis van veilige hechting er nauwelijks is, zien we een vertraging in de ontwikkeling van sociale vaardigheden. Herhaling is bij kinderen belangrijk in het aanleren van vaardigheden. Deze herhaling willen wij vanuit de trainingen vooral richten op het dagelijks leven, door extra aandacht te besteden aan de transfer. Daarnaast is sociale bekrachtiging erg belangrijk. We moeten ons ervan bewust blijven dat veiligheid een basisvoorwaarde voor kinderen is om vaardigheden te kunnen ontwikkelen.

Door gebrek aan kennis en het gebrek aan vaardigheden zijn kinderen niet in staat sociaal gewenst gedrag te vertonen. Door het ontbreken van vaardigheden wordt de ontwikkeling van een kind verstoord, waardoor een achterstand ontstaat. Binnen de trainingen besteden wij aandacht aan kennis van vaardigheden, maar we leggen de nadruk vooral op gedragsverandering.

Een training, die op de groep gegeven wordt door pedagogisch medewerkers met als doelgroep uithuisgeplaatste kinderen, blijkt nog niet te zijn ontwikkeld. Vanuit trainingen, die opgezet zijn voor kinderen die in leeftijd parallel lopen met de doelgroep van ons onderzoek, hebben wij verschillende elementen kunnen halen: dieren die een bepaald gedrag typeren, een handpop die de vaardigheid uitlegt aan de kinderen, eerst een foute situatie laten zien en hierna een goede situatie, visualiserende middelen, rollenspellen, huiswerkopdrachten etc.

Het geven van een training door pedagogisch medewerkers van de groep brengt voor- en nadelen met zich mee. Voordelen zijn dat een kind sneller veiligheid en vertrouwen zal ervaren en dat een pedagogisch medewerker zelf in het dagelijks leven de koppeling naar de training kan maken.
Van belang is dat de trainer een open maar directieve houding aanneemt. De eigen inbreng van het kind moet worden gerespecteerd, want het gaat in eerste instantie niet om wat de trainer vindt. De trainer moet het kind stimuleren, motiveren en activeren binnen de trainingen. Verder is het van cruciaal belang dat de trainer een klimaat van vertrouwen en veiligheid biedt.

Een nadeel is dat de vermoeidheid en drukte van werkzaamheden op de groep ten koste zou kunnen gaan van de kwaliteit van de training. Verder kan het voor een pedagogisch medewerker lastiger zijn om de gewenste afstand te houden die binnen de training nodig is.

Dit onderzoek heeft geleid tot de totstandkoming van de twee handboeken “De Spettertraining - Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 4 t/m 8 jaar” en “De Spettertraining – Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 8 t/m 12 jaar”.

1. Plan van aanpak

In dit hoofdstuk geven we antwoord op de volgende vragen: wat is ons onderwerp en onderzoek, wie zijn hierbij betrokken, wat is onze probleemstelling en welke doelstellingen hebben wij opgesteld? Dan volgt de beschrijving van onze werkwijze en als laatste geven we een beschrijving van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal.

1.1 Aanleiding en motivering

Deze opdracht voeren wij uit in opdracht van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal. Zij kwamen met de vraag of wij een sociale vaardigheidstraining voor de uithuisgeplaatste kinderen wilden opzetten. In het dagelijks leven merken de pedagogisch medewerkers dat de kinderen weinig sociale vaardigheden bezitten. Hierdoor worden de kinderen belemmerd in hun omgang met anderen en uiteindelijk in hun ontwikkeling. Van hieruit kwam hun vraag om twee sociale vaardigheidstrainingen te ontwikkelen. Eén training voor de kinderen van vier tot en met acht jaar en daarnaast een training voor de kinderen van acht tot en met twaalf jaar. Wij waren gelijk enthousiast over deze opdracht omdat wij beiden affiniteit met kinderen hebben. Daarnaast vonden wij het een uitdaging om een nieuwe training te ontwikkelen die echt op de groep gebruikt gaat worden. Wij waren ons ervan bewust dat er al vele sociale vaardigheidstrainingen bestaan, maar juist de toespitsing op de uithuisgeplaatste kinderen en op het feit dat de pedagogisch medewerkers de training moeten geven, maakte dit echt tot een uitdaging.

1.2 Probleemstelling

> *Uithuisgeplaatste kinderen binnen de residentiële hulpverlening hebben te weinig kennis en vaardigheden van basale sociale vaardigheden om vanuit hun ontwikkelingsniveau te kunnen functioneren in verschillende situaties binnen het dagelijks leven.*

Wij hebben de keuze gemaakt om uit te zoeken welke vaardigheden de kinderen op dit moment op de groep missen. Eén van de belangrijkste facetten binnen onze trainingen is de transfer van sociale vaardigheden naar de dagelijkse leefsituatie. Een belangrijk onderdeel van die dagelijkse leefsituatie is de schoolgang van een kind. Toch hebben wij ervoor gekozen om scholen niet nauw te betrekken in het onderzoek, omdat we willen voorkomen dat het onderzoek te complex wordt. Daarnaast willen we de training echt relateren aan de groep. Wanneer er overlap met een training van school zou zijn, is herhaling naar ons idee voor een kind niet verkeerd maar juist goed.

Daarnaast hebben wij ervoor gekozen om nieuwe dieren te bedenken voor verschillende gedragstypen zodat hier geen verwarring over kan ontstaan.

Uiteindelijk zal ons product bestaan uit een literatuurstudie, één handboek van de sociale vaardigheidstraining voor kinderen van vier tot en met acht jaar en één handboek van de sociale vaardigheidstraining voor kinderen van acht tot en met twaalf jaar.

1.3 Vraagstelling

Vanuit de probleemstelling is een vraagstelling te formuleren die als hoofdvraag bij ons onderzoek wordt gehanteerd:

> *Hoe kan ik, als pedagogisch medewerker, het gedrag van een kind in de residentiële hulpverlening op een methodische wijze aansturen, zodat het kind in de dagelijkse omstandigheden sociaal vaardig kan reageren en handelen?*

Om deze vraagstelling te kunnen beantwoorden, gebruiken we de volgende deelvragen:

1. Welke basale sociale vaardigheden kan een kind hanteren en welke kennis moet een kind in de leeftijd van vier tot en met acht en acht tot en met twaalf jaar over het algemeen hebben?
2. In hoeverre vormt het gebrek aan sociale vaardigheden en kennis een belemmering in de ontwikkeling van uithuisgeplaatste kinderen?
3. Welke methoden worden tot op heden gebruikt voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen?
4. Wat zijn voor- en nadelen van een geïntegreerde sociale vaardigheidstraining (dus gegeven door pedagogisch medewerkers in plaats van gedragswetenschappers)?
5. Op welke wijze kunnen wij als sociaal pedagogisch hulpverleners een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen?

Deze deelvragen zijn gericht op het micro-, meso- en macro-niveau. We hebben ervoor gekozen ons op alle drie de niveaus te richten, omdat de kinderen centraal staan. De trainingen ontwikkeld zijn voor één instelling en we gebruik hebben gemaakt van literatuurstudie, interviews en enquêtes. De trainingen zijn opgebouwd uit onderdelen van trainingen die 'Evidence Based' zijn zodat de uiteindelijke trainingen gegarandeerd effectief zullen zijn.

1.4 Definiëring van kernbegrippen

- Pedagogisch medewerker: een persoon die afgestudeerd is aan de opleiding sociaal pedagogisch hulpverlening en werkzaam is binnen de orthopedagogische hulpverlening
- Residentiële hulpverlening: 24-uurs opvang
- Methodische wijze: op een systematische, planmatige manier en voorzien van een theoretische basis
- Uithuisgeplaatste kinderen: kinderen die door een instabiele en problematische thuissituatie uit huis worden geplaatst door Bureau Jeugdzorg
- Sociale vaardigheden: de vaardigheden die men aanleert om op een goede manier met je medemens om te gaan

1.5 Doelstelling

Onze doelstellingen voor dit afstudeerproject zijn verdeeld in een algemene doelstelling en specifieke doelstellingen.

Algemene doelstelling
Kennis en vaardigheden op het gebied van sociale vaardigheden vergroten bij uithuisgeplaatste kinderen.

Specifieke doelstellingen
- De training is gemakkelijk toepasbaar voor pedagogisch medewerkers.
- Binnen de training zijn er tastbare elementen (zoals bijvoorbeeld een poster waardoor de training voor de kinderen ook aanlokkelijk wordt).
- De training is gebaseerd op trainingen die 'Evidence Based' zijn.
- In de training worden vaardigheden in concrete stappen aangeleerd.

1.6 Beschrijving van onze werkwijze

Ter voorbereiding op het maken van ons product doen wij in de eerste plaats literatuuronderzoek. Hierbij willen wij ons vooral richten op de sociale vaardigheden van kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar en acht tot en met twaalf jaar. Ook willen wij meer kennis verkrijgen over verschillende methodieken die reeds zijn ontwikkeld. Daarnaast kijken wij in hoeverre het gebrek aan sociale vaardigheden een belemmering voor de kinderen is zodat wij daar rekening mee kunnen houden in de uitwerking van de methodische handboeken.

Vanuit de literatuur en interviews willen wij bepalen wat goede criteria en doelstellingen zijn voor de opzet van de sociale vaardigheidstraining en wat de juiste invulling kan zijn van de bijeenkomsten.
In de tweede plaats willen wij praktijkonderzoek doen door interviews af te nemen bij de teams van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en bij het Boddaertcentrum in Huizen. Het Boddaertcentrum heeft al veel

ontwikkeld op het gebied van sociale vaardigheden. Ook nemen wij contact op met Eric van Bruggen die in 1999 een training heeft ontwikkeld voor het onderwijs en groepen.
Daarnaast gaan wij observaties uitvoeren om een beter beeld te kunnen vormen van de vaardigheden waarover uithuisgeplaatste kinderen al dan niet beschikken.
Om de training echt te laten aansluiten bij de pedagogisch medewerkers delen we enquêtes uit onder pedagogisch medewerkers van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en een vergelijkbare instelling Meerwijck/Lijn 5 uit Utrecht. Zo kunnen wij aan de wensen en behoeften van de pedagogisch medewerkers tegemoet komen in de uitwerking van de sociale vaardigheidstrainingen.

Op deze manieren kunnen wij meer informatie verkrijgen over de doelgroep en de methodieken, maar wij kunnen ook in kaart brengen wat de wensen zijn met betrekking tot de bijeenkomsten. Dit alles is de eerste fase van ons afstudeeronderzoek.

In de tweede fase gaan we werken aan ons eindproduct. Deze zal bestaan uit twee handboeken om binnen een periode van ongeveer vier maanden een sociale vaardigheidstraining te geven. De keuzes die we gemaakt hebben zullen we vervolgens verantwoorden.

In de derde en laatste fase zullen we de training uitwerken en hierbij valt te denken aan posters, flip-overs, werkbladen, etc.

1.7 Instelling

Het Orthopedagogisch Centrum Trompendaal te Hilversum heeft voor ons afstuderen een opdracht aangedragen. Naast deze opdracht voorziet deze instelling ons van twee werkveldbegeleiders. Deze instelling is onderdeel van Centrum voor werk, zorg en Welzijn Noord-Holland (CWZW-NH). Zij maken deel uit van de Stichting Leger des Heils Welzijns- en Gezondheidszorg.

Het orthopedagogisch centrum Trompendaal is een centrum voor kinderen, jongeren en hun ouders. Zij richten zich op opvang, observatie, diagnose en begeleiding en behandeling van kinderen en hun ouders. De hulp wordt afgestemd op de behoeften en mogelijkheden van kinderen en hun ouders. De hulp wordt doelmatig en methodisch gegeven. Bij het centrum zijn de volgende medewerkers in dienst: ambulant werkers, gezinsbegeleiders, pedagogisch medewerkers, orthopedagogen, teamleiders, etc. Op het terrein bevinden zich vijf Medisch Kinderdag-centrums en drie leefgroepen. Er zijn twee crisisgroepen, waar kinderen vanuit hun thuissituatie geplaatst worden en er is één behandelgroep. Een behandelgroep is een groep waar de kinderen eerst nog behandeld worden voordat ze terug bij ouders, op een andere groep of in een pleeggezin geplaatst kunnen worden (Internet: Orthopedagogisch Centrum Trompendaal).

Ons eindproduct hebben wij ontworpen voor behandelgroep ‘de IJsberen’. Deze behandelgroep maakt deel uit van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal.

De IJsberen:
Op behandelgroep ‘de IJsberen’ wonen tien kinderen in de leeftijd van vier tot en met twaalf jaar. Elke dag zijn er twee vaste begeleiders werkzaam. In totaal zijn er zeven vaste begeleiders die deel uit maken van het team. Daarnaast zijn er een aantal vaste invalkrachten.
De behandelgroep werkt vanuit het orthopedagogische denken waarbinnen verschillende theoretische verklaring- en benaderingswijzen te herkennen zijn: systeemgericht werken, leertheorie, vraagstellingsgericht werken (Kok), competentiemodel en contactprincipes (Video Interactie Begeleiding). De hulpverlening die in de behandelgroep wordt geboden betreft geïndiceerde hulp. Dit betekent dat een plaatsende instantie, zoals een gezinsvoogdij-instelling of ‘Bureau Jeugdzorg’, verantwoordelijk is voor de plaatsing en het verdere verloop van de hulpverlening. Het doel van de behandeling bij ‘de IJsberen’ is het gestagneerde proces van opvoeden en ontwikkeling weer op gang brengen en/ of verder stimuleren.
“In de groep bieden de pedagogisch medewerkers een orthopedagogisch behandelklimaat. Dit betekent onder andere dat de dagelijkse leefsituatie is gestructureerd en dat de kinderen rust, regelmaat, aandacht en verzorging krijgen. De dagcyclus verloopt volgens een vast ritme en wordt voor de kinderen zichtbaar gemaakt door het gebruik van pictogrammen. Door middel van gerichte activiteiten, spel en gesprekjes wordt de ontwikkeling van het kind

gestimuleerd en krijgt het kind de mogelijkheid zich in emotionele zin te uiten. Met elk kind wordt gericht gewerkt aan individuele behandeldoelen. De orthopedagoog biedt de pedagogisch medewerkers inhoudelijke ondersteuning en draagt zorg voor de voortgang van de hulpverlening aan het kind en de ouder(s)/verzorger(s)" (Internet: Orthopedagogisch Centrum Trompendaal).

"Een uithuisplaatsing is een ingrijpende ervaring voor een kind. De pedagogisch medewerkers zijn er op gericht het kind een veilige plek te bieden. Dit doen zij door een vaste dagelijkse structuur neer te zetten en de kinderen rust, regelmaat, aandacht en verzorging te bieden. In de groep krijgen de kinderen een eigen mentor en een eigen kamer. Omdat elk kind onlosmakelijk met zijn ouders verbonden is, wordt er veel waarde gehecht aan een goede afstemming en communicatie met de ouder(s)/verzorger(s). De ouder(s)/ verzorger(s) worden op de hoogte gehouden van praktische zaken en het functioneren van hun kind in de groep. Met de ouder(s)/verzorger(s) wordt een bezoek- en belregeling afgesproken. Bezoeken van de ouder(s)/verzorger(s) aan het kind kunnen door pedagogisch medewerkers begeleid worden. Ook kunnen de ouder(s)/verzorger(s) in de groep praktische pedagogische vaardigheden en /of verzorgingstaken oefenen." Verdere informatie is te vinden in: 'Bijlage: 'de IJsberen'' (Internet: OC Trompendaal).

2. Doelgroep

De doelgroep waar wij ons in deze eindopdracht op richten zijn uithuisgeplaatste kinderen in de leeftijd vier tot en met twaalf jaar. Dit zijn kinderen die door een plaatsende instantie, zoals een gezinsvoogdij-instelling of 'Bureau Jeugdzorg', uit huis zijn gehaald. Deze instantie is verantwoordelijk voor de plaatsing en het verdere verloop van de hulpverlening.

Op 'de IJsberen' wonen kinderen bij wie sprake is van ernstige opvoedingsproblemen, waardoor een lichtere vorm van hulpverlening ontoereikend is. Een uithuisplaatsing is noodzakelijk en behandeling in een 24-uurs voorziening is geïndiceerd. Opvang in de behandelgroep is echter niet geschikt voor:

- kinderen met een lichamelijke of verstandelijke handicap;
- kinderen die intensieve medische behandeling/zorg nodig hebben;
- kinderen met specifiek ernstige gedragsproblemen of kinderpsychiatrische problematiek.

De kinderen die op 'de IJsberen' wonen hebben zich veelal onveilig gehecht, waardoor ze vermijdend, ambivalent of angstig- gedesorganiseerd gedrag laten zien. Vermijdend gehechte kinderen, vermijden contact en gevoelens. Ambivalent gedrag kenmerkt zich doordat het kind een pedagogisch medewerker het ene moment aantrekt en het andere moment juist afstoot. Angstig- gedesorganiseerd gedrag kenmerkt zich ook doordat kinderen anderen aantrekken en afstoten, en hierbij hebben geen vertrouwen in volwassenen en zijn ze angstig.

Op dit moment maken de pedagogisch medewerkers van 'de IJsberen' gebruik van twee specifieke behandelgroepjes: emotiegroep en lichaamsbeleving. Emotiegroep is een groepje kinderen, waarin verschillende activiteiten wordt aangeboden omtrent de basisgevoelens (boos, blij, bang en verdrietig). Lichaamsbeleving is een groep waarbij een klein groepje kinderen samen een activiteit doet. Hierin worden ze bewust gemaakt van hun eigen lichaam. Ze doen bijvoorbeeld een opdracht met verschillende producten proeven, met wat vinden ze lekker en wat niet. Op de groep vertonen de kinderen gedrag waaruit blijkt dat ze een achterstand hebben op sociaal-emotioneel gebied. Sommige van deze kinderen hebben bijvoorbeeld moeite met het omgaan van teleurstellingen, waardoor ze boos en agressief worden. Andere kinderen vinden het moeilijk om met andere kinderen te spelen en op hun beurt te wachten. De kinderen die deelnemen aan de groepjes hebben niet per definitie een specifieke stoornis.

3. Visie

Onze afstudeeropdracht is tot stand gekomen door een vraag van behandelgroep ‘de IJsberen’ die onderdeel is van de instelling Orthopedagogisch Centrum Trompendaal te Hilversum. Deze instelling valt onder de stichting ‘Leger des Heils’. Deze stichting heeft de volgende missie:

> *“Het Leger des Heils deelt het geloof, ‘Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand. Dat is het grote en eerste gebod. Het tweede is daaraan gelijk: Heb uw naaste lief als uzelf. Deze twee geboden zijn de grondslag van alles wat er in de Wet en de Profeten staat.’ (Matteüs 22, vers 37-40), met vele christenen wereldwijd. Zij brengen hun eigen accenten aan. Wat hen met name kenmerkt, is dat ze een strijdbare beweging willen zijn. Dat blijkt niet alleen uit de naam en symbolen zoals de vlag, maar ook uit de instelling. Bij het Leger komt de daad vaak voor het woord, ondernemen ze actie zonder onnodig oponthoud van te veel overleg en bezinning. Ze willen nou eenmaal strijden. Strijden tegen alles wat het leven van mensen kapot maakt: armoede, onrecht, uitsluiting, en zinloosheid. En strijden vóór een leven zoals God het bedoeld heeft, door het goede nieuws van Jezus uit te dragen, in woord en daad.” (Internet: Orthopedagogisch Centrum Trompendaal).*

Dit is een visie waar wij ons bij aansluiten. Door middel van het opbouwen van een sociale vaardigheidstraining voor kinderen, dragen wij een praktisch hulpmiddel aan voor pedagogisch medewerkers om actie te kunnen ondernemen zonder onnodig oponthoud.
Wij zien het leven zonder voldoende sociale vaardigheden als een soort strijd voor kinderen. Door middel van onze training leren pedagogisch medewerkers deze kinderen nieuwe vaardigheden of worden ze bewust gemaakt van vaardigheden die ze bezitten, om de strijd aan te kunnen.

Wij, als beginnend sociaal pedagogisch hulpverleners, geloven dat een kind mens wordt onder de mensen. Een mens heeft altijd anderen naast zich nodig. Kinderen moeten leren om met elkaar in relatie te staan. Zo vinden wij het ook belangrijk dat begeleiders werken en behandelen vanuit de relatie.
De sociaal-emotionele ontwikkeling is een belangrijk onderdeel van de gehele ontwikkeling van een kind. Volgens verschillende wetenschappers, zoals Piaget en Erikson, is het noodzakelijk dat een kind vertrouwen in de omgeving heeft om te groeien en om zich te kunnen ontwikkelen. Daarbij sluiten wij ons geheel aan. Een kind heeft veiligheid en vertrouwen nodig om zichzelf te kunnen laten zien. Dat is absoluut van waarde in het laten zien van sociale vaardigheden. Een kind moet het vertrouwen en de veiligheid ondervinden om die sociale vaardigheden verder of opnieuw te kunnen ontwikkelen.

De kinderen, voor wie wij de trainingen binnen ons afstudeeronderzoek hebben opgezet, zijn voor langere of kortere tijd uithuisgeplaatst. De situatie thuis zorgde voor een storing in de ontwikkeling van het kind. Kinderen die uithuisgeplaatst zijn moeten op de groep de veiligheid en het vertrouwen krijgen om zich te kunnen ontwikkelen. Om te kunnen groeien in dit vertrouwen moeten kinderen positief benaderd worden. Het is belangrijk dat ze te allen tijde meekrijgen dat ze er mogen zijn.

Kinderen kunnen op verschillende manieren dingen leren. Wij richten ons binnen de trainingen voornamelijk op het aanleren van vaardigheden door middel van visuele hulpmiddelen, herhaling en oefening door middel van rollenspelen. Dit omdat kinderen naar ons idee vaak de kennis wel hebben maar niet goed weten hoe ze vaardigheden kunnen gebruiken. Voorbeeldfiguren laten zien hoe het gedrag toepasbaar is en vervolgens krijgen kinderen de ruimte om te oefenen. Daarnaast vinden wij het belangrijk dat kinderen in het dagelijks leven gestimuleerd worden om de geoefende vaardigheden in praktijk te brengen omdat wij denken dat het resultaat van de training dan het meest effectief is.

4. De sociale ontwikkeling

Binnen dit hoofdstuk zullen wij de sociale vaardigheden van kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht en acht tot en met twaalf jaar bespreken. We nemen hierin zowel de sociale als de emotionele ontwikkeling mee, omdat deze nauw samenhangen. Verder wordt er aandacht besteedt aan beïnvloedende aspecten in de ontwikkeling van het kind en tot slot bespreken we een aantal theorieën.

4.1 De samenhang tussen sociale ontwikkeling en de emotionele ontwikkeling

Ontwikkeling kan worden gezien als het product van drie factoren. In de eerste plaats de ontwikkelings-mogelijkheden die liggen vastgelegd in de genen. In de tweede plaats de voorgaande ontwikkeling, de zogenaamde ontwikkelingsgeschiedenis van het kind en in de derde plaats de actuele omgevingsinvloeden (Verhulst, 2005, p.4).

> *Max is 7 jaar oud en woont sinds 6 maanden op een behandelgroep. Bij Max spelen er verschillende factoren een rol. Zo heeft hij ADHD: een factor binnen zijn genen. Ook zijn ontwikkeling in de tijd dat hij thuis woonde en in de derde plaats de situatie op de behandelgroep waar hij nu woont. Actuele factoren zijn op dit moment bijvoorbeeld groepssamenstelling, vriendjes/vriendinnetjes, groepsleiding etc.*

"Een kind wordt mens tussen de mensen.", aldus Langeveld (Kohnstamm, 2009, p.361). Het is dus van belang dat kinderen onder de mensen zijn, want zo leren ze hun vaardigheden in te zetten. In het dagelijks leven, zoals in de supermarkt, of in het samenspelen met een vriendje of vriendinnetje.
Het proces, waarbij het kind in toenemende mate zelfstandig gaat deelnemen aan de omgang, gewoonten en waarden die gebruikelijk zijn binnen de gemeenschap waartoe het hoort, is de sociale ontwikkeling.

Sociale en emotionele ontwikkeling liggen zo dicht bij elkaar dat ze moeilijk te scheiden zijn. Daarom nemen wij beide begrippen mee in deze paragraaf. De sociale ontwikkeling gaat over de ontwikkeling van begrip voor anderen en een positieve houding in sociale situaties. Kinderen hebben een sociale ontwikkeling vanuit een biologische overlevingsstrategie, om bij de groep te horen of doordat er straf of beloning volgt op bepaald gedrag.
De emotionele ontwikkeling gaat over het leren kennen, herkennen en begrijpen van eigen gevoelens en die van anderen, en het daarmee omgaan op een sociaal aanvaardbare manier.
Binnen dit hoofdstuk proberen wij meer de nadruk op de sociale ontwikkeling van het kind te leggen dan op de emotionele ontwikkeling van het kind. Dit omdat hier binnen de emotiegroepjes op het Orthopedagogisch Centrum Trompendaal al de nodige aandacht aan wordt gegeven. Emotiegroepje is een behandelgroepje waarbij kinderen leren wat de basisemoties boos, blij, bang en verdrietig zijn en hoe ze deze horen toe te passen. Binnen de sociale vaardigheidstrainingen die wij gaan ontwikkelen, richten wij ons meer op de sociale houding en het gedrag.

Waar wij ons binnen deze literatuurstudie bewust van worden is dat het onder woorden brengen en het benoemen van gedrag bij kinderen zo belangrijk is, vooral als we kijken naar de sociaal emotionele ontwikkeling van het kind. Woorden geven informatie over de sociale activiteiten van het kind. Binnen het communiceren geef je een kind inzicht in sociale regels en normen en waarden. Een kind leert regels die we gebruiken als we communiceren met elkaar. Bijvoorbeeld, dat je iemand uit laat praten en dan pas een antwoord geeft. Dat geldt natuurlijk ook als het kind de spreker is! Praten met kinderen betekent ook naar hen kijken. Kinderen en volwassenen communiceren verbaal, non-verbaal en met hun lichaam. Juist in die lichaamstaal drukken ze hun emoties uit. Het is belangrijk dat je zo gelijkwaardig mogelijk bent in een gesprek. Ga bijvoorbeeld op gelijke ooghoogte zitten zodat je elkaar goed kunt aankijken. Daarnaast moet de situatie voor het kind veilig zijn.
Naast veiligheid spelen zelfvertrouwen en zelfwaardering ook een belangrijke rol in de sociaal emotionele ontwikkeling. Wanneer een kind tevreden is over zijn eigen prestaties en anderen ook blijk geven van hun waardering, ontstaat er zelfwaardering. Zelfvertrouwen en zelfwaardering bepalen het zelfbeeld van een kind. De ontwikkeling van het zelfbeeld is zeer belangrijk voor de wijze waarop de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind verloopt (PAD-leerplan).
Hoezeer de ontwikkeling ook volgens bepaalde lijnen verloopt, geen enkel kind doet het op de zelfde manier. Dat is afhankelijk van tempo en karakter, maar ook van omgeving en omstandigheden.

Het evenwicht tussen het vermogen van het kind en de eisen die we aan het kind stellen is van belang. Wanneer het kind overvraagd wordt en er te hoge eisen gesteld worden, kan dit tot gevolg hebben dat het kind zich minderwaardig en niet gewaardeerd voelt. Uiteindelijk kan dit de sociale ontwikkeling belemmeren (Delfos, 2003, p.125).

4.2 De sociale ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 4 t/m 8 jaar

De sociale ontwikkeling is niet een op zichzelf staande ontwikkeling, maar is verstrengeld met alle andere ontwikkelingsprocessen die een kind in het samenleven met andere mensen doormaakt. Er zijn een aantal aspecten die bij het 'sociale' centraal staan:

- Meeleven met een ander.
- Het al of niet beschikken over enige mensenkennis.
- Het al of niet behulpzaam zijn.
- Het al of niet kunnen delen (Kohnstamm, 2009, p.365).

De socialisering van een kind is een proces dat op twee brede gebieden plaatsvindt. Aan de ene kant wordt dit proces gestuurd door externe invloeden. Aan de andere kant dat kinderen zich van nature willen aanpassen aan de eisen en verwachtingen van ouders (Verhulst, 2005, p.47).

Opvoeders spelen een belangrijke rol in de sociale ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar. Naast deze rol die opvoeders spelen, zijn er nog een aantal andere beïnvloedende aspecten van belang in de sociale ontwikkeling van het kind:

- De lichamelijke groei en het uiterlijk van het kind.
- De opvoeding en de plaats waar het kind opgegroeid is.
- De aanleg van het kind.
- De aard van het kind.

De sociale ontwikkeling kun je in drie fasen verdelen. In de eerste plaats is een kind georiënteerd op mensen om zich heen. Zijn belangstelling gaat naar andere mensen uit. In de tweede plaats neemt een kind allerlei ideeën en gedragingen van mensen over. En in de derde plaats krijgt hij vaardigheden in de omgang met mensen, leert hoe hij contact kan leggen, vasthouden en afbreken. In figuur 1 staan deze sociale vaardigheden, passend bij kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar, uitgewerkt.

Het leggen van sociale contacten

Een kleuter doet steeds nieuwe ervaringen op waardoor zijn wereldje steeds groter wordt. Ze gaan het verschil zien tussen grote mensen (volwassenen), kleine mensen (kinderen) en hele kleine mensen (jonger dan het kind zelf). De kleuter krijgt de behoefte om met leeftijdsgenootjes te spelen en om vriendjes te maken. Het verkennende aspect dat in de leeftijd van één tot en met drie jaar speelt, krijgt nu een meer sociaal karakter (Bladergroen, 1974, p.93). De hechtingspersonen blijven voor het lagere schoolkind belangrijk. Toch lijkt het kind zich minder en minder in de naaste omgeving van de opvoeders te willen begeven. Creaynest (1995) spreekt van een verschuiving in de sociale voorkeur. Het kind brengt nu meer tijd door met leeftijdsgenoten dan met de vertrouwde volwassenen.

Het kind gaat steeds meer zijn gevoelens uiten, het kind wordt bezitterig en zal moeten leren delen. De wat oudere kleuter kan zich al een beetje inleven in anderen. Als iemand bijvoorbeeld verdrietig is, wordt hierop gereageerd. In de leeftijdsfase vier tot en met acht jaar vormt het geweten een innerlijke rem. Het kind gaat beseffen wat goed en wat fout is, maar waarom dit zo is, begrijpt het kind nog niet. Het kind gelooft dat wat zijn ouders hem vertellen.

In de leeftijd van vier tot vijf jaar gaat het kind voor het eerst naar school. De lagere schoolperiode is enorm belangrijk voor het leren van sociale omgangsvormen en praktische mensenkennis. Het wordt nu zichtbaar welke vaardigheden kinderen wel en welke zij nog niet beheersen (Janssen, 2000, p.61). "De wijze waarop het kind leert omgaan met anderen kan verreikende gevolgen hebben. Het leidt immers niet alleen tot het verwerven van een stel sociale vaardigheden in het heden, maar kan ook sterk medebepalend zijn voor de sociale omgangsstijl waarmee het ook in het latere leven met mensen zal weten om te gaan." stelt Craeynest (1995). Vooral wanneer het kind er niet in slaagt om ontspannen sociale contacten in de groep te onderhouden, kunnen inadequate omgangsvormen ontwikkelen die een gewoonte kunnen worden.

De emotionele ontwikkeling

Ieder kind wil zijn wie het is. Respect en positieve waardering zijn hiervoor essentieel. Anders krijgt het kind te weinig vertrouwen in zichzelf en geen moed om zich te ontplooien. Ieder kind heeft gevoelens en kan deze gevoelens ook laten zien. Gevoelens hebben een doel. Ze zorgen er namelijk voor dat je erop reageert. De manier waarop een kind reageert zorgt ook weer voor reactie bij de ander. Een kind gaat bijvoorbeeld huilen als het ergens bang voor is. De reactie van een begeleider hierop is dat het naar een kind gaat luisteren en hem troost (Internet: Centrum Jeugd & Gezin, 2008).

Al eerder concludeerden wij dat het kind vanaf zijn derde levensjaar steeds meer contact legt met de ander. We moeten ons bewust zijn van het onderscheid dat kinderen maken tussen zichzelf en de ander en dat het kind in het maken van onderscheid moet groeien. Hoffman (2000) onderscheidt vier fasen in het besef dat kinderen hebben van het onderscheid tussen zichzelf en anderen, namelijk:

1. Een ontbrekende of onduidelijke differentiatie tussen 'zelf' en 'anderen';
2. 'Zelf' en' anderen' worden onderscheiden als verschillende personen met een eigen bestaan;
3. 'Zelf' en 'anderen' worden onderscheiden als individuen met verschillende wensen, ideeën en gevoelens;
4. 'Zelf' en 'anderen' worden onderscheiden als individuen die door hun eigen persoonlijke achtergrond en geschiedenis verschillend kunnen reageren op dezelfde gebeurtenis.

De kinderen van vier tot en met acht jaar zullen zich niet altijd bewust zijn van andere wensen en gevoelens bij hun speelkameraadje zoals binnen fase 3 wordt beschreven (Hoffman, 2000, p.9). Daar zullen we dus als opvoeders in moeten aansturen. Wij zijn ons immers bewust van het feit dat ieder kind verschillende wensen, ideeën en gevoelens heeft.

Hieronder zijn de belangrijkste sociale vaardigheden van kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar te vinden.

Leeftijd 4 t/m 8 jaar
- Iets aan een ander vertellen
- Naar een ander luisteren
- Iets aan een ander vragen
- Een ander bedanken
- Rekening houden met de ander
- Hulp aan een ander vragen
- Een ander helpen
- Samen spelen
- Om de beurt gaan
- Over gevoelens met een ander praten
- Taakgericht blijven
- Overleggen
- Complimenten geven
- Vriendschappen aangaan en onderhouden

Figuur 1: Sociale vaardigheden kind 4 t/m 8 jaar (Kagan, 2006, p.15)

Zoals je ook uit de verschillende vaardigheden binnen figuur 1 kunt opmaken zijn jonge kinderen nog egocentrisch. Zij bekijken en beleven hun omgeving nog vanuit hun eigen ik en kunnen zich in het begin zelfs niet voorstellen dat anderen daar anders over kunnen denken of voelen. Zo moeten ze bijvoorbeeld erg hun best doen om naar elkaar te luisteren en op hun beurt te wachten. Ze maken nog een leerproces door om zich te kunnen verplaatsen in het perspectief van een ander. Het verplaatsen in de ander is een voorwaarde voor sociaal gedrag. Het kan betrekking hebben op hoe de ander denkt, voelt, waarneemt, maar ook op wat de bedoelingen van de ander zijn. Heel geleidelijk, naarmate het kind ouder wordt, zal het gaan begrijpen en ervaren dat er verschillende gezichtspunten bestaan en zal het kind deze verschillende perspectieven ook met elkaar verbinden. Het participeren in een sociale context, zoals school en op de groep, draagt hieraan bij.

Kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar leven in een wereld vol mogelijkheden en ontdekkingen.
Ondanks de toename van het zelfvertrouwen is er een grote behoefte aan zelfbevestiging, prijzende woorden, goedkeuring, geruststelling, en troost. Hun fantasie gaat zich langzamerhand meer richten op de realiteit: situaties

uit het dagelijks leven. Het kind gaat zich beseffen dat het iemand is met een eigen identiteit en is gemotiveerd om te weten hoe alles 'in elkaar steekt'. Het kind gaat zich bezorgd maken om de ander omdat het zich ook meer met die ander bezig houdt (Internet: Ouders voor kinderen).

4.3 Theorieën binnen de sociaal emotionele ontwikkeling

Hechting

Het is belangrijk dat een kind zich kan hechten aan een volwassene. Bij veel uithuisgeplaatste kinderen zien wij hechtingsstoornissen. Hechting zorgt ervoor dat een kind zich veilig voelt en is de basis voor de verdere sociaal emotionele ontwikkeling. Die band bepaalt hoe het kind in zijn verdere leven tegenover sociale bindingen staat en hoe en waarom het andere sociale relaties aangaat. Door die band neemt een kind bovendien van jongs af aan de normen, waarden en gedragscodes over van de ouders of verzorgers en de omgeving. Doordat die hechting bij veel uithuisgeplaatste kinderen niet goed is verlopen, mist er een belangrijke basis. Door het ontbreken of het te laat op gang komen van deze basis krijgt de ontwikkeling van sociale vaardigheden minder ruimte.

Er zijn drie theorieën die de ontwikkeling tot emotionele en sociale zelfstandigheid verklaren. De psychoanalytische theorie zegt voornamelijk iets over de persoonlijkheidsontwikkeling. De hechtingstheorie van Bowlby is absoluut van belang, maar richt zich voornamelijk op de eerste twee jaar in de ontwikkeling van een kind. De sociale leertheorie, waarbij imitatie en modeling naar de voorgrond treden, wordt interessant voor de kinderen van vier jaar: de jongste kinderen waar wij ons binnen de training op richten (Kohnstamm, 2009, p.99).

Bij kinderen, die vanaf vier maanden in een kindertehuis waren opgenomen en daar bleven wonen, was de sociaal emotionele ontwikkeling op de leeftijd van vierenhalf jaar zo gevormd dat het kind om niemand gaf. Het kind maakte ook absoluut geen gelukkige indruk. Dit bleek uit het onderzoek van Barbara Tizard. Dat het kind om niemand geeft heeft te maken met dat het zich in zijn ontwikkeling vanaf vier maanden aan iedereen, maar ondertussen aan niemand hechtte. Een kind dat thuis bij zijn moeder opgroeit, hecht zich diepgaand aan zijn moeder. Een kind dat uithuis opgroeit ziet meerdere personages en hecht zich aan ieder oppervlakkig, maar weinig diepgaand. Hierbij moet wel gezegd worden dat een kind met twee jaar die in een pleeggezin komt, zich nog prima kan hechten aan de moederfiguur. Het kind kan dan binnen twee jaar zijn sociale en emotionele achterstand ingehaald hebben en zich verder ontwikkelen (Kohnstamm, 2009, p.102, 103).

Sociaal leren

Een kind leert sociale vaardigheden aan door imitatie en modeling. Leren door voordoen en nadoen is voor een kind belangrijk in het onder de knie krijgen van nieuwe vaardigheden. Soms kan een kind een vaardigheid al na doen nadat het één keer is voorgedaan. Andere vaardigheden moeten echt worden getraind. Sociale vaardigheden zijn vaardigheden die oefening vragen. Het is niet zo dat een vaardigheid al geïntegreerd is na deze één keer gezien te hebben.

Bij modeling neemt het kind onbewust gedrag van de ander over. De ander staat als model tegenover het kind. Een voorwaarde van modeling is dat er een positieve verhouding bestaat tussen model en kind. Het imiteren gebeurt op basis van een emotionele betrokkenheid (Kohnstamm, 2009, p. 91/92). Binnen onze trainingen proberen wij hierop in te spelen door de trainingen door pedagogisch medewerkers te laten geven in plaats van trainers van buiten de instelling te vragen. De pedagogisch medewerkers hebben al een relatie met de kinderen waardoor de sfeer voor het kind aannemelijker is om te leren door middel van modeling en imitatie.

4.4 De sociale ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 8 t/m 12 jaar

In dit gedeelte kijken wij naar de sociale vaardigheden van kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar. Deze kinderen vallen binnen de ontwikkelingsfase 'schoolkind', vanaf nu maken we gebruik van deze benaming. Schoolkinderen zitten in groep drie tot en met acht van de basisschool. Zij leren onder andere schrijven, lezen en rekenen. Een belangrijk thema van deze fase is de ontwikkeling van het geweten. Binnen de schoolleeftijd nemen de volgende punten een belangrijke plaats in binnen de ontwikkeling: de vorming van het geweten, het ontwikkelen van normbesef, gemeenschapszin en rechtvaardigheidsbesef. Een belangrijk aspect bij de gewetensvorming van het kind is, dat wat de ouders doen overeenkomt met wat zij zeggen. In dit hoofdstuk wordt allereerst gekeken naar wat

passende vaardigheden op het sociale gebied zijn, vervolgens naar de identiteitsontwikkeling en als laatste komen theorieën aan bod die ten grondslag liggen aan de betekenis van bovenstaande begrippen.

Passende sociale vaardigheden

De ouders zijn de eerste personen waarmee het kind zich identificeert. In de schoolleeftijd daarentegen gaan klasgenoten, buurtkinderen of een clubvriendjes een belangrijke rol spelen. Van groot belang voor de sociale ontwikkeling van het schoolkind is het omgaan met leeftijdgenoten. Door middel van dit proces leert het kind steeds zelfstandiger omgaan met normen en waarden die gebruikt worden in de gemeenschap waarin het kind zich bevindt. Wat het kind leert in deze fase is: samenwerken, onderhandelen, conflicten oplossen, helpen en beschermen en het kind leert tevens voor zichzelf op te komen (Internet: maatschappelijk werk 2010).

Kenmerkend voor de schoolleeftijd is dat jongens en meisjes weinig interesse in elkaar lijken te hebben. Nadat zij zich in de kleutertijd bewust zijn geworden van hun eigen sekse, hebben ze het te druk met de eigen identificatie als jongen of meisje. Zo komt het dat ze zich niet bezighouden met de andere sekse. Om het jongensachtige-mannelijke dan wel het meisjesachtige-vrouwelijke gedrag te oefenen trekken zij zich tijdelijk terug in de groep van lotgenoten. Vanaf de basisschoolgroepen zeven en acht komt de belangstelling voor het andere geslacht terug.
De identificatie met klasgenoten kan veel invloed hebben op het kind. Belangrijk in deze fase voor het kind is om 'erbij' te horen. Ze hebben de behoefte om geaccepteerd te worden door klasgenoten. Het gaat niet zozeer om wat de groep doet, als wel om groepslid zijn. Bij kinderen in deze fase zie je veelal een experimenteel en exploratief karakter. Ze gaan zich steeds meer losmaken van het gezin en zijn opzoek naar nieuwe ervaringen met het besef dat hij altijd weer terug kan keren naar de veiligheid van het gezin (Kohnstamm, 1993, p.375).

In figuur 2 zijn de belangrijkste sociale vaardigheden van een schoolkind weergegeven. Deze vaardigheden worden verder behandeld onder het kopje 'het aangaan van sociale contacten'.

Leeftijd 8 t/m 12 jaar
- Begroeten
- Elkaar aankijken
- Naar een ander luisteren
- Samen spelen
- Houding verandert van zwart-wit naar het meewegen van omstandigheden
- Opbouwen en afbouwen van vriendschappen
- Het kind leert onderhandelen
- Mening geven
- Beslissen
- Samenwerken
- Conflicten oplossen
- Helpen en beschermen, en tevens leren om voor jezelf op te komen
- Delen
- Een ander bedanken
- Een compliment geven
- Op je beurt wachten
- Regels volgen
- Keuzes maken
- Waarden en normen in de groep handhaven

Figuur 2: Sociale vaardigheden schoolkind

Kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar komen steeds meer onder de mensen. Ze gaan relaties aan en binnen die relaties hebben ze al die vaardigheden die binnen figuur 2 worden besproken, nodig.

Het opbouwen en afbouwen van vriendschappen staan bij kinderen van acht tot en met twaalf jaar centraal, zie figuur 2. De vriendschappen die gemaakt worden, zijn vaak nog niet van lange duur. In het maken van vrienden is een duidelijk verschil te zien tussen jongens en meisjes. Meisjes richten zich meer op openheid en vertrouwen. Vaker hebben zij twee relaties en delen meer emotionele gebeurtenissen (Delfos, 2003, p.189-190). Meisjes hebben vaker goede vriendinnen. Jongens zoeken meer aansluiting bij een gehele groep. In minder gunstige gezins-omstandigheden kunnen vriendschappen dit compenseren.

Acceptatie speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling. Volgens een sociometrische methode (gebruik van verbale en visuele methoden) die overeenkomsten, verbindingen en verschillen tussen individuen in groepen in kaart brengt, kunnen kinderen in drie groepen worden gedeeld. In welke groep het kind wordt ingedeeld heeft invloed op de ontwikkeling. De mate van acceptatie heeft zelfs invloed op de adolescentie en op de volwassenheid.
De drie groepen die onderscheiden worden zijn: populair, afgewezen of genegeerd. Kinderen binnen de eerste groep zijn actieve deelnemers in groepjes van vrienden of vriendinnen. Kinderen binnen de tweede groep vertonen vaak agressief- en pestgedrag. Kinderen die niet aardig, maar ook niet onaardig gevonden worden vallen onder de laatste groep. Zij zijn vaak het slachtoffer van pesterijen (Verhulst, 2005, 146-151).

De groep speelt tevens een belangrijke rol voor het schoolkind. De omgang met leeftijdsgenoten is van groot belang voor de sociale ontwikkeling. Voor jezelf opkomen, leidinggeven en anderen aftroeven zijn vaardigheden die in een groep geleerd kunnen worden en naar voren komen. Een kind dat bijvoorbeeld voor zichzelf opkomt heeft de volgende vaardigheden nodig: ‘elkaar aankijken’, ‘om de beurt praten’, ‘naar elkaar luisteren’ en ‘mening geven’. Het kind leert zelfstandig om te gaan met de normen en waarden die gelden binnen een groep en hun leefomgeving. Het kind wil niet buiten de groep vallen, het wil deelnemen aan de groep en het gevoel hebben dat hij erbij hoort.

‘Vier meiden zijn buiten aan het spelen, onder leiding van één van deze meiden. Zij zegt: “We doen eerst heel aardig tegen Lisa en vragen of ze buiten komt spelen. Als ik het zeg dan vallen wij met z’n allen Lisa aan. Wanneer je dit niet doet speel ik nooit meer met jou.” Alle meiden volgen de instructies van de leider.’

Binnen het groepsproces is wederom een verschil tussen jongens en meisjes te zien. Jongens zijn meer gericht op het competitieve aspect en rechtvaardigheid, terwijl meisjes meer gericht zijn op relaties en zorg voor anderen. De jongens meten zich onderling op het lichamelijke gebied. Door bijvoorbeeld te kijken wie er het hardste kan rennen en wie er kan winnen met armpje drukken (Heemstra- Hendriksen, De Graaf, 2006, 77).

‘Terwijl de jongens over het schoolplein rennen, staan de meisjes te kletsen wie op wie verliefd is.’

Ontwikkelingstaken

Het schoolkind heeft een aantal belangrijke ontwikkelingstaken. Wil het kind zich verder ontwikkelen, dan is het noodzakelijk om deze ontwikkelingstaken goed af te sluiten. Het vormen van sociale identiteit is één van die ontwikkelingstaken. Voor het opbouwen van sociale identiteit is vereist dat kinderen voldoende oefenmogelijkheden krijgen in sociale interactie (Delfos, 2003, p.205). Dit belang onderstrepen wij voor de extra aandacht aan sociale vaardigheden in die interactie.
Het kind maakt bewust het onderscheid tussen zichzelf en de buitenwereld. Op deze manier komt de sociale identiteit tot stand. Het kind gaat inzien welke betekenis hij voor een ander heeft en hoe anderen hem ervaren. Hij gaat op zoek naar wie hij is in sociaal opzicht. Om zijn sociale identiteit op te bouwen, moet het kind kunnen oefenen met sociale interacties. Op deze manier kan het kind zijn sociale vaardigheden verbreden en versterken. Door middel van verschillende contacten met andere kinderen en volwassenen wordt het kind wie hij is. Zo vindt het kind zijn identiteit (Heemstra- Hendriksen, De Graaf, 2006, p.43).

Persoonlijke voorkeuren is een ander onderdeel van de sociale identiteit dat ontwikkeld wordt. Deze voorkeuren worden persoonlijk genoemd, maar in werkelijkheid is dit maar gedeeltelijk waar. Het kind wil enerzijds geaccepteerd worden in de groep en anderzijds wil het kind zich profileren in de groep. Het is nodig om je aan de groepsnormen te houden als je bij een groep wilt horen. Hierdoor is het kind geneigd om een keuze te maken die aansluit bij de groep. Het kind wil niet buiten de boot vallen. De keuze die gemaakt wordt is dus geen persoonlijke keuze.
‘De groepsleiding doet ‘s ochtends de haren van de kinderen. Bij het eerste kind heeft de groepsleiding een vlecht gemaakt. Wanneer het volgende meisje komt, zegt zij: “Ik wil dezelfde vlecht als haar.”

Wanneer het kind zichzelf wil profileren in een groep dan moet het zelf iets ondernemen, hij moet zich aantrekkelijk maken voor de groep. Delfos (2003) beoogt in haar boek 'Ontwikkeling in vogelvlucht' verschillende manieren, bijvoorbeeld het hebben van bepaald soort speelgoed of bepaalde kwaliteiten die belangrijk zijn binnen de groep. Hiervoor kiest het kind wel zelf en dat kan gezien worden als een persoonlijke keuze.

Zelfbeeld behoort tevens tot de ontwikkeling van de sociale identiteit. Kinderen krijgen steeds meer het besef dat ieder mens eigen gedachten en gevoelens heeft. Ieder mens heeft een 'binnenwereld'. Aan de buitenkant zijn gedachten en gevoelens van een ander niet zichtbaar. Ze beseffen dat sommige gevoelens die men zelf ervaart niet duidelijk zijn. Waarom voel ik me zo? Wat voel ik eigenlijk? Het schoolkind leert meer grip te krijgen op zijn emoties. Ze hebben minder last van driften die in de kleuterperiode nog sterk op de voorgrond treden. De manier waarop het zelfbeeld ontstaat is volgens Kohnstamm (1993) op basis van sociale vergelijking. Hiermee bedoelt zij dat kinderen naar elkaar kijken en luisteren en aan de hand daarvan bepalen of ze wel of niet goed zijn in een bepaald onderdeel. Ze vergelijken zich met hun leeftijdsgenoten. Tevens kunnen een bezit of bepaalde attributen het zelfbeeld ook versterken of juist afbreken. Bijvoorbeeld: Als een kind een mooie fiets heeft zal dat opgemerkt worden, maar dat geldt ook voor een lelijke en te kleine broek.

Meisjes in de schoolleeftijd hebben gemiddeld genomen een lager zelfbeeld dan jongens. Dit lagere zelfbeeld bij meisjes komt op verschillende gebieden voor, namelijk sportieve vaardigheden, sociale acceptatie bij leeftijdsgenoten en het algemene gevoel van eigenwaarde. Op al die gebieden scoren meisjes lager dan de jongens. Objectief geldt dit niet altijd zegt Kohnstamm (1993). Op sommige gebieden scoren meisjes hoger dan jongens zoals op het gebied van taal. Het zelfbeeld heeft volgens Kohnstamm (1993) met eigenschappen en attributen te maken, zoals hierboven beschreven is. Bij zelfwaardering gaat het erom welke waarde een kind hier aan hecht. De hoeveelheid zelfwaardering bepaalt de mate van zelfvertrouwen.

4.5 Theorieën binnen de sociaal emotionele ontwikkeling

Identiteitsontwikkeling

De psycholoog Erik Erikson is een volgeling van Freud en gaat uit van de theorie dat de mens acht stadia van psychosociale ontwikkeling doormaakt. Elk stadium staat in het teken van een crisis of een conflict wat het kind of de volwassene moet oplossen om zich verder te kunnen ontwikkelen. Als een kind een ontwikkelingscrisis goed doorloopt, bouwt hij krachten op om de volgende crisis op te kunnen lossen. Het kind ontwikkelt een sterke basis om het conflict in het volgende stadium aan te pakken. Hij krijgt last van het conflict wanneer het niet goed is opgelost (Verhulst, 2005, p.27).

Het eerste stadium betreft het vertrouwen versus basaal wantrouwen. Dan volgt de autonomie versus schaamte en twijfel en als derde stadium initiatief versus schuldgevoel. Het schoolkind heeft met het vierde stadium te maken. In dit vierde stadium hebben we het over vlijt versus minderwaardigheid. Wil het kind door kunnen gaan naar het volgende stadium dan moet het deze crisis goed oplossen. Volgens Erikson is het kind bezig met het verwerven van kennis en vaardigheden. De sociale contacten nemen in deze periode sterk toe. In dit stadium is het kind in staat kennis tot zich te nemen en daar creatief mee om te gaan. Hij wil erkenning voor het werk dat hij doet. Het kind werkt met vlijt aan zijn werkjes op school en aan zijn vaardigheden, zoals op sociaal gebied. Schoolwerk en de school staan in deze periode centraal.

Belangrijk voor deze periode is dat er een evenwicht is tussen het vermogen van het kind en de eisen die aan het kind gesteld worden. Wanneer het kind overvraagd wordt en er te hoge eisen gesteld worden kan dit tot gevolg hebben dat het kind zich minderwaardig en niet gewaardeerd voelt. Is er geen evenwicht dan kan het kind deze crisis niet goed afsluiten. Erikson gaat er vanuit dat een kind wat zich veilig voelt een nieuw stadium aandurft. De omgeving geeft het kind veiligheid en toenemende (basis)vertrouwen in zijn eigen kunnen. Veiligheid is wat uithuisgeplaatste kinderen vaak gemist hebben. Deze kinderen hebben tijd nodig om die veiligheid en hun vertrouwen hierin terug te krijgen.

Conclusie

Hoe de sociale ontwikkeling van een kind verloopt is afhankelijk van tempo, karakter, aanleg, aard, lichamelijke groei maar ook van omgeving en omstandigheden. Geen enkel kind ontwikkelt zich op de zelfde manier. Wij willen 'sociale ontwikkeling' als volgt beschrijven: de sociale ontwikkeling gaat over de ontwikkeling van begrip voor anderen en

een positieve houding in sociale situaties. Kinderen hebben een sociale ontwikkeling vanuit een biologische overlevingsstrategie, om bij de groep te horen of doordat er straf of beloning volgt op een bepaald gedrag.

Jonge kinderen zijn egocentrisch, zij bekijken en beleven hun omgeving nog vanuit het eigen ik en kunnen zich in het begin zelfs niet voorstellen dat anderen daar anders over kunnen denken of voelen. In 'het leren verplaatsen in de ander' willen we voornamelijk in de training voor kinderen van vier tot en met acht jaar aandacht besteden. Basale vaardigheden als begroeten, vragen stellen, luisteren en afscheid nemen zijn bij kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar van belang.
Het komt bij uithuisgeplaatste kinderen regelmatig voor dat ze onveilig gehecht zijn. Wanneer deze basis er niet of weinig is, zien we een vertraging in de ontwikkeling van sociale vaardigheden. Vanuit de theorie imitatie en modeling van Kohnstamm (2009) blijkt dat herhaling bij kinderen belangrijk is om iets aan te leren. Deze herhaling willen wij vanuit de training vooral richten in het dagelijks leven.

Vaardigheden die binnen de leeftijdsgroep van acht tot en met twaalf jaar passen, zijn: samenwerken, onderhandelen, conflicten oplossen, leiding geven, helpen en beschermen en voor jezelf leren opkomen. Deze vaardigheden kunnen het beste in een groep worden aangeleerd. Het kind leert zelfstandig om te gaan met de normen en waarden die gelden binnen een groep en hun leefomgeving. Geaccepteerd worden door leeftijdsgenoten is voor kinderen in deze leeftijdsfase belangrijk.
Het gevaar is dat kinderen geen persoonlijke keuze maken, maar een keuze die aansluit bij de normen en waarden van de groep waarin het kind geaccepteerd wil worden. Het leren maken van een persoonlijke keuze is een vaardigheid die het kind moet leren. Het is ook belangrijk om kinderen te stimuleren om hun eigen ontwikkeling vorm te geven.
Binnen de training voor kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar willen we zorgen voor een evenwicht tussen het vermogen van het kind en de eisen die we aan het kind stellen. Wanneer het kind overvraagd wordt en er te hoge eisen gesteld worden kan dit namelijk tot gevolg hebben dat het kind zich minderwaardig en niet gewaardeerd voelt. In onze trainingen moeten we ons richten op vaardigheden die passen binnen de ontwikkeling van het kind. We moeten een kind niet iets gaan aanleren waar het nog niet aan toe is. Training van vaardigheden waar het kind niet rijp voor is, remt de ontwikkeling van vaardigheden waar het kind wel aan toe is.

5. Belemmeringen

Voordat wij gericht gaan kijken naar de invulling van de sociale vaardigheidstrainingen voor uithuisgeplaatste kinderen. Willen wij weten in welke situaties het ontbreken van vaardigheden en kennis een belemmering vormt bij deze kinderen. Door kinderen van het Orthopedagogisch Centrum Trompendaal te observeren hebben wij hiervan een beter beeld gekregen, deze observaties nemen we mee in dit hoofdstuk. Daarnaast verdiepen wij ons in de literatuur om mogelijke belemmeringen helder op papier te krijgen. In dit hoofdstuk komen de oorzaken en gevolgen aan bod. Verder kijken we kort naar onze doelgroep, uithuisgeplaatste kinderen en tot slot komen de thema's zelfbeheersing en samenwerken aan bod.

5.1 Uithuisgeplaatste kinderen

Wanneer een gezinssituatie door problemen onhoudbaar is geworden en het welzijn van het kind daardoor in gevaar komt, wordt vaak een ander (tijdelijk) adres gezocht voor het kind. Dit kan een verblijfsinstelling zijn, een project voor begeleid wonen of een pleeggezin. In al deze gevallen wordt het kind uithuisgeplaatst.
Uithuisplaatsing wordt nog steeds gezien als de meest ingrijpende vorm van hulpverlening. Het beleid van de overheid is er dan ook op gericht om uithuisplaatsingen zoveel mogelijk te voorkomen.

Een kind wordt uit huisgeplaatst wanneer het in een crisissituatie verkeerd. Bureau Jeugdzorg zorgt voor een juiste plaats voor het kind. Een crisissituatie heeft drie belangrijke kenmerken:

- een crisissituatie treedt plotseling op;
- een crisissituatie vormt een bedreiging;
- een crisissituatie is structuurloos en onvoorspelbaar.

Een crisis vormt een bedreiging voor het kind. Op het niveau van gedrag, emotioneel niveau en interactie met de omgeving bouwen kinderen een zeker evenwicht op. Een crisissituatie verstoord dit evenwicht: het kind raakt uit balans (Faas, 1996, p.10). Het evenwicht dat een kind vóór die situatie heeft opgebouwd, biedt zekerheid en is in zekere mate voorspelbaar. Als die veiligheid wegvalt, ontstaat er een bedreigende situatie.

5.2 Veiligheid

Zoals we in de eerste paragraaf al lezen is uithuisplaatsing een ingrijpende ervaring voor het kind. Het kind wordt van het ene op het andere moment uit zijn bekende omgeving gehaald. De groepsleiders moeten erop gericht zijn het kind een veilige plek te bieden.

Maslow onderscheidt een aantal menselijke behoeften. Hierover zegt hij dat aan de primaire behoeften voldaan moet worden, voordat iemand toekomt aan de secundaire behoeften. Hetzelfde geldt voor de volgende in rij. Het voldoen in de behoefte aan veiligheid, zekerheid, orde en stabiliteit zijn voorwaarden voor een kind om zich verder te kunnen ontwikkelen (Ploeg, 2003, p.23).

In de secundaire behoefte staat veiligheid centraal. Een veilig leefklimaat is een plek waar de kinderen zich veilig kunnen voelen. Een plaats waar het kind aandacht krijgt en geborgenheid vindt. Als een kind zich veilig voelt zal het zich verder kunnen ontwikkelen. Erikson benoemt het begrip *basic trust*. Hierover zegt hij: "Een kind dat zich veilig voelt, durft zich in nieuwe ontwikkelingsfasen te begeven. Die veiligheid wordt geboden door de omgeving (…) een goede omgeving geeft een kind iets wat het uit zichzelf niet heeft: veiligheid en een toenemend vertrouwen in zichzelf kunnen hem aan moedigen en bevestigen in wat hij doet." (Kohnstamm, 2002, p. 212).

5.3 Oorzaak van ontbrekende vaardigheden

Binnen een interview met één van de orthopedagogen van het Boddaertcentrum in Huizen, bespraken we de belemmeringen in het ontwikkelen van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen. Allereerst noemt zij dat een kind, dat is opgenomen binnen de crisisopvang, vaak veel meer negatieve ervaringen in contact met andere kinderen heeft, in vergelijking met een kind buitenom de crisisopvang. Omstandigheden zijn voor deze kinderen vóór

de uithuisplaatsing veelal ongunstig waardoor de kinderen minder gestimuleerd zijn in sociale vaardigheden. Door het ontbreken van deze stimulans hebben kinderen een gebrek aan vaardigheden. Ze hebben weinig cognitie van sociaal gewenste vaardigheden.

Zoals in hoofdstuk 4 beschreven staat, past 'imitatie' binnen de ontwikkeling van het kind. Een kind kijkt en leert van zijn ouders en van de mensen om zich heen. Een belemmering in het ontwikkelen van sociale vaardigheden kan zijn geweest dat kinderen een verkeerd voorbeeld hebben gehad in de ontwikkeling. Ze hebben het vermogen om te leren dus wel, maar hebben de verkeerde vaardigheden aangeleerd. Bijvoorbeeld: Moeder negeert wat een kind zegt. Zo kan een kind ook vriendjes of vriendinnetjes gaan negeren. In de enquêtes onderkennen pedagogisch medewerkers dat het hebben van een verkeerd voorbeeld, meespeelt in het ontbreken van sociale vaardigheden bij kinderen (Bijlage: 'Enquêtes onder pedagogisch medewerkers').

Een uithuisgeplaatst kind heeft vrijwel altijd een nare ervaring meegemaakt. De nare ervaringen vormen een belemmering voor de ontwikkeling van het kind. Delfos (2003) noemt drie belangrijke factoren, die een belemmering voor de ontwikkeling van het uithuisgeplaatste kind kunnen vormen: opvoedingssituatie, traumatische gebeurtenissen en de echtscheiding van ouders.

Allereerst is er de opvoedingssituatie. Het gaat hier om factoren in het gezin, op school, de sociaal-economische situatie en de culturele omstandigheden van het gezin. Onveilige hechting vormt tevens een belemmering voor de ontwikkeling van het kind. Het kind krijgt een achterstand in zijn ontwikkeling die van invloed is in het ontwikkelen van sociale vaardigheden.

In de tweede plaats vormen traumatische gebeurtenissen een ernstige belemmering voor de ontwikkeling van het kind. Het kan hier over de dood van een gehechtheidfiguur of mishandeling gaan. Tijdens de kinderjaren kan een trauma betekenen dat een kind een terugval vertoond in vaardigheden die het al leek te beheersen. Een van de bekendste voorbeelden is de zindelijkheidsproblematiek (Delfos, 2005, p.231).

Ten slotte vormt de echtscheiding van ouders een belemmering voor het kind. Het veilige gezin, waar het kind juist op terug kon vallen valt weg. Ruziënde ouders vormen een totaal verkeerd voorbeeld en daardoor blijven sociale vaardigheden bij het kind onderontwikkeld. Het kind wordt soms aangewezen op geheel andere personen en raakt in de war. Een ontwikkelingsachterstand is een gevolg. Ook kan het kind het vertrouwen in anderen kwijt raken waardoor het niet meer gemotiveerd wordt contacten aan te gaan.

Gebrek aan aandacht vormt naar ons idee ook een belemmering in de ontwikkeling van sociale vaardigheden. Het kind kan dan zelf allerlei manieren gaan bedenken om aandacht van ouders of kinderen te krijgen. Deze manieren van aandacht vragen hebben vaak een negatieve lading. Een kind begint bijvoorbeeld te schreeuwen als het aandacht wil of claimt een persoon van wie het wel aandacht krijgt.

5.4 Gevolg van het ontbreken van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen

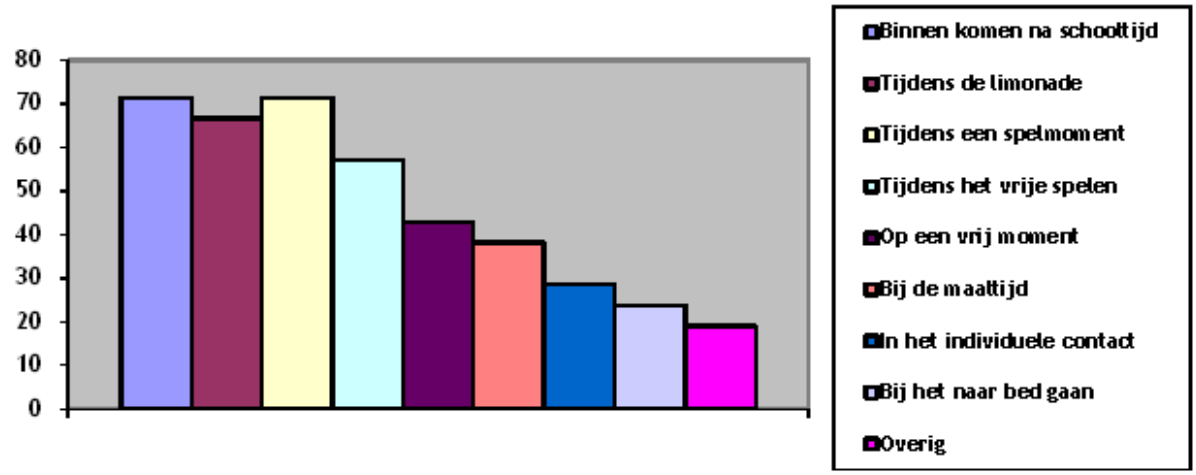
Een pedagogisch medewerker benoemde de overlevingsdrang van de kinderen. Kinderen weten niet hoe ze een vaardigheid moeten toepassen dus gaan ze daar zelf een invulling aan geven. Dit kan veel energie kosten omdat het kind reageert vanuit zijn emotie. Op deze manier probeert het kind voor elkaar te krijgen wat hij op zo'n moment wil, bijvoorbeeld door te schreeuwen. Het komt niet in het kind op, om iets netjes te vragen omdat hij dit gewoonweg niet geleerd heeft.

Dat een tekort aan sociale vaardigheden een belangrijke factor is bij het ontstaan van antisociaal gedrag is in ruime mate aangetoond (Internet: Sophianum). Deze tekorten kunnen leiden tot externaliserende gedragsproblemen zoals het regelmatig intimideren van anderen en pesten.

Het ontbreken van vaardigheden kunnen ook internaliserende problemen tot gevolg hebben, zoals teruggetrokken gedrag, angstig zijn en sociaal isolement. Het doel van de sociale vaardigheidstraining is kinderen vaardigheden te leren om beter te kunnen functioneren in situaties waarin ze vaardigheidstekorten hebben. De achterliggende gedachte is dat kinderen minder problemen zullen veroorzaken en ervaren wanneer ze over meer vaardigheden

beschikken. Angst en depressie als gevolg van pesterijen zouden bijvoorbeeld meer naar de achtergrond kunnen verdwijnen als een kind geleerd heeft zich meer assertief op te stellen tegen pesterijen en manieren gevonden heeft om aansluiting te vinden bij andere kinderen (Berger en Spanjaard, 2001, p.A.10-3).

Pedagogisch medewerkers van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal hebben gekeken naar situaties waarin ze het ontbreken van sociale vaardigheden terug zien in gedrag bij het kind. De resultaten hiervan zijn te zien in figuur 3. In totaal zijn er 21 pedagogisch medewerkers geïnterviewd. De getallen worden in procenten weergegeven**.**

Figuur 3: Situaties waarbinnen sociale vaardigheden bij kinderen ontbreken
(Bron: Bijlage 'Enquêtes en uitkomsten')

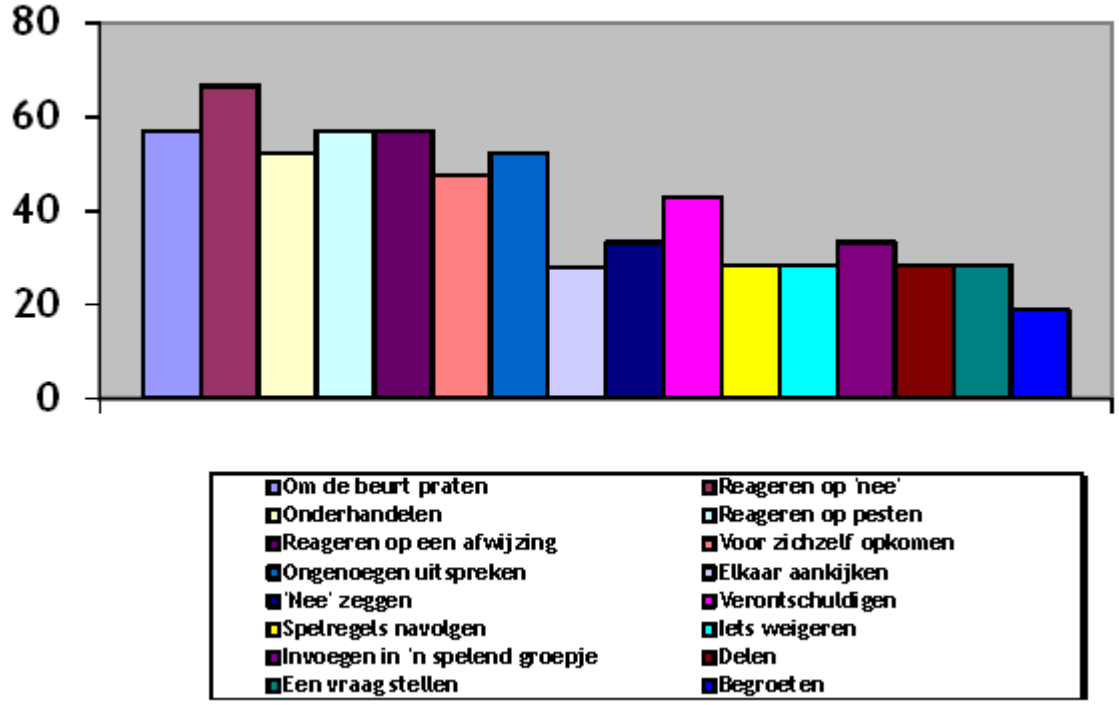
Volgens de pedagogisch medewerkers binnen Orthopedagogisch Centrum Trompendaal is het ontbreken van sociale vaardigheden het meest terug te zien in de volgende gedragingen:

- Het kind schreeuwt wanneer het iets voor elkaar wil krijgen
- Het kind zegt geen gedag in de supermarkt
- Het kind weet niet hoe het iets moet oplossen en gaat daarom slaan of schelden
- Het kind gaat zelf dingen bepalen omdat hij niet weet hoe hij iets moet vragen/overleggen
- Het kind kan moeilijk delen
- Het kind praat door de ander heen

Sommige van bovenstaande punten hebben volgens ons te maken met zelfbeheersing en samenwerken.

Zelfbeheersing
Wanneer een kind weinig tot geen zelfbeheersing heeft kan dit een belemmering vormen voor zijn eigen ontwikkeling, maar ook voor de ontwikkeling van andere kinderen. Wanneer het kind bijvoorbeeld in een spelmoment met een ander kind op zijn beurt moet wachten en het duurt wat langer dan hij zelf in zijn hoofd heeft, kan het kind zijn zelfbeheersing verliezen en het kind gaan treiteren, weglopen bij het spel of bijvoorbeeld het andere kind opjagen. Het egocentrisme in het kind voert op zo'n moment de boventoon. Wat hierin ook een rol kan spelen is de tussenstap ´inleven in de ander´. Doordat het kind zich niet in de ander kan inleven heeft het ook geen motivatie om op zijn beurt te wachten.

Tegen je verlies kunnen en op je beurt wachten zijn volgens een geïnterviewde basisvaardigheden waar je in relatie tot uithuisgeplaatste kinderen extra aandacht aan moet besteden. Kinderen moeten zichzelf leren beheersen in relatie tot de ander. Bij uithuisgeplaatste kinderen speelt het egocentrisme namelijk langer de boventoon omdat ze vaak een achterstand in hun ontwikkeling hebben door bijvoorbeeld een onveilige hechting. Ze kunnen hierdoor moeilijk rekening houden met de ander. Dit komt ook naar voren in de staafdiagram van vaardigheden die pedagogisch medewerkers missen bij de kinderen (figuur 4). Om de beurt praten is bijvoorbeeld één van de vaardigheden die hier uitspringt. Daarnaast uitten 'reageren op nee, onderhandelen en reageren op pesten' zich vaak in een ruzie waarin ook geen rekening wordt gehouden met de ander.

Figuur 4: Vaardigheden die volgens pedagogisch medewerkers regelmatig gemist worden.
(Bron: Bijlage 'Enquêtes en uitkomsten')

Zelfbeheersing speelt een belangrijke rol bij het functioneren van het geweten. Wie zich zoveel mogelijk wil houden aan bepaalde normen moet zich kunnen inhouden en moet niet meteen toegeven aan de eerste de beste impulsieve neiging. Dat kinderen impulsief zijn weten we. Dat kinderen zich niet automatisch aan normen houden weten we ook. Opvoeders moeten hun kinderen bekend maken met normen en waarden (modeling). Wanneer opvoeders dit niet doen, kan je van een kind ook geen zelfbeheersing verwachten. Het is dus van essentieel belang dat een kind zijn natuurlijke, impulsieve en vaak egocentrische neigingen leert te beheersen om te kunnen groeien naar wat opvoeders graag willen en naar sociaal wenselijk gedrag (Kohnstamm, 2002, p.241).

Samenwerken
Zoals we al eerder aanhaalden zijn kinderen sterk egocentrisch en dat vormt een belemmering binnen het samenwerken. Hieronder volgt een overzicht van basisvaardigheden die van belang zijn binnen de sociale vaardigheid 'samenwerken'.

Samenwerken
- Elkaars naam gebruiken.
- Elkaar aankijken tijdens het praten.
- Vriendelijk op elkaar reageren.
- Elkaar gelegenheid geven mee te doen.
- Eigen inbreng durven hebben.
- Duidelijk praten zodat een ander je kan verstaan.
- Luisteren naar elkaar.
- Elkaar laten uitpraten.
- Inbreng van ander accepteren.
- Bij je groepje blijven.
- Rustig praten en werken.
- Materiaal met elkaar delen.
- Aan de taak doorwerken tot deze af is.

Figuur 5: Basisvaardigheden in het samenwerken *(Bron: PAD-leerplan)*
De basisvaardigheden van samenwerken zijn vaardigheden die de kinderen nog nauwelijks bezitten. Dit blijkt uit de conclusies van de observaties die in de bijlage 'observaties en uitkomsten' te vinden zijn. Vanuit de conclusies van de

observaties komt naar voren dat egocentrisme voornamelijk bij jonge kinderen voorkomt, maar ook bij de observaties van de oudere kinderen binnen de leefgroep zien wij dit egocentrisme terug.
Zo zagen we tijdens een vrij speelmoment buiten een jongen van tien jaar rondjes rijden op zijn fiets. Een ander kind vraagt wat aan hem en daar werd niet op gereageerd. Dit kind wordt gefrustreerd en begint te schreeuwen. De jongen van tien schreeuwt terug, dat het zijn fiets is en fietst verder. Dat dit egocentrisme nog zo aanwezig is bij de kinderen van acht jaar en ouder heeft te maken met de vertraagde ontwikkeling van uithuisgeplaatste kinderen. De sociale vaardigheid 'samenwerken' vraagt bij deze doelgroep dus nog veel aandacht.

5.7 Gedragsverandering

Pedagogisch medewerkers blijken vanuit de enquêtes unaniem te stemmen voor een training gericht op gedragsverandering. Op de vraag "waar moet de training het meest op gericht worden?" hadden zij de keuze uit kennisvermeerdering, gedragsverandering en belevingsverandering.

Figuur 6: Waar de training, volgens pedagogisch medewerkers, het meest op gericht moet worden.
(Bron: Bijlage 'Enquêtes en uitkomsten')

De pedagogisch medewerkers veronderstellen dat kinderen niet weten hoe ze de vaardigheden, die ze kennen, moeten toepassen in de praktijk. Dit resultaat is terug te zien in figuur 6.Wij zullen de trainingen hier zoveel mogelijk op richten. Dit zal voornamelijk naar voren komen in het oefenen van vaardigheden door middel van rollenspelen.

Conclusie

'*In hoeverre vormt het gebrek aan sociale vaardigheden en kennis een belemmering in de ontwikkeling van uithuisgeplaatste kinderen?*' is een vraag die wij beantwoord hebben door middel van observaties en literatuurstudie. Naast de belemmeringen in de ontwikkeling van het kind hebben wij ook aandacht besteed aan de belemmeringen die vooraf gaan aan het ontwikkelen van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen. Er is namelijk al een belemmering en dat veroorzaakt het gebrek aan kennis en het gebrek aan vaardigheden bij het kind. Door dit gebrek aan vaardigheden is het kind niet in staat sociaal gewenst gedrag te vertonen.

Het ontbreken van sociale vaardigheden kan externaliserende gedragsproblemen veroorzaken zoals het regelmatig intimideren van anderen en pesten. Naast deze externaliserende gedragsproblemen zijn internaliserende problemen ook een gevolg. Hierbij valt te denken aan teruggetrokken gedrag, angstig zijn en sociaal isolement.

Het is van essentieel belang dat een kind zijn natuurlijke, impulsieve en vaak egocentrische neigingen leert te beheersen om te kunnen groeien naar wat opvoeders graag willen en naar sociaal wenselijk gedrag. Egocentrisme zien we zowel bij de jonge kinderen als bij de oude kinderen van 'de IJsberen' terug. Dit maakt dat de kinderen de vaardigheid 'samenwerken' moeilijk in de praktijk kunnen brengen.

We maken een onderscheid tussen een training voor kinderen van vier tot en met acht jaar en een training voor kinderen van acht tot en met twaalf jaar. In onze interviews hebben we de vraag gesteld welke vaardigheden bij iedere leeftijdsgroep passen. Daarbij werden we door een orthopedagoog alert gemaakt op het feit dat kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar, die uithuis zijn geplaatst, ook nog niet altijd beschikken over de basale vaardigheden waar we ons in de leeftijdsgroep van vier tot en met twaalf jaar op richten. Zo speelt het egocentrisme

bij kinderen met een gezonde ontwikkeling een kleinere rol dan bij kinderen die uithuisgeplaatst zijn. Dat maakt het lastiger om de sociale vaardigheid ‘samenwerken’ te verwezenlijken. We willen dit zowel in de training voor kinderen van vier tot en met acht jaar als bij de training voor kinderen van acht tot en met twaalf jaar in ons achterhoofd houden.

Kinderen komen uit een crisissituatie die voor hen onveilig was. Kinderen worden op een groep geplaatst die beter voor hen is, terwijl dit voor het kind in eerste instantie nog helemaal geen veilige plek, maar juist een bedreigende plek is. Alles is uit evenwicht en het kind mist de structuur die het voor de uithuisplaatsing zelf had opgebouwd. We moeten ons ervan bewust blijven dat veiligheid een basisvoorwaarde voor kinderen is om vaardigheden te kunnen ontwikkelen. Die veiligheid is een voorwaarde om een training te kunnen geven. In het opzetten van de verschillende bijeenkomsten moeten wij dus rekening houden met het creëren van een zo veilig mogelijk klimaat voor de kinderen, zodat het leerrendement vergroot wordt.

6. Bestaande sociale vaardigheidstrainingen

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de vraag: 'Welke methoden worden tot op heden gebruikt voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen?'. Wij hebben maar één training gevonden die ook bedoeld is voor onze doelgroep, uithuisgeplaatste kinderen. Dit is de training 'Spelend leren, leren spelen'. Om deze reden richten wij ons op de sociale vaardigheidstrainingen in het algemeen.
Er is een sociale vaardigheidstraining ontwikkeld genaamd 'de Kombinatietraining'. Dit is een training die gegeven kan worden door pedagogisch medewerkers en ontwikkeld is voor kinderen van een leefgroep met een licht verstandelijke beperking. Voor een deel is deze groep te vergelijken met onze doelgroep. Deze training wordt helaas niet meer gebruikt, zelfs niet bij Orthopedagogisch Centrum Middelveld waar de training is ontwikkeld.

Zoals in de uitwerking te lezen zal zijn, zijn de Goldsteintraining en de training van Ringrose en Nijenhuis 'Bang zijn voor andere kinderen' de bouwstenen van de nieuwe sociale vaardigheidstrainingen. 'De Goldsteintraining', 'Bang zijn voor andere kinderen' en 'de Kombinatietraining' zijn trainingen die we bewust niet hebben opgenomen in de beantwoording van deze deelvraag, omdat de oorspronkelijke trainingen niet meer worden gebruikt. Overigens is dit niet gek als gekeken wordt naar het jaartal waarin de trainingen zijn ontwikkeld, deze variëren van 1986 tot 1999.
In de jaren daarna is er onderzoek gedaan en zijn er vele nieuwe trainingen ontwikkeld. Omdat de Goldsteintraining en de training van Ringrose en Nijenhuis belangrijk zijn geweest in de ontwikkeling van sociale vaardigheids-trainingen hebben wij de uitwerking van deze trainingen opgenomen in de bijlage 'Overige sociale vaardigheidstrainingen'. Hierin is eveneens de uitwerking van de Kombinatietraining geplaatst.

De trainingen die hieronder aanbod komen zijn:
- De Kanjertraining (Weide 2001)
- Leer samen spelen met Tim en Flapoor (Gubbels 2000)
- Samen denken en doen (Van Rijn en Vermeyden 2009)
- Spelend leren, leren spelen (Reenders en Spijker 1995)

6.1 Kanjertraining

De kanjertraining is een training voor sociale vaardigheden. De kanjertraining geeft handvaten in sociale situaties en is ontwikkeld door Gerard Weide, psycholoog en ex-onderwijzer.

Doelgroep
De trainingen worden gegeven aan kinderen van vijf tot acht jaar, acht tot twaalf jaar en aan jongeren van twaalf tot zestien jaar. De training is bedoeld voor sociaal competente kinderen (in het onderwijs), kinderen met psychosociale problemen (onderwijs en jeugdzorg) en kinderen met een gedragsstoornis (jeugdzorg). Tevens zijn de ouders/ opvoeders aanwezig bij de training en zij worden ook getraind.

Doel
Positief denken over zichzelf en de ander.

Wie zijn de trainers?
Gedragswetenschappers en therapeuten.

Inhoud
"De Kanjertraining heeft een grote preventieve en curatieve (genezende) kracht en blijkt eveneens geschikt voor kinderen met uiteenlopende gedragsstoornissen. Vooral verdrietige/ depressieve kinderen hebben baat bij de aanpak van de Kanjertraining" (Internet: Kanjertrainingen).
Gedragsstoornissen komen regelmatig voor bij kinderen die uithuisgeplaatst zijn. Ook verdriet en depressie komen bij deze kinderen voor. Binnen deze training wordt kanjergedrag gestimuleerd en ontwikkeld. Het is bevorderlijk als het kind goed over zichzelf en de ander denkt, de juiste vaardigheden heeft om het gedrag te kunnen vertonen, een kanjerverlangen heeft, weet wat de gevolgen zijn van verschillende oplossingsstrategieën en zo kan bepalen welke

strategieën effectief zijn. Ten slotte moet het kind leren dat het zelf verantwoordelijkheid moet nemen voor zijn gedrag: je bent niet zielig, geen slachtoffer, maar jij bepaalt zelf hoe je reageert (Internet: Kanjertrainingen).

Opzet

In de Kanjertraining wordt gewerkt aan de problemen waarvoor het kind zich heeft aangemeld. De training wordt gegeven aan minimaal acht en maximaal zestien kinderen en ook de ouders/opvoeders draaien mee. Er zijn in totaal tien bijeenkomsten.

Eerst wordt er geoefend met de hele groep, hierna gaan de kinderen en de ouders/opvoeders apart van elkaar oefenen. Er worden verschillende oefeningen gedaan: er zijn lichamelijke oefeningen waardoor het kind meer vertrouwen leert te krijgen in anderen. Kinderen en ouders/opvoeders beantwoorden vragen en er wordt gebruik gemaakt van rollenspelen. Ook oefenen ouders/opvoeders en kinderen samen. In de kanjertraining staan vier dieren centraal:

- De pestvogel (blauw), hij houdt van pesten.

- Het aapje (rood), dat overal om lacht. Hij lacht om anderen en maakt anderen graag aan het lachen, ook als er niets te lachen valt.

- Een bang konijntje (geel), zij durft nergens op af te stappen en is eigenlijk bang voor alle mensen. Ze blijft liever in haar holletje.

- De tijger (wit), dit is de kanjer. Een kanjer komt voor zichzelf op en durft zijn eigen mening te geven. Een kanjer weet dat niet iedereen hem aardig vindt, gewoon, omdat dat zo hoort (Weide en Oudman, 2008, p.9-11).

De volgende onderwerpen komen aan bod in de bijeenkomsten:

- Jezelf voorstellen.
- Iets aardigs zeggen.
- Weet jij hoe jij je voelt?
- Kun jij nee zeggen.
- Vertellen en vragen.
- Luisteren en samenwerken.
- Vriendschap.
- Vragen stellen.
- Je mening vertellen, maar… niet altijd.
- De laatste les en je diploma.

Effect

Opmerkelijk is dat de Kanjertraining een groot effect heeft: ruim 80% van de kinderen die de training gevolgd hebben, heeft er baat bij (Internet: Kanjertraining). “Op 5 februari 2010 heeft het Nederlands Jeugd Instituut (NJI) aangegeven bij de kanjertraining dat er nog enige vragen moeten worden beantwoord, maar dat de Kanjertraining waarschijnlijk officieel zal worden erkend. “ (Internet: Kanjertraining).

Het blijkt dat veel kinderen zich na het volgen van de training beter kunnen concentreren op school en betere leerresultaten behalen. De verklaring hiervoor is eenvoudig: De Kanjertraining geeft kinderen handvaten in sociale situaties. Daardoor komt tijd en energie vrij (Internet: Kanjertrainingen).

6.2 Leer samen spelen met Tim en Flapoor

Leer samen spelen met Tim en Flapoor richt zich op het aanleren van sociale vaardigheden. In de training leren kinderen om samen te spelen en samen te werken binnen een spel. Er wordt gewerkt aan gewoontes, houding, functioneren in een groep en deelnemen aan groepsactiviteiten.

Doelgroep

De training is bedoeld voor sociaal niet-vaardige kinderen in de leeftijd van zes tot tien jaar.

Doel
Het aanleren van nieuwe vaardigheden, het verbeteren van sociale cognities en het versterken van het gevoel van sociale competentie.

Wie zijn de trainers?
Twee trainers, leerkrachten op reguliere basisscholen en van het speciaal onderwijs. Ze geven aan dat voor het handhaven van de 'orde' in de groep het noodzakelijk zal zijn om met twee trainers te werken (Gubbels, 2000, p.31).

Inhoud
Bij 'Leer samen spelen met Tim en Flapoor' wordt naast het oefenen van nieuwe sociale vaardigheden, ook gewerkt aan het verbeteren van sociale cognities en het versterken van het gevoel van sociale competentie. Er wordt geprobeerd om de kinderen meer inzicht te geven in sociale begrippen als 'afstemmen op elkaar' en 'rekening houden met elkaar'. Het analyseren van sociale situaties krijgt eveneens de nodige aandacht. De invalshoek is echter veranderen van gedrag door middel van een gedragsmatige aanpak (Gubbels, 2000, p.11).
Deze training is gebaseerd op de Goldsteinmethode, die gericht is op het aanleren van sociale vaardigheden via het systematisch toepassen van leertheoretische en gedragstherapeutische principes. In de training van Tim en Flapoor wordt gebruik gemaakt van de leertheorie en de sociale leertheorie waarop de Goldsteinmethode is gebaseerd. Tevens zijn de twaalf thema's van de bijeenkomsten een samenvatting van de thema's van Ringrose en Nijenhuis.

Opzet
De bijeenkomsten hebben dezelfde opbouw. Veel jonge kinderen houden van voorspelbaarheid en herhaling. Een vaste structuur geeft kinderen rust, omdat het de bijeenkomst overzichtelijk maakt. Het is duidelijk wat er van de kinderen wordt verwacht. Ze weten wat ze mogen en wat ze moeten. Speciaal voor deze jonge kinderen hebben de bijeenkomsten korte praat- en luisteractiviteiten die worden afgewisseld met passieve en actieve onderdelen. Het moment dat er iets het hoofd 'in moet' wordt consequent afgewisseld met momenten waarop er iets het hoofd 'uit mag'. Dit laatste mag bijvoorbeeld na het rollenspel. De ervaring is dat kinderen 'geprikkeld' zijn door het rollenspel en allemaal graag willen reageren op het zelfde moment. Een manier om álle kinderen te kunnen laten reageren is door middel van een yell. Op deze manier kunnen zij even ontladen, waardoor ze daarna weer rustig kunnen meedoen.
De thema's worden gevisualiseerd door middel van de rollenspelen, de themakleurplaat en het hulpspeelgoed. Voorbeelden moeten worden geconcretiseerd, omdat thema's als om de beurt praten, onderhandelen in spel, omgang met afwijzing, tamelijk abstracte begrippen voor kinderen zijn. Voor deze jonge kinderen ligt het geestelijke bereik van het abstracte nog ver weg (Gubbels, 2000, p.25-27).

De training biedt de volgende thema's in de bijeenkomsten aan:

- Kennismaking.
- Elkaar aankijken.
- Om de beurt praten.
- Ik stel een vraag.
- Het antwoord is nee.
- Ik wil iets anders spelen dan jij.
- Spelregels zijn spelregels.
- Ik zeg nee.
- Sorry dat ging per ongeluk.
- Daar baal ik van.
- Mag ik meedoen?
- Ik mag niet meedoen.
- Ik wordt gepest.
- Afsluitingsbijeenkomst.

Een bijeenkomst bestaat uit verschillende vaste onderdelen. Elke bijeenkomst begint met een praatje maken, limonade drinken en een koekje eten. Het huiswerk wordt daarna besproken en vervolgens wordt het thema aangekondigd. Tim en Flapoor maken hierna hun intrede en doen een rollenspel van niet-vaardig gedrag. De kinderen geven hier door middel van een yell een reactie op. Daarna moet de Doe-Het-Zelf-elf gezocht worden en deze wordt besproken. Tim en Flapoor laten hierna het rollenspel met vaardig gedrag zien. Eveneens mogen de kinderen een reactie geven door middel van van een yell. Dan wordt er een gedragsoefening gedaan. De kinderen maken hulpspeelgoed, de helpersbrief wordt uitgedeeld en als laatste worden de beloningskaarten ingevuld. Vanwege de korte concentratie van jonge kinderen duurt alleen de gedragsoefening tien minuten. Alle andere onderdelen duren gemiddeld twee tot vier minuten.

Effect
Het blijkt dat de kinderen de rollenspelen van Tim en Flapoor zo goed onthouden dat zij deze kleine toneelstukjes een hele tijd later nog zo uit hun herinnering kunnen naspelen. Kinderen blijken zelfs na weken nog stukjes tekst uit het rollenspel woordelijk te kunnen navertellen.
Het spel van het kind staat centraler in deze training dan in andere sociale vaardigheidstrainingen. Spel neemt een belangrijke plaats in wanneer het gaat om het ontwikkelen van sociale vaardigheden. Spel is voor kinderen een doel op zichzelf maar ook een middel om de wereld en hun eigen plek daarin te leren kennen. Door te spelen ervaart het kind zijn mogelijkheden en zijn beperkingen. Het kind verwerkt ervaringen tijdens zijn spel en brengt structuur aan in deze ervaringen (Gubbels, 2000, p.27).

Voor het slagen van de training vormt de stap transfer, een onmisbaar element. Modeling, gedragsoefening en bekrachtiging moeten zodanig worden toegepast, dat de deelnemer het nieuwe vaardige gedrag ook blijvend zal gaan toepassen buiten de training, in zijn dagelijks leven. Hierbij zijn de reacties die de deelnemer uit zijn omgeving krijgt doorslaggevend. Het kind zal, wanneer hij de positieve effecten van zijn nieuwe vaardige gedrag ook in zijn dagelijks leven ondervindt, gestimuleerd worden om te oefenen. Voor het slagen van de training wordt van de dagelijkse omgeving van de deelnemer een actieve rol verwacht (Gubbels, 2000, p.20).

6.3 Samen denken en doen

Samen denken en doen is een training voor sociale vaardigheden, waarin de kinderen leren 'weten' dat andere kinderen/mensen andere gedachten en gevoelens hebben dan zijzelf, maar ook hoe ze zich het beste kunnen gedragen in bepaalde sociale situaties.

Doelgroep
Deze training is bedoeld voor kinderen bij wie er sprake is van ontwikkelingsproblematiek en die geclassificeerd zijn volgens de DSM IV als ADHD of PDD-NOS in de leeftijd van acht tot en met dertien jaar.

Doel
Het aanleren en verbeteren van sociale gedragingen door het aanreiken van gedragsalternatieven.

Wie zijn de trainers?
De training wordt gegeven door gedragswetenschappers.

Inhoud
De training is bedoeld voor kinderen bij wie een handelingsverlegenheid bestaat in de sociale omgang met anderen. Deze training is in 1996 ontwikkeld en herontwikkeld in 2009 op de polikliniek van Accare, Assen. De training speelt vooral in op de belangrijke rol van ouders en leerkrachten bij de generalisatie / transfer van het geleerde in de training naar de dagelijkse sociale situaties. In de sociale vaardigheidstraining maken zij gebruik van verschillende methoden en technieken, te weten: De zelfinstructie methode Stop-Denk-Doe. Hierbij wordt een kind in een situatie stop gezet, hij moet eerst nadenken en dan pas mag hij iets doen. De bedoeling hiervan is dat kinderen in een situatie waarin ze heel boos zijn zichzelf kunnen stop zetten en eerst nadenken, voordat ze direct terug gaan slaan, schoppen en/of schelden (ambulante therapeutische behandeling) (Van Rijn & Vermeyden, 2009, p.75).

Opzet
De sociale vaardigheidstraining kent een grote mate van structuur. Alle werkvormen worden 'kaal' aangeboden. Dat wil zeggen dat het aangeboden wordt zonder dit 'op te leuken' waardoor kinderen de rode draad goed kunnen vasthouden. Zo is er structuur in ruimte en tijd wat aansluit bij de doelgroep ADHD en PDD-NOS. De verschillende programmaonderdelen wisselen elkaar af van passief (luisteren naar elkaar) naar actief (interactief, iets doen), zodat de kinderen er steeds met hun gedachten bij blijven.
De training is opgebouwd uit bepaalde fasen die elk op zichzelf van belang zijn voor het leereffect.
Een startfase, een middenfase, de afsluiting en evaluatie. Er zijn vijftien bijeenkomsten voor de kinderen en vier bijeenkomsten voor de ouders.

De bijeenkomsten van de kinderen bestaan uit:

- Kennismaken en groeten.
- Luisteren naar wat een ander vertelt.

- Je verplaatsen in de ander en rekening houden met elkaar.
- Bewegen en rekening houden met elkaar.
- Complimentjes geven en reageren op complimentjes.
- Praatje maken met een ander kind.
- Reageren op een praatje.
- Overleggen met een ander die iets anders wil dan jij?
- Vragen of je mee mag spelen.
- Reageren op de vraag of je mee wilt spelen.
- Gevoelens laten zijn.
- Reageren op gevoelens van de ander.
- Zeggen dat je last hebt van een ander.
- Reageren op plagen en pesten.

De bijeenkomsten voor de ouders bestaan uit:

- Kennismaken.
- Positief bekrachtigen.
- Gedragsveranderingprogramma.
- Brusjes.

Een bijeenkomst is vormgegeven door eerst in de binnenkomst, bij te praten en dan krijgen de kinderen een oefenopdracht. Hierna is er een verhaal en 'raden maar' (vragen stellen over het verhaal)! Dan wordt er een uitleg gegeven en geoefend. Als laatste is er een spel, krijgen de kinderen limonade en stickers (de kinderen worden beloond met fiches). Thuis moeten ze met hun ouders de oefenbrief bespreken (Van Rijn & Vermeyden, 2009, p.85-92).

Effect

Accare (de organisatie waar deze training ontwikkeld is) heeft onder ouders en leerkrachten positieve evaluaties gekregen. Zij melden niet alleen een verbetering van de sociale vaardigheden van hun kind maar vooral dat zij het kind beter begrijpen en daarom ook weten hoe ze hem beter kunnen bereiken, stimuleren en ondersteunen. Daarom speelt de training in op het geleerde in de training naar de dagelijkse sociale situaties, daarmee lijkt het een antwoord te geven op de vraag van ouders hoe hun kind te begrijpen en hoe te handelen in de omgang met het kind. Van hieruit concluderen zij dat hun training effectief is (Van Rijn & Vermeyden, 2009, p.76).

Dijkshoorn (kinder- en jeugdpsychiater) beschrijft in het voorwoord over of het boek 'Evidence Based' Practice (EBP) is. En of de training 'Evidence Based' zal zijn, schrijft hij/zij het volgende:

> Als ik kijk naar de kenmerken van EBP en naar de inhoud van dit boek, dan denk ik dat de auteurs, toekomstige gebruikers en natuurlijk de toekomstige deelnemende kinderen tevreden kunnen zijn. De literatuur is actueel. In hoeverre individuele klinische expertise door toekomstige trainers wordt ingezet, kan ik natuurlijk niet beoordelen. Het boek echter biedt daartoe wel alle gelegenheid! Het boek stelt de gebruiker ook op de hoogte van (grenzen aan) actuele kennis over pathologie en beïnvloedingstechnieken, waarmee de individuele trainer of behandelaar zich in de trainingen optimaal kan inzetten voor de deelnemers. De derde component van EBP, de verwachtingen van de individuele patiënt, is ook in het programma opgenomen. In groepsverband is er immers aandacht voor individuele doelen (Van Rijn en Vermeyden, p.VII).

Hieruit kunnen wij concluderen dat Van Rijn en Vermeyden de verwachting hebben dat hun training effectief zal zijn.

6.4 Spelend leren, leren spelen

Spelend leren, leren spelen is een training waarbij kinderen via speelse methoden onder meer op een goede, vriendelijke manier contact met hun leeftijdgenoten maken, hun gevoel leren uit te drukken, laten zien dat ze luisteren, hulp vragen zonder te zeuren en iemand bedanken. De methode is geschikt voor toepassing bij ambulante en (semi-)residentiële jeugdhulpverleningsinstellingen, centra voor kinderpsychiatrie en in het speciaal onderwijs (Reenders & Spijker, 1996, p.11).

Doelgroep

Kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar die problemen hebben in het contact met andere kinderen en/of geen greep hebben op de eigen sociale situatie.

Doel
Het aanleren van sociale vaardigheden en de manier waarop kinderen deze kunnen gebruiken binnen verschillende situaties. Er wordt gewerkt aan de sociale cognities evenals de sociale vaardigheden van de kinderen, zodat deze elkaars groei stimuleren.

Wie zijn de trainers?
De groep kan het best begeleid worden door twee hulpverleners. In verband met de modelings- en identificatie mogelijkheden hoort de groep gedraaid te worden door een man en een vrouw. De begeleiders van de groep stellen zich meer als 'trainers' op dan als 'therapeuten'.

Inhoud
De methode heeft gebruik gemaakt van Ringrose en Nijenhuis (1986) en van de drie petjes uit 'Zeg het nou zelf' van Rikke, Dekkers & Stein-Brinkerhof, 1990. In de training wordt door middel van een gedragsmatige en cognitieve aanpak en met veelvuldig gebruik van de videocamera met verschillende sociale vaardigheden geoefend. Dit gebeurt op zo'n manier, dat de kinderen deze vaardigheden ook leren toepassen in de eigen leefomgeving. Ouders en leerkrachten krijgen instructies in het aanbieden van oefensituaties thuis en op school. Er wordt veel geoefend met sociale vaardigheden in concrete situaties binnen en buiten de trainingsgroep en er wordt regelmatig stil gestaan bij sociale cognities. Door alternatieven te bieden in dergelijke situaties en het leren toepassen van deze gedragsalternatieven wordt er gewerkt aan het vergroten van het gedragsrepertoire (Reenders en Spijker, 1996, p.3).

Opzet
De training bestaat uit zestien bijeenkomsten voor kinderen, vier ouderavonden en regelmatige contacten met de leerkrachten. De training is in verschillende fasen opgebouwd, te denken aan: een start-, midden- en eindfase en tot slot een herhaling. De bijeenkomsten hebben een duidelijke herkenbare structuur wat de kinderen veel houvast en veiligheid biedt. Het accent in deze training ligt op het 'leren' en 'oefenen' met contact leggen en contact onderhouden.

De volgende thema's komen tijdens de bijeenkomsten aan bod:

- Kennismaken.
- Iets aardigs zeggen over jezelf/ Laten zien dat je luistert.
- Iets aardigs zeggen tegen een ander.
- Hoe voel je je?
- Gebeurtenis, Gevoel, Gedachte, Gedrag.
- Iets vragen aan een ander.
- Een gesprek voeren.
- Vragen of je mee mag doen.
- 'Nee' zeggen.
- Kritiek krijgen.
- Zeggen dat je last hebt van een ander.
- Herhaling & Oefening.

De onderdelen binnen een bijeenkomst zien er als volgt uit. Het begint met een terugblik van de vorige bijeenkomst. De gemaakte oefening wordt hierna besproken en dan is er even pauze. Er wordt na de pauze begonnen met het oefenen van het nieuwe thema en de nieuwe oefening wordt uitgelegd. Als laatste wordt er feedback gegeven over de toepassing van sociale vaardigheden (dit wordt pas vanaf de achtste bijeenkomst gedaan) (Reenders & Spijker, 1999, p.52-55).

Effect
Bij de uitwerking van de doelgroep benoemen Reenders & Spijker (1999) dat uit evaluaties van eerdere trainingsgroepen die zij hebben begeleid volgens de methode, gebleken is dat die groep kinderen inderdaad baat hebben bij de training (Reenders & Spijker, 1999, p.12). Door het contact met ouders en leerkrachten richt de training zich op het optimaliseren van het trainingsresultaat. De ouders worden gestimuleerd om samen met hun kind sociale vaardigheden te oefenen. Op deze manier werken ze naar het zo optimaal mogelijk generaliseren van het nieuwe gedrag (Reenders & Spijker, 1999, p.22,23).

Conclusie

In de beantwoording van de vraag 'Welke methoden worden tot op heden gebruikt voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen?' hebben wij tot op heden één sociale vaardigheidstraining gevonden die ook gebruikt kan worden voor uithuisgeplaatste kinderen. Dit is de training van Reenders en Spijker: Spelend leren, leren spelen (Reenders & Spijker, 1999). Deze training kan ook gegeven worden in de ambulante hulpverlening en in klassen. Er zijn vele sociale vaardigheidstrainingen te vinden. Echter een training alleen voor uithuisgeplaatste kinderen die op de groep gegeven wordt door pedagogisch medewerkers blijkt nog niet te zijn ontwikkeld.

Dit is de reden waarom wij ons binnen de beantwoording van dit hoofdstuk gericht hebben op de bekendste sociale vaardigheidstrainingen die tegenwoordig aangeboden worden. Zoals in de uitwerking van de verschillende trainingen te zien is, zijn de Goldsteintraining en de training van Ringrose en Nijenhuis de bouwstenen van de nieuwe sociale vaardigheidstrainingen. Deze trainingen zijn te vinden in de bijlage 'overige sociale vaardigheidstrainingen'.

Kanjertraining

De kanjertraining ontwikkeld door Weide is een training die voor de jonge kinderen en voor oudere kinderen is ontwikkeld en die gegeven wordt op de basisschool. Zij werken met vier verschillende dieren. De kanjer is een tijger, dan heb je nog een pestvogel, een bang konijn en het aapje. Deze dieren staan voor verschillende typen sociaal gedrag. Door de dieren is het voor de kinderen makkelijker om een beeld te maken bij het abstracte gedrag. De training die wij willen opzetten zal ook gebruik maken van dieren die bepaald gedrag typeren. Wat deze training onderscheidt van andere trainingen is dat ouders mee draaien in de bijeenkomsten. Op deze manier zijn de ouders nauw betrokken bij de training. Zo zal het voor de kinderen gemakkelijker zijn om de transfer te maken naar dagelijkse situaties. Binnen onze training zullen wij hier minder aandacht aan besteden omdat kinderen uithuis zijn geplaatst.

Leer samen spelen met Tim en Flapoor

Leer samen spelen met Tim en Flapoor is ontwikkeld door Gubbels en is speciaal voor kinderen van zes tot tien jaar. Dit is de enige training die alleen gericht is op de jonge kinderen. Het verschil in deze training is dat zij allemaal korte luister- en spreekactiviteiten hebben. Omdat ze tijdens de training gemerkt hebben dat kinderen na het luisteren en kijken na een rollenspel graag allemaal willen antwoorden, is er bedacht dat de kinderen gezamenlijk mogen reageren door middel van een yell. Dit is zeker een belangrijk punt om mee te nemen in onze training. Tim en Flapoor laten eerst een foute situatie zien en later in de training laten ze een goede situatie zien. Wij vinden dit een goede manier om kinderen bewust te maken van verschillend gedrag en ze te laten beseffen wat wel en wat niet goed is. In de training voor jonge kinderen zullen wij ook bewust gebruik maken van zoveel mogelijk middelen om te visualiseren, zoals in deze training gebruik wordt gemaakt van rollenspellen, themakleurplaat en hulpspeelgoed. Het gebruik van een beloningskaart blijkt zeer effectief bij kinderen om hun gedrag te stimuleren. Dit nemen wij eveneens mee in het ontwikkelen van onze training.

Samen denken en doen

Samen denken en doen is ontwikkeld door Van Rijn en Vermeyden. Zij zijn beiden werkzaam in de kinderpsychiatrie en hebben voor de kinderen met ADHD en/of PDD-NOS een sociale vaardigheidstraining ontwikkeld. Binnen de training wordt gebruik gemaakt van verschillende methoden en technieken en één daarvan is de zelfinstructmethode Stop-Denk-Doe. Zo'n soort gelijke methode willen wij ook gebruiken in onze training. Verder worden alle werkvormen 'kaal' aangeboden. Dat wil zeggen dat het aangeboden wordt zonder de werkvormen 'op te leuken' waardoor kinderen de rode draad goed kunnen vasthouden. Dit sluit aan bij deze doelgroep. Wij zijn van mening dat dit voor de kinderen van de leefgroep niet nodig is. Deze kinderen worden juist gestimuleerd door een vrolijk plaatje, een rollenspel of met een grapje.

Spelend leren, leren spelen

Spelend leren, leren spelen is ontwikkeld door Reenders en Spijker.
Deze training is ook te gebruiken in de residentiële hulpverlening en kan gegeven worden door hulpverleners. Ze geven aan dat het raadzaam is om de training door zowel een man als een vrouw te geven. In het geval van de leefgroep waar wij onze training voor ontwikkelen is dit niet mogelijk. Er zijn namelijk op dit moment zes vrouwen en

slechts één man werkzaam. Tevens zal het niet mogelijk zijn om twee pedagogisch medewerkers de training te laten geven. Tijdens de trainingen wordt er vaak gefilmd, deze stukjes film worden regelmatig teruggekeken. Op deze manier leren de kinderen van hun eigen gedrag dat te zien is op de film. Eveneens worden de ouders en leerkrachten bij deze training betrokken. Er zijn vier ouderbijeenkomsten en ook de leerkrachten krijgen instructies.

De volgende elementen vinden wij terug in alle bovengenoemde trainingen:

- De onderwerpen: kennismaken en groeten, vertellen en vragen, 'nee' zeggen, luisteren en samenwerken, complimentjes geven en hierop reageren, onderhandelen/ overleggen en afsluiten. Alleen voor 8 t/m 12 - jarigen zijn er de thema's: weet jij hoe jij je/ de ander zich voelt, omgaan met kritiek, een praatje maken.
- Vaste structuur van de bijeenkomsten: start, kern en afsluiting.
- Modeling: voorbeeld gedrag, instructie, oefenen en rollenspelen.
- Sociale bekrachtiging: feedback geven.
- Transfer: het generaliseren naar de dagelijkse situaties.
- Betrokkenheid van ouders en leerkrachten.
- Twee trainers: gedragswetenschappers, leerkrachten en/of hulpverleners.
- Huiswerkopdracht.

De meeste punten die hier boven staan zullen wij ook gebruiken in onze training, met uitzondering van 'de training wordt gegeven door twee trainers', omdat dit niet mogelijk is op de leefgroep.

Over de effectiviteit van de verschillende trainingen is weinig bekend. Eenvoudigweg omdat het heel lastig is om hier onderzoek naar te doen. Er wordt geconcludeerd dat op korte termijn gezegd kan worden dat een sociale vaardigheidstraining effectief is. Helaas wordt er op lange termijn weinig concreet veranderd gedrag gezien. Al snel kwam men er achter dat wanneer er veel aandacht is voor de transfer, dat de training dan veel effectiever is.
In de training van Van Rijn en Vermeyden (2009) wordt het belang van ouders en leerkrachten het meest benadrukt. Ouders moeten meewerken en de kinderen in situaties wijzen op hun gedrag om de training effectief te laten zijn. De tijd moet nog uitwijzen of deze training inderdaad het effectiefst is. Doordat onze training gegeven gaat worden door pedagogisch medewerkers en zij door de dag heen de koppeling naar de training kunnen maken, verwachten wij dat onze training op basis van transfer effectief zal zijn.

Hier nog even in het kort welke elementen we meenemen in onze training:

- Het benadrukken van de transfer van de training naar de algemene dagelijkse situatie.
- Dieren die een bepaald gedrag typeren.
- Een handpop die de vaardigheid uitlegt aan de kinderen.
- Eerst een foute situatie laten zien en hierna een goede situatie.
- Veel middelen gebruiken om te visualiseren en bij de jonge kinderen veel gebruik maken van spel.
- Bij beide groepen kinderen gebruik maken van rollenspelen.
- Een soort gelijke 'zelfinstructiemethode Stop-Denk-Doe'.
- Huiswerkopdracht.
- De thema's behandelen in ongeveer zestien bijeenkomsten die een vaste structuur hebben met een duidelijke start, kern en afsluiting.

7. Geïntegreerde sociale vaardigheidstraining

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de vraag wat de voor- en nadelen zijn van een geïntegreerde sociale vaardigheidstraining. We geven hier antwoord op door middel van de enquêtes die wij hebben uitgedeeld, de interviews die gehouden zijn en de literatuur. Als laatste bieden wij handvaten aan voor pedagogisch medewerkers.

7 .1 Voordelen van een geïntegreerde sociale vaardigheidstraining

Het leek ons goed om allereerst naar de praktijk te kijken: Hoe vinden pedagogisch medewerkers het om zelf een training te geven op de groep? Om hier een beeld van te krijgen hebben we enquêtes uitgedeeld onder de pedagogisch medewerkers van de leefgroepen van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en Meerwijck/Lijn 5 Utrecht. Daarnaast zijn wij in gesprek gegaan met pedagogisch medewerkers van het medisch kinderdagverblijf (MKD) van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en van het Boddaertcentrum in Huizen. Als laatste spraken wij de orthopedagoog van dit Boddaertcentrum.

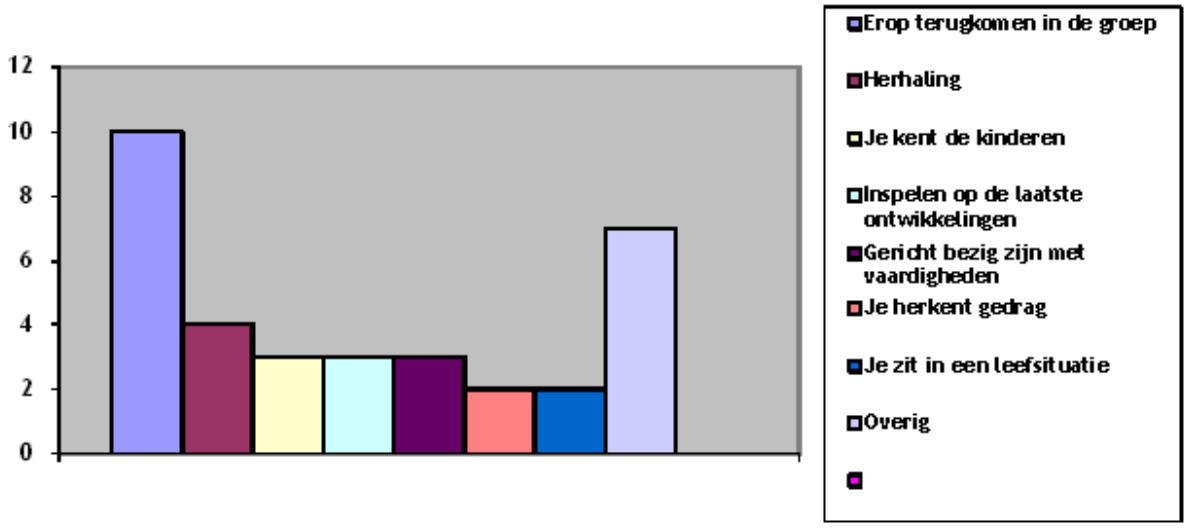
Voordelen van een geïntegreerde training zijn volgens de geïnterviewden en de enquêtes:

- Veiligheid en vertrouwen.
- Kinderen zullen sneller wat aannemen.
- Er is de mogelijkheid om er op terug komen in de dagelijkse situaties (transfer/ generalisatie).

In elk interview met de pedagogisch medewerkers kwamen veiligheid en vertrouwen als belangrijkste aspecten voor een training naar voren. Een pedagogisch medewerkster van het Boddaertcentrum in Huizen verwoordt het als volgt: “Allereerst veiligheid voor de kinderen. De kinderen kennen je en daardoor kan je ze beter aansturen. Je weet als begeleider hoe je met ze om kan gaan, want jij kent ze beter dan iemand die van buiten de instelling komt.” Veiligheid is het belangrijkst voor een kind om zich verder te kunnen ontwikkelen. In het hoofdstuk over belemmeringen is dit thema reeds uitgewerkt. Juist voor uithuisgeplaatste kinderen is veiligheid belangrijk omdat zij dit van huis uit weinig hebben meegekregen. Wanneer een kind veiligheid ervaart zal het kind zich eveneens vertrouwd voelen. Kinderen zien op de leefgroep en op school veel verschillende gezichten. Met bekenden om het kind heen zal het sneller een plekje kunnen vinden binnen een training. Wanneer het kind naar een training buiten de instelling zou moeten krijgt het te maken met nog meer nieuwe gezichten. Het kind zal dan eerst geruime tijd nodig hebben om zich veilig en vertrouwd te kunnen voelen, voordat het met de vaardigheden kan oefenen en zich open zal stellen binnen de groep. Veiligheid en vertrouwen wordt ook bevorderd door de afspraken en regels die vooraf gemaakt worden.

Kinderen hebben in de meeste gevallen een vertrouwensrelatie met de pedagogisch medewerker opgebouwd. Vanuit dat idee wordt er gezegd dat kinderen sneller wat zullen aannemen van de pedagogisch medewerker. Een therapeut of trainer van buitenaf moet zich tegenover het kind eerst bewijzen dat hij/zij betrouwbaar is, voordat het kind dingen ‘klakkeloos’ van de ander zal aannemen. Dit is logisch als je bedenkt dat uithuisgeplaatste kinderen vaak al een behoorlijke deuk hebben opgelopen in het vertrouwen van volwassenen. In hun korte leven hebben ze veel negatieve of zeer wisselende ervaringen opgedaan met volwassenen.

‘Er direct op terug kunnen komen in de dagelijkse situaties.’ is het laatste aspect. In de enquêtes geven pedagogisch medewerkers (tien van de eenentwintig) dit aan als belangrijkste voordeel. In figuur 6 wordt het aantal pedagogisch medewerkers weergegeven, die een bepaald voordeel zien in het geven van een training door pedagogisch medewerkers.

Figuur 7: Voordelen als pedagogisch medewerkers de sociale vaardigheidstraining geven
(Bron: Bijlage 'Enquêtes en uitkomsten')

Niet alleen vanuit de enquêtes en interviews, maar ook vanuit de literatuur lezen we hoe groot het belang is van transfer en generalisatie. Hiermee bedoelen we het overdragen van in de leersituatie verworven kennis, vaardigheden en attitudes naar actief gebruik in de thuissituatie van de deelnemers (Internet: Encyclopedie).
Wanneer een kind een vaardigheid leert in een training en het geleerde alleen tijdens de training toepast, wordt het een trucje tijdens de training. Als je het kind stimuleert en hem er in andere situaties aan herinnert wat hij geleerd heeft in de training, zal het kind leren dat het niet alleen iets is van de training. Op deze manier zal het kind leren en ervaren dat hij vaardigheden aanleert die hem helpen in zijn functioneren. Pedagogisch medewerkers zullen allemaal bekend zijn met de sociale vaardigheidstraining. Zo kunnen zij, wanneer ze werkzaam zijn op de groep, ieder kind herinneren aan de training. Om de pedagogisch medewerkers hier zelf aan te helpen herinneren, willen wij gebruik maken van posters of flip-over waarop richtlijnen staan van de verschillende vaardigheden. Deze posters of flip-over dienen tevens als prachtig materiaal voor de kinderen om herinnerd te worden aan dat wat zij geleerd hebben. Spanjaard, hoofd van de afdeling gedragstherapieprojecten van PI Research in Duivendrecht, vertelde in een telefonisch gesprek ook dat transfer erg belangrijk is. Hij zei: "De training moet gedragen worden door de opvoeders, in jullie geval de pedagogisch medewerkers, daardoor zullen de vaardigheden versterkt worden. De kinderen oefenen op deze manier ook in de dagelijkse situatie met de vaardigheden." Daarnaast willen wij ook de ouders en leerkrachten betrekken bij de training. Er zal aan het begin van de training een brief uitgedeeld worden aan de ouders en leerkrachten van de kinderen. Hierin zal vermeld staan wat de kinderen de aankomende tijd gaan doen en er zal gevraagd worden of ze hier af en toe aandacht aan willen besteden. Een kind kan tevens zijn map van de sociale vaardigheidstraining aan zijn ouders laten zien.

Voorwaarden voor een goede generalisatie volgens Collot d'Escury-Koeningszijn, zijn dat er apart systematisch aandacht wordt besteed aan het generaliseren van gedrag, omdat een kind in vele gevallen over onvoldoende capaciteiten beschikt. Ook Prins (1995) geeft aan dat er tijdens de training al uitgebreid aandacht besteed moet worden aan de transfer. De omgeving van het kind heeft een onmisbare en niet te onderschatten rol in het helpen aanleren van sociale vaardigheden. Bij de training 'Leer samen spelen met Tim en Flapoor' maken de trainers gebruik van huiswerkopdrachten. Ouders krijgen de rol van 'helper' toebedeeld. Dat betekent dat de ouders hun kind helpen met de huiswerkopdrachten. Tevens benoemen zij dat contacten met leerkrachten en eventueel groepsleiding noodzakelijk is voor een succesvolle transfer (Gubbels, 2008, p.33).
De effectiviteit van een training hangt het meest af van de transfer/generalisatie. Wanneer kinderen het geleerde niet in de dagelijkse situaties weten te gebruiken, kun je zeggen dat de training niet effectief is geweest.

7.2 Nadelen van een geïntegreerde sociale vaardigheidstraining

Aan alle voordelen zitten ook nadelen. Hieronder zullen we de nadelen van een geïntegreerde sociale vaardigheidstraining één voor één toelichten, waar we vervolgens in de conclusie op terug zullen komen. Vanuit de literatuur en vanuit interviews en enquêtes kwamen de volgende nadelen naar voren:

- Te weinig organisatorisch draagvlak;
- Het gevoel van loyaliteit;
- Een groepsleider kan vermoeid of opgewonden zijn van een lange dienst;
- Er is geen tijd voor de training;
- Pedagogisch medewerkers bezitten niet de juiste methodische vaardigheden;
- Kinderen zitten te dicht bij elkaar.

Een nadeel kan zijn dat er te weinig organisatorisch draagvlak is. Pedagogisch medewerkers hebben weinig tijd, er zijn teveel andere werkzaamheden en door deze druk kunnen ze stress ervaren. Vanuit de enquêtes kwam naar voren dat de pedagogisch medewerkers 'tijdgebrek' het meest als nadeel zien, elf van de eenentwintig pedagogisch medewerkers gaven dit als antwoord.

Het gevoel van loyaliteit van het kind aan ouders zien wij als een tweede nadeel voor de training. Een pedagogisch medewerker merkte terecht op: "Kinderen hebben van huis uit weinig meegekregen aan sociale vaardigheden. Kinderen moeten tijdens de training niet het gevoel krijgen dat het thuis niet goed was en dat de pedagogisch medewerkers, ze nu alles wel even opnieuw aanleren." Hier moet inderdaad aandacht aan besteed worden. Het zou heel schadelijk zijn voor de loyaliteit van het kind naar ouders toe, wanneer het kind het idee heeft dat wij het ze wel eens even zullen leren. Dit zou kunnen omdat de pedagogisch medewerkers nu de opvoeders van de kinderen zijn. Op deze manier zal het kind zich onbegrepen voelen, waardoor het kind zich kan gespannen voelen. Die stress die hij hierdoor ervaart, maakt dat hij zich terugtrekt in zijn eigen wereld (Van Rijn en Vermeyden 2009, p.96).

In de uitwerking van 'de Kombinatietraining' geven de trainers aan dat het een nadeel kan zijn, dat pedagogisch medewerkers al vermoeid of opgewonden kunnen zijn van een lange dienst, voordat de training begint. Hierdoor is de gewenste afstand die de trainer moet houden, niet gemakkelijk te bereiken. Hiervoor hebben zij bedacht dat een trainer niet direct na zijn dienst de training moet geven, maar dat het handiger is als de trainer éérst de training geeft en daarna dienst heeft bij de groep. De trainer komt dan 'vers' van buiten (Bruggen, 1999, p.86).
Tevens lezen we in de literatuur terug dat het aan te raden is om een training door twee trainers te laten geven. Naar ons idee zou dit ook het beste zijn, zo kan er één pedagogisch medewerker zich richten op de orde en structuur, de ander is dan echt voor het inhoudelijke gedeelte van de training. Ondanks dit voordeel is het op de leefgroep op geen enkele manier te realiseren om twee pedagogisch medewerkers in te zetten. De training zal gegeven worden op het moment zelf door één pedagogisch medewerker, dit zou een nadeel kunnen zijn.
Wij denken dat de pedagogisch medewerkers genoeg ervaring hebben vanuit andere behandelgroepjes om de training alleen te geven. Daarnaast zullen de groepjes bestaan uit drie à vier kinderen, dit aantal kinderen zou prima aan te sturen moeten zijn door één pedagogisch medewerker.

Pedagogisch medewerkers kunnen niet de juiste methodische vaardigheden bezitten om een training te geven. In het geval van de training met Rick en Romy moet de pedagogisch medewerker in staat zijn tot rollenspel. Rick en Romy zijn twee handpoppen. Pedagogisch medewerkers zullen voorbeeldgedrag laten zien door middel van een rollenspel tussen Rick en Romy. De pedagogisch medewerker zal zich moeten kunnen inleven in Rick of Romy en moet zo een rollenspel neer kunnen zetten. Er wordt een appèl gedaan op de improvisatie van pedagogisch medewerkers. Wij denken dat pedagogisch medewerkers hier al redelijk op ingespeeld zijn, door andere behandelgroepjes die pedagogisch medewerkers geven.
Als laatste kan het een nadeel zijn dat de kinderen ook tijdens de training met elkaar te maken hebben. Het kan zo zijn dat een aantal kinderen elkaar niet mogen, ze wonen met elkaar samen dus zullen moeten leren om hiermee om te gaan. Wanneer ze ook in de training bij elkaar zitten kan dit extra rivaliteit geven. In een training die van buitenaf gegeven wordt, hebben ze hier niet mee te maken.

7.3 Aandachtspunten voor pedagogisch medewerkers

Vanuit de literatuur komen we vele aandachtspunten tegen en belangrijke elementen voor de trainers. Ons lijkt het eveneens erg belangrijk om deze punten naast elkaar te zetten en te vergelijken. Zo kunnen wij ontdekken welke aspecten wij willen gebruiken voor onze training. In de instructie voor trainers vanuit de training van 'Leren samen spelen met Tim en Flapoor' vinden wij de volgende aandachtspunten:

- De houding van de trainer: een dubbelrol;
- Directieve houding;
- De open houding.

Bekrachtiging en een vriendelijke benadering zien wij als belangrijke elementen. Dit zijn voorwaarden volgens het model van Goldstein. Het kind moet zich vrij voelen om over iets persoonlijks te spreken. Zij bedoelen hier niet mee dat een trainer zomaar alle regels en grenzen los moet laten en de kinderen volledig vrij moeten laten.
De trainer heeft bij deze training twee rollen, allereerst het uitvoeren van de training. Daarvoor heeft de trainer de leiding in handen. Hij moet daarom een directieve houding hebben. Tegelijkertijd praat en oefent hij met de kinderen het betreffende gedrag. Over het eigen gedrag en de motivatie hiervoor, weet het kind vaak meer dan de trainer zelf. De trainer heeft dus niet alle antwoorden in huis en moet zich open opstellen. Voor een open houding zijn de volgende aspecten van belang:

- Respect voor de eigen inbreng van het kind;
- Het gaat om wat het kind vindt, niet om wat de trainer vindt;
- Informatie niet te snel interpreteren;
- Gedrag niet beoordelen;
- Keuze voor gedrag is de eigen keuze van het kind. (Gubbels, 2008, p.39,40).

De schrijvers van de training ‘Leer samen spelen met Tim en Flapoor’ benadrukken dat trainers zelf over voldoende vaardigheden moeten beschikken voor het succesvol kunnen leiden van een bijeenkomst. Een trainer moet bijvoorbeeld voldoende inzicht hebben in de aan te leren sociale vaardigheid. Daarnaast moeten trainers in staat zijn kinderen een klimaat van vertrouwen en veiligheid te bieden, omdat dit voor de kinderen een voorwaarde is om zich kwetsbaar op te durven stellen en te kunnen leren (Gubbels, 2008, p.31).

Hierop aansluitend wordt in de verantwoording van de training van ‘Samen denken en doen’ aangegeven dat wanneer een kind zich begrepen voelt, hij zich zal openstellen voor de ander en daarmee voor de informatie die de ander overbrengt. Wanneer een kind zich onbegrepen voelt, zal hij zich gespannen voelen. De stress die hij hierdoor ervaart, maakt dat hij zich afsluit en zich terugtrekt in zijn eigen wereld. Dit komt er ook op neer dat de trainers een veilig en vertrouwd klimaat moeten neerzetten.

Een tip die zeker ook belangrijk is om mee te nemen als trainer is dat je moet opletten hoe je een boodschap brengt. Wanneer de boodschap gepaard gaat met een heftige emotionele lading zal met name de emotie geregistreerd worden door het kind. Hij hoort niet meer wát er wordt gezegd maar alleen hóe het wordt gezegd en zal reageren met: “Je hoeft niet zo boos te doen!”. Daarom is een zekere mate van neutraliteit in de basishouding bij het aanleren van vaardigheden van belang. Dit betekent dat de trainers niet voor alle kinderen een algemene benadering hebben maar dat die per kind kan verschillen.

Uiteindelijk komen zij uit bij de volgende belangrijke aandachtspunten voor de trainer:

- hij draagt zorg voor een veilig groepsklimaat;
- hij stimuleert, motiveert en activeert de kinderen;
- hij volgt het individuele behandelplan van elk kind (Van Rijn & Vermeyden, 2009, p.96).

In ‘de Kombinatietraining’ (de training die ook door groepsleiders is ontwikkeld) geven ze aan waarom het bij hen de voorkeur heeft dat de trainer de kinderen goed kent, omdat:

- hij kan voorafgaand aan een training en tijdens de training informatie geven over het sociaal functioneren van het kind buiten de trainingssituatie;
- hij kan tijdens de training de kinderen helpen met het vinden van voorbeelden van bepaalde situaties en kan deze situaties helpen benoemen en verduidelijken;
- hij kan vanwege zijn relatie met het kind over het algemeen beter het kind stimuleren, motiveren en zo nodig corrigeren;
- hij kan zorgen voor de transfer van de geleerde vaardigheden in de training naar situaties in het dagelijks leven (Bruggen, 1999, p.86).

Dit zijn precies de redenen waarom wij specifiek kiezen voor pedagogisch medewerkers om de training te laten geven. Zij kennen het kind en daarom kunnen ze een kind beter stimuleren en motiveren.

Conclusie

Aan het eind van dit hoofdstuk kunnen we concluderen dat er vele voordelen zijn, wanneer de pedagogisch medewerkers de rol van trainer op zich nemen. Zowel in de literatuur als van pedagogisch medewerkers zelf, horen wij terug dat het bevorderlijk is voor het kind, omdat hij/zij meer of sneller veiligheid en vertrouwen zal ervaren. Wat een ontzettend belangrijk aspect is, is dat de pedagogisch medewerker zelf in het dagelijks leven de koppeling met de training kan maken. Op deze manier worden de kinderen continu herinnerd aan de training en zullen zij het geleerde in de praktijk gaan toepassen. Uiteindelijk hopen wij natuurlijk dat de kinderen zullen ervaren dat het toepassen van de juiste sociale vaardigheden veel fijner en positiever is.

Alle voordelen brengen ook nadelen met zich mee. Wanneer een pedagogisch medewerker midden in een lange, vermoeiende dienst een training moet geven, zal dit ten koste gaan van de kwaliteit van de training. Een pedagogisch medewerker zal de gewenste afstand die nodig is binnen de training moeilijk kunnen houden.
Een geïnterviewde verwoordde heel mooi: "….,een training is nooit slecht, kinderen hebben er altijd baat bij en daarom zijn sociale vaardigheidstrainingen volgens mij altijd effectief."
Om een training te kunnen geven moeten pedagogisch medewerkers de juiste methodische vaardigheden bezitten. De groepsleider zal zich moeten kunnen inleven. Een trainer moet inzicht hebben in de aan te leren sociale vaardigheden. Het is ook belangrijk dat ze voldoende kunnen improviseren.
De training zal ingepland moeten worden. Er moet tijd vrij gemaakt worden voor de training. De training mag niet zomaar voor iets aan de kant geschoven worden. Tijd op de groep is erg kostbaar, maar deze tijd is wel nodig voor de training. Het is belangrijk om geruime tijd te hebben voor de training.

Zoals hierboven in de paragraaf 'aandachtspunten voor pedagogisch medewerkers' beschreven staat, verwoorden de makers van 'de Kombinatietraining' precies, waarom de training heel goed gegeven kan worden door pedagogisch medewerkers. Voor uithuisgeplaatste kinderen is vertrouwen en veiligheid een belangrijk aspect voor hun ontwikkeling, daarom moet de training naar ons idee gegeven worden door pedagogisch medewerkers.

Voor pedagogisch medewerkers zijn er een aantal belangrijke aandachtspunten en elementen die zij nodig hebben, in de sociale vaardigheidstraining. De volgende punten hebben wij uit de literatuur gehaald om mee te nemen in onze training.

Aandachtspunten in het algemeen:

- Directieve houding: bekrachtiging en een vriendelijke benadering, maar wel de touwtjes in handen houden en de leiding nemen (Gubbels, 2008, p.39,40).
- Een open houding: respect voor de eigen inbreng van het kind. Het gaat om wat het kind vindt, niet om wat de trainer vindt. Informatie niet te snel interpreteren. Gedrag niet beoordelen. Keuze voor gedrag is de eigen keuze van het kind (Gubbels, 2008, p.39,40).
- Klimaat van vertrouwen en veiligheid bieden: een voorwaarde voor de kinderen om zich kwetsbaar te durven opstellen en te kunnen leren (Gubbels, 2008, p.31).
- Stimuleren, motiveren en activeren van de kinderen (Van Rijn & Vermeyden, 2009, p.96).

Aandachtspunten tijdens de training:

- In elke bijeenkomst gelden dezelfde regels.
- Een zekere mate van neutraliteit in de basishouding van de pedagogisch medewerker.
- In de benadering naar het kind, aansluiten bij elk individuele kind.
- De kinderen helpen bij het vinden van voorbeelden van bepaalde situaties (Gubbels, 2008, p.39).

Aandachtspunten na de training:

- Zorgen voor de transfer van de geleerde vaardigheden in de training naar situaties in het dagelijks leven (Bruggen, 1999, p.86).

De effectiviteit van onze training zal zeker verhoogd worden, wanneer de pedagogisch medewerkers gebruik maken van deze handvaten!

8. Opzet en uitvoering van het onderzoek

In dit gedeelte van het verslag wordt beschreven hoe het onderzoek is opgezet en uitgevoerd: 'Wat hebben we gedaan?' en 'Hoe hebben we dit precies gedaan?'. We beginnen met een uitwerking van de verschillende onderzoeksmethoden. Vervolgens geven we aan welke proefpersonen en respondenten er zijn en tot slot geven we een overzicht van de meetinstrumenten.

8.1 Methode

De methodes die wij gebruikt hebben zijn literatuuronderzoek, interviews, enquêtes en observaties.
Allereerst zijn wij begonnen met een literatuuronderzoek om een beeld te kunnen vormen van de reeds ontwikkelde trainingen. Wij waren ons bewust van het feit dat er al vele sociale vaardigheidstrainingen ontwikkeld zijn, maar wij wilden ontdekken of er al trainingen zijn voor uithuisgeplaatste kinderen die door pedagogisch medewerkers gegeven kunnen worden. Daarnaast wilden wij onze kennis over sociale vaardigheden verbreden.
Op school zijn wij naar de mediatheek gegaan en hebben we alle boeken omtrent sociale vaardigheden opgezocht. Aan de hand van de verschillende deelvragen, die wij van tevoren hebben opgesteld, hebben we specifieke informatie in boeken en op internet gezocht. Op deze manier kregen wij beetje bij beetje het complete beeld te pakken.

De interviews hebben we gehouden met verschillende personen: een orthopedagoog van het Boddaertcentrum in Huizen, een pedagogisch medewerker van het Boddaertcentrum in Huizen, de ontwikkelaar van 'de Kombinatietraining' en als laatste een pedagogisch medewerker van het medisch kinderdagverblijf in Hilversum. Wij hebben hiervoor gekozen, omdat we vanuit verschillende invalshoeken naar actuele sociale vaardigheidstraining wilden kijken. Het afnemen van de interviews heeft ons veel bruikbare informatie opgeleverd. Deze informatie is in dit verslag te vinden. Door het persoonlijke contact met de geïnterviewden kregen we meer en uitgebreidere informatie dan bijvoorbeeld in de enquêtes.
Voor het opstellen van de vragen voor zowel de interviews als de enquêtes, hebben we onze deelvragen erbij gepakt. We zijn gaan nadenken over thema's en hebben gekeken welke informatie wij wilden verkrijgen. Aan de hand hiervan hebben we een concept interview en een enquête ingeleverd bij onze afstudeerbegeleiders. Door middel van feedback zijn wij gekomen tot de definitieve opzet van de interviews en enquêtes.

Wij hebben als tweede onderzoeksmethode gebruik gemaakt van enquêtes om een indruk te krijgen van de meningen over verschillende onderwerpen: de groep, methoden, sociale vaardigheden, pedagogisch medewerkers en randvoorwaarden. Het doel van onze enquêtes was

- het verzamelen van informatie bij de ondervraagde personen om antwoord te kunnen geven op de vooraf opgestelde vraag- of probleemstellingen.

De antwoorden hebben wij statistisch geanalyseerd, het gaat dan niet om de specifieke antwoorden van de afzonderlijke personen, maar om de totalen. De enquêtes zijn verstuurd naar de pedagogisch medewerkers van de leefgroepen van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal te Hilversum en de pedagogisch medewerkers van de leefgroepen van Meerwijck/Lijn 5 te Utrecht. Wij willen onze trainingen zoveel mogelijk afstemmen op de pedagogisch medewerkers om ons er zo van te verzekeren dat ze werkelijk met de trainingen gaan werken. Daarnaast weten pedagogisch medewerkers het beste wat nu al werkt, wat niet werkt, wat de kinderen nodig hebben en wat zij al beheersen. Door deze informatie te bundelen kunnen wij een goed beeld schetsen en aansluiten bij de wensen en verwachtingen van de pedagogisch medewerkers.

Als laatste hebben wij er voor gekozen om op drie verschillende groepen van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal observaties uit te voeren. Dit om een zo volledig mogelijk beeld te ontwikkelen van de uithuisgeplaatste kinderen die op dit moment op de groepen wonen en tevens om te ontdekken welke vaardigheden ze bezitten en welke vaardigheden ze missen. Wij zijn ons ervan bewust dat deze observaties niet zwaar kunnen

wegen. Dit heeft met meerdere factoren te maken: de observaties zijn een momentopname, we observeren verschillende situaties, wij (de observatoren) zitten erbij en de groepssamenstelling van de verschillende groepen verandert regelmatig. We kunnen het gedrag van een aantal kinderen niet generaliseren naar alle uithuisgeplaatste kinderen.
Wij willen door het observeren ontdekken waar de interesse bij de kinderen ligt, wat hen aanspreekt en wat op dit moment een trend is. Het uitgangspunt voor ons blijft de literatuur, maar aan de hand van deze observaties kunnen wij ideeën opdoen. Op deze manier kunnen wij een algemeen beeld neerzetten en kunnen wij dit extra onderbouwen. Doel van de observatie:

- Een indicatie in verschillende situaties van de vaardigheden die de kinderen bezitten.
- Een indicatie van de vaardigheden die de kinderen missen, zodat we daar de accenten in de training op kunnen leggen.

Een belangrijk voordeel van observaties is de directheid van de waarneming. Daar komt bij dat de waarneming in de natuurlijke context plaatsvindt. Dit verhoogt niet alleen de betrouwbaarheid, maar ook het generaliseerbaar maken van de onderzoeksresultaten naar de alledaagse praktijk.

Voor het opstellen van de observatielijsten hebben wij gebruik gemaakt van de literatuurstudie. Aan de hand hiervan hebben wij de verschillende sociale vaardigheden per situatie uitgewerkt. De concepten van deze observatielijsten hebben wij ingeleverd bij onze afstudeerbegeleiders. Door middel van feedback zijn wij gekomen tot de definitieve opzet van de observatielijsten.

8.2 Interviews

De interviews hebben wij gehouden met twee pedagogisch medewerkers, één orthopedagoog en één kinder- en jeugdpsycholoog. Op advies van onze afstudeerbegeleiders zijn wij gekomen tot de bovenstaande personen. De interviews zijn afgelegd onder drie vrouwen en één man, in de leeftijdscategorie van 25 t/m 50 jaar.

Na de interviews afgenomen te hebben, zijn wij de interviews gaan labelen. Van daaruit hebben we sublabels gemaakt. Zo zijn wij de interviews doorgelopen. De mate van voorkomen van deze sublabels hebben we genoteerd in de uitwerking van de interviews. Opvallende conclusies staan verwerkt in onze afstudeeropdracht.

8.3 Enquêtes

De enquêtes hebben wij uitgedeeld onder 30 pedagogisch medewerkers op Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en 10 pedagogisch medewerkers op Meerwijck/Lijn5. Uiteindelijk hebben we 15 enquêtes van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en 6 enquêtes van Meerwijck/Lijn 5 teruggekregen. De resultaten zijn gebaseerd op de 21 ontvangen enquêtes. De enquêtes zijn alleen ingevuld door vrouwen in de leeftijdscategorie van 19 t/m 45 jaar.

Uiteindelijk hebben we alle antwoorden op de verschillende vragen onder elkaar gezet. Hierna hebben we dezelfde antwoorden geturfd en alle overige antwoorden onder elkaar laten staan. Op deze manier hebben we conclusies kunnen trekken die verwerkt zijn in de afstudeeropdracht.

8.4 Observaties

De observaties hebben we uitgevoerd in vier verschillende situaties op de leefgroepen van de uithuisgeplaatste kinderen. In totaal hebben we 31 keer een kind geobserveerd. De kinderen zijn geselecteerd op leeftijd. We hebben 21 keer een kind in de leeftijd van vier tot en met acht jaar geobserveerd en 10 keer een kind in de leeftijd van acht t/m twaalf jaar. Dit verschil tussen de leeftijdscategorieën komt, doordat er op dit moment meer kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar op de leefgroepen wonen. In overleg met de pedagogisch medewerkers en op basis van de leeftijd van de kinderen hebben we deze kinderen geselecteerd.

Voor de observaties hebben wij afspraken gemaakt met de verschillende groepen om langs te komen. Aan de kinderen hebben wij verteld dat we voor school een opdracht doen, waarbij we naar de groepsleiding en de

kinderen komen kijken. Tijdens het spelmoment heeft één van ons meegedaan met het spel en de ander heeft geobserveerd. Tijdens de andere situaties hebben we vanaf een afstand geobserveerd. Hierbij hebben we geprobeerd om zo onopvallend als mogelijk te observeren.

Uiteindelijk hebben we alle lijsten samengevoegd en alle verschillende vaardigheden geturfd. Vanuit deze resultaten hebben we een conclusie geschreven die verwerkt is in de uitwerking van de afstudeeropdracht.
De volledige uitwerkingen van de interviews, enquêtes en observaties kunt u vinden in de bijlagen: Interviews en resultaten, Enquêtes en resultaten en Observaties en resultaten. In het volgende hoofdstuk vindt u enkel de conclusies van de resultaten uit de interviews, enquêtes en observaties.

9. Conclusies uit het onderzoek

Hieronder zijn de conclusies van de resultaten uit ons onderzoek te vinden. Allereerst de conclusies vanuit de interviews, daarna vanuit de enquêtes en als laatste de conclusies vanuit de observaties. De uitwerking van de resultaten van de interviews, enquêtes en observaties zijn niet opgenomen in dit verslag. De resultaten zijn te vinden in de bijlage: 'Resultaten vanuit de interviews/ enquêtes/ observaties.' Bij interesse naar de originele documenten kunnen deze bij ons worden opgevraagd.

9.1 Conclusies vanuit de interviews

Vanuit de interviews blijken de Goldsteintraining en de PAD-methode de bekendste methoden.
Inleven in de ander, luisteren naar de ander, emoties herkennen, iets vragen, herhaling, kritiek geven, kritiek krijgen en nee leren zeggen zijn volgens de geïnterviewden de sociale vaardigheden waar wij het meeste nadruk op moeten gaan leggen binnen onze training. Dat wij juist op deze vaardigheden de meeste nadruk moeten leggen, heeft volgens de geïnterviewden bij vier- tot en met achtjarigen te maken met de wereld waarin kinderen leven. Deze wereld wordt steeds groter en daardoor krijgen ze meer contacten. Bij de leeftijdsgroep acht- tot en met twaalfjarigen ligt dit meer bij de ontwikkeling van het zelfbeeld/zelfvertrouwen en het feit dat zij steeds meer te maken krijgen met conflictsituaties.

De training heeft volgens de geïnterviewden het meeste effect wanneer wij veel herhaling inbouwen, veiligheid bieden en gebruik maken van een stapsgewijze opbouw. De geïnterviewden noemen bekendheid, veiligheid en de transfer in de dagelijkse leefsituatie als belangrijkste voordelen van een training gegeven door pedagogisch medewerkers.
Binnen de vormgeving van de training wordt aangegeven dat gedrag binnen rollenspellen en het gebruik van beelden het beste binnen komen bij de kinderen. Daarnaast kregen wij als tips van de geïnterviewden mee dat een training de meeste kans van slagen heeft als pedagogisch medewerkers de training zo uit de kast kunnen trekken. Als laatste wordt benoemd dat de afstemming onder collega's en met school een belangrijk aandachtspunt is.

9.2 Conclusies vanuit de enquêtes

Hieronder is de uitwerking te vinden van de enquêtes. De enquêtes van de pedagogisch medewerkers van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en Meerwijck/ Lijn 5 zijn samengevoegd.

Gebrek aan sociale vaardigheden; Pedagogisch medewerkers geven in de enquête aan dat zij het gebrek aan sociale vaardigheden bij de kinderen het meest tijdens de maaltijd, het vrije spelen, de limonade en een speelmoment zien. Dit komt naar voren doordat kinderen niet op hun beurt wachten en er door heen praten wanneer iemand anders aan het woord is. Daarnaast geven pedagogisch medewerkers ook aan dat kinderen een ander niet aankijken, schelden, brutaal zijn en druk gedrag vertonen. Volgens de pedagogisch medewerkers moeten wij de training voornamelijk richten op gedragsverandering. Dit omdat de kinderen volgens pedagogisch medewerkers niet weten hoe ze de vaardigheden moeten toepassen.

Sociale vaardigheden; Wanneer gekeken wordt naar de sociale vaardigheden in het algemeen, vinden pedagogisch medewerkers dat uithuisgeplaatste kinderen het minste zijn ontwikkeld in het om de beurt praten, reageren op nee, reageren op pesten, onderhandelen, reageren op een afwijzing, ongenoegen uitspreken, delen en verontschuldigen. Daarom vinden de pedagogisch medewerkers het belangrijk dat wij ons in de training richten op de vaardigheden: reageren op nee, reageren op pesten, reageren op een afwijzing, om de beurt praten, onderhandelen, ongenoegen uitspreken, voor zichzelf opkomen, verontschuldigen, elkaar aankijken, nee zeggen en invoegen in een spelend groepje.

De training; Voor de training vinden pedagogisch medewerkers het belangrijk dat er vertrouwen en veiligheid geboden wordt. Wanneer dit geboden wordt, kan er ook op de groep geoefend worden met de vaardigheden.

Daarnaast vinden zij het belangrijk dat er uitgebreid stil gestaan wordt bij de basis sociale vaardigheden: iemand aankijken, iets vragen, om de beurt praten, naar elkaar luisteren en samen spelen.

Aanleren van de vaardigheden; Om de vaardigheden bij de kinderen aan te leren wordt van de pedagogisch medewerkers gevraagd dat ze het sociaal vaardige gedrag voordoen en dit ook bespreken met de kinderen. Tevens is het belangrijk dat de pedagogisch medewerkers door de dag heen vaak de vaardigheden herhalen en de kinderen er op wijzen. Dit vraagt geduld en bewust aan de slag gaan om vaardigheden aan te leren.

Voordelen; Wanneer de pedagogisch medewerkers zelf de training gaan geven zien zij verschillende voordelen. Allereerst dat zij er in de dagelijkse situatie op terug kunnen komen. Iedereen weet namelijk wat het kind in de training heeft geleerd en heeft meegekregen. Hierdoor kunnen ze de vaardigheden telkens met de kinderen herhalen. Het aller belangrijkste nadeel vinden de pedagogisch medewerkers het tijdgebrek.

Draagkracht; De draagkracht die nodig is om de training te blijven geven is dat de training weinig tijd kost om voor te bereiden. De pedagogisch medewerkers willen een kant en klare training. Daarnaast moet er genoeg tijd zijn om de training te geven en de pedagogisch medewerkers moeten gemotiveerd zijn voor de training. Op de groep moet er voldoende personeel aanwezig zijn en de training moet niet te lang duren. Als laatste vinden zij het belangrijk dat de training regelmatig geëvalueerd wordt in de vergadering.

Wij zien deze uitkomsten als zeer belangrijk en zullen ze meenemen in de uitwerking van onze training.

9.3 Conclusies vanuit de observaties

Conclusies van de observatielijsten van kinderen in de leeftijd van 4 t/m 8 jaar
Aan de hand van de uitkomsten, proberen wij voorzichtige conclusies te trekken. Er spelen verschillende factoren mee. Daarom kunnen wij geen waterdichte conclusies trekken. Daarnaast speelt mee dat er tot op zekere hoogte interpretaties worden meegenomen. Bijvoorbeeld: ‘Ik vind dat een kind niet luistert, terwijl het kind niet kijkt, maar wel heeft gehoord wat de ander zei.’

Als wij naar de uitkomsten kijken, zijn er een aantal vaardigheden, die we bij ongeveer elk kind waarnemen. Een stoel kiezen is bijvoorbeeld een vaardigheid die gedaan wordt vanuit automatisme. Kinderen willen limonade drinken, dus zullen ze een stoel moeten hebben om op te zitten. Na het limonade drinken en na het eten moeten de kinderen kiezen wat ze gaan spelen en met wie ze willen spelen. Vinden ze dit lastig, dan worden ze geholpen door de pedagogisch medewerkers. Op deze manier worden er afspraakjes gemaakt met de pedagogisch medewerkers. De vaardigheden die naar ons idee zo vanzelfsprekend zijn op de groep zien wij terug bij de kinderen.

Wat ons opvalt, is dat op je beurt wachten, positief reageren op de ander, complimenten geven, een ander bedanken, mening geven, ruimte laten voor een ander, samen iets afspreken, iets met iemand delen en reageren op nee, vaardigheden zijn die wij over het algemeen weinig tot niet hebben waargenomen. Dit zijn wel vaardigheden die de kinderen moeten bezitten. Als we kijken naar het hoofdstuk ‘sociale ontwikkeling’ dan lezen we dat kinderen egocentrisch zijn, maar zich steeds meer bewust gaan worden van de ander. Alle bovenstaande vaardigheden zijn vaardigheden die te maken hebben met de ander. Blijkbaar zijn de kinderen van vier tot en met acht jaar voornamelijk met zichzelf bezig. In een enkele situatie zien we dat een kind wel een compliment geeft, op zijn beurt wacht of iets afspreekt met een ander. Een voorbeeld hiervan is tijdens een spelmoment. Een kind gooit een ‘6’ tijdens ganzenbord. Een kind dat toekijkt, roept: ‘O, wat knap van jou!’
Belangrijk voor ons is om binnen de trainingen stil te staan bij de ander. ‘Oké, jij vindt het niet leuk om een complimentje te geven, maar als jij nu die ander bent, zou je het dan leuk vinden om een complimentje te krijgen?’

Vaardigheden die er bij deze observaties echt uitspringen, zijn iets vertellen en elkaar aankijken. Met nadruk moeten we zeggen dat dit wel verschilt per situatie. Tijdens het limonademoment vertellen kinderen bijvoorbeeld veel gemakkelijker iets aan elkaar dan tijdens een vrij speelmoment. Kinderen zitten dan namelijk dicht bij elkaar. Het valt ook op dat kinderen in hun verhalen voornamelijk gericht zijn op de pedagogisch medewerkers.
Het contact maken is het eerste begin van sociale vaardigheden. Binnen de observaties hebben wij gezien dat kinderen elkaar aan kunnen kijken. Het gedrag is dus aanwezig. Gedurende de training willen wij dit gedrag

versterken door kinderen in verschillende situaties te wijzen op het aankijken van elkaar. Ze laten het bijvoorbeeld wel tijdens een limonademoment zien, maar als ze uit school komen lopen ze zo door zonder een begeleider aan te kijken.

Conclusies van de observatielijsten van kinderen in de leeftijd van 8 t/m 12 jaar
Binnen de observaties hebben we gemerkt dat kinderen veel aan elkaar, maar ook aan pedagogisch medewerkers vertellen. Ze nemen hierin initiatief. We merkten dat kinderen elkaar regelmatig aankijken en ook echt naar elkaar lijken te luisteren. Daarnaast blijkt uit de observaties dat kinderen minder vaak ruimte laten voor een ander om te vertellen. Als een kind eenmaal het woord heeft, lijkt het kind moeite te hebben met dit woord aan een ander over te geven. Het kind moet dan op zijn beurt wachten en dat is lastig. We merkten binnen de observaties dat pedagogisch medewerkers constant grenzen aan moeten geven in het wachten op de beurt. Zodra het kind, na gewaarschuwd te zijn, nog niet luistert, wordt het op de stoel in de gang gezet.

Kinderen kunnen na het eten kiezen wat ze willen spelen. Het viel op dat een aantal kinderen het lastig vond om zelf dit besluit te nemen. Vaak stelt een begeleider iemand of zelfs een spel voor aan het kind. Dat kinderen echt samen onderhandelen, hebben wij slechts een enkele keer geobserveerd. Samen delen lijkt ook weinig voor te komen. In een vrij speelmoment merkten we dat kinderen heel erg op zichzelf gericht zijn. Als een ander kind er dan bij komt, sluiten ze deze het liefst buiten en dat gaat niet altijd op een vriendelijke manier. Binnen de trainingen willen wij de bewustwording van de ander bij het kind versterken.

Hoewel de kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar prima hun mening lijken te geven, zien wij dat ze niet elke keer voor zichzelf opkomen. Een jongetje lacht bijvoorbeeld een meisje uit als zij een vraag niet goed beantwoordt. Het jongetje wordt door de pedagogisch medewerker aangesproken. Vervolgens lacht het meisje ditzelfde jongetje uit, maar het meisje wordt er niet op aangesproken. Het jongetje leek verbaasd naar de pedagogisch medewerker te kijken, maar zij deed er verder niets mee. In deze situatie had dit jongetje prima voor zichzelf op kunnen komen, maar deed dit niet.

Tijdens het limonademoment schreeuwt een kind om zijn snoepbakje; een kind dat een ander kind niet laat uitpraten; een kind dat een spelletje omver gooit zodra het voor hem tegenzit; en zo kunnen we nog wel meer voorbeelden noemen. Dit egocentrisme zien we terug bij kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar, maar ook bij kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar. Dit egocentrisme past niet meer in de leeftijdsgroep van kinderen van acht tot en met twaalf jaar. Uit de literatuur binnen het hoofdstuk ‘sociale ontwikkeling’ blijkt dat kinderen, die uit huis geplaatst zijn, over het algemeen achterlopen in hun ontwikkeling door het ontbreken van een onveilige basis. Dat dit egocentrisme in deze leeftijdsgroep nog een rol speelt, is hieraan af te leiden. Deze lijn kunnen we doortrekken naar de resultaten van onze observaties bij kinderen van acht tot en met twaalf jaar. Binnen de verschillende situaties zijn verontschuldigen, een ander bedanken, ruimte laten voor een ander, samen iets afspreken, samenwerken, delen, om de beurt praten en een ander helpen, sociale vaardigheden die wij weinig tot niet hebben waargenomen.

Het verschil dat wij zien tussen vier- tot en met achtjarigen en acht- tot en met twaalfjarigen is dat de oudste leeftijdsgroep meer de regels volgt, zijn mening geeft, voor zichzelf opkomt, iets vertelt en meer onderhandelt. Deze vaardigheden zijn in een beginnend stadium in vergelijking met wat de kinderen eigenlijk zouden moeten kunnen. Deze vaardigheden zijn aanwezig, maar zullen binnen de training versterkt moeten worden.

De uitkomsten uit de interviews, enquêtes en observaties, maar ook de uitkomsten vanuit het literatuuronderzoek hebben geleid tot: ‘De Spettertraining ’.

10. De Spettertraining

In dit hoofdstuk wordt in het kort de training die wij opgezet hebben verantwoord. Wij hebben twee trainingen opgezet, maar in dit hoofdstuk zullen ze samen aan bod komen.

Voor beide trainingen hebben we een hoofddoel en subdoelen opgesteld. Het hoofddoel van onze training is het aanleren en verbeteren van sociale vaardigheden en dat de kinderen deze gaan toepassen in dagelijkse situaties.
De subdoelen zijn:

- Het aanleren van nieuwe vaardigheden.
- Het verbeteren van sociale cognities.
  Hiermee bedoelen wij: het verbeteren van 'het denken' over de sociale werkelijkheid, over andere personen, over relaties tussen personen en over regels en afspraken in de interactie tussen personen.
- Het versterken van het gevoel van sociale competentie.
  Hiermee bedoelen wij: het vertrouwen om sociaal te handelen.

10.1 Verantwoording van de naam

'De Spettertraining' is een sociale vaardigheidstraining voor kinderen van vier tot en met acht jaar en van acht tot en met twaalf jaar.
Allereerst zullen we uitleggen hoe we tot deze naam zijn gekomen. IJsberen, Bevers en Robben (dit zijn de namen van de leefgroepen) zijn waterdieren. Dit is de voornaamste reden dat wij graag iets van water door willen laten klinken in de titel van onze training. Alle dieren krijgen namelijk te maken met spetters, zo krijgen alle kinderen te maken met sociale vaardigheden.
Bij spetters denken wij aan zwemmen. Wanneer je leert zwemmen, moet je letterlijk in het diepe springen. Door elke keer weer naar zwemles te gaan leer je steeds meer vaardigheden en leer je deze steeds beter toe te passen. Zonder zwemles kun je het hoofd niet boven water houden. Zo zien wij de kinderen op dit moment ook. Ze hebben moeite hun hoofd boven water te houden in sociale situaties. De kinderen springen in het diepe, proberen van alles, maar uiteindelijk komen ze niet verder.

Met deze training leren kinderen nieuwe vaardigheden aan en worden zich bewust van sociale vaardigheden waardoor ze in sociale situaties niet kopje onder gaan. Aan het einde van de training zullen de kinderen echte 'Spetters' zijn!

10.2 De Spettertraining voor kinderen van 4 t/m 8 jaar

De Spettertraining voor kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar bestaat uit zestien bijeenkomsten die gegeven zal worden door één pedagogisch medewerker per bijeenkomst. De groepjes, waarbinnen de training gegeven zal worden, bestaan uit drie à vier kinderen. In iedere bijeenkomst staat een bepaald thema centraal, zoals groeten, vertellen en luisteren. Alle bijeenkomsten zullen volgens een vaste structuur verlopen. Voor het geven van de totale training zullen twee pedagogisch medewerkers ingezet worden, per bijeenkomst zullen zij afwisselen. Naast de bijeenkomsten van maximaal 40 minuten wordt van pedagogisch medewerkers gevraagd door de week aandacht te besteden aan de transfer van vaardigheden naar de dagelijkse leefsituatie.

In het handboek 'De Spettertraining - Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 4 t/m 8 jaar' zijn de uitwerkingen te vinden van elke bijeenkomst apart en werkbladen die nodig zijn bij een bijeenkomst.

Werkwijze
Het is een eerste vereiste om een zo veilig mogelijk klimaat te creëren voor de kinderen, zodat het leerrendement vergroot wordt. Een veilig klimaat is namelijk een basisvoorwaarde voor kinderen om vaardigheden te kunnen ontwikkelen. Die veiligheid is een voorwaarde om een training te kunnen geven.
Pedagogisch medewerkers kunnen het veilige klimaat verder bevorderen door middel van positieve bekrachtiging, zowel binnen de training als in de dagelijkse leefsituatie. Dit kunnen zij doen door in de training regelmatig positieve

feedback te geven, zoals prijzende woorden, goedkeuring en geruststelling. Wanneer een kind in de dagelijkse situatie de vaardigheden uit de training laat zien, is het belangrijk dat de pedagogisch medewerkers dit opmerken en het kind hierin bevestigen. Door de succeservaring wordt het kind gestimuleerd om de vaardigheid nog eens te laten zien. Tevens wordt er aan veiligheid gewerkt doordat de bijeenkomsten dezelfde opbouw en een herkenbare structuur hebben, maar ook doordat er afspraken en regels zijn die vooraf gemaakt worden. In elke bijeenkomst gelden dezelfde regels: we lachen elkaar niet uit, alles wat we bespreken blijft tussen deze muren en je mag alles zeggen, want niets is raar. Deze regels maken de bijeenkomst voorspelbaar en dat geeft de kinderen houvast en rust, wat veiligheid biedt (Reenders & Spijker, 1999, p.52-55). Zo weten ze wat er van hen verwacht wordt en wat ze mogen en wat ze moeten.

Rick en Romy: De handpoppen, Rick en Romy, zullen binnen de bijeenkomsten van de sociale vaardigheidstraining voor kinderen van vier tot en met acht jaar een grote rol spelen. De kinderen leren Rick en Romy kennen als voorbeelden. Rick en Romy zullen de kinderen veel leren. Vaardigheden en situaties worden beeldend gemaakt zodat ze bij kinderen beter blijven hangen.

Met de inzet van de handpoppen Rick en Romy binnen onze training voor kinderen van vier tot en met acht jaar stimuleren wij modeling. Rick en Romy maken situaties, en vaardigheden binnen die situaties, beeldend waardoor kinderen deze vaardigheden beter kunnen onthouden. Kinderen komen er door het rollenspel van Rick en Romy achter wat ze binnen deze bijeenkomst en de verdere training gaan doen. Het biedt hen verheldering. Rick en Romy richten zich in de bijeenkomsten op het onder woorden brengen en het benoemen van gedrag bij kinderen. Dit is belangrijk, want zo wordt een kind zich bewust van zijn gedrag.
Rick , Romy en de Spetter Koningin (Zie handboek 'De Spettertraining - Sociale vaardigheidstraining voor kinderen 4 t/m 8 jaar') hebben verder nog een belangrijke functie. Ze nemen namelijk een stukje leiding over van de pedagogisch medewerker. Het is dus niet steeds de pedagogisch medewerker die kinderen moet waarschuwen, maar Rick, Romy en de Spetter Koningin maken kinderen bewust van gewenst gedrag.

Afsluiting: Aan het einde van iedere bijeenkomst gaat een kind de verstopte Spetterstrip zoeken binnen de trainingsruimte. We kiezen voor de spelvorm 'verstoppen en zoeken', omdat dit spel spanning met zich meebrengt, wat aansluit bij de interesses van de kinderen.

Verder zijn er helpers brieven die kinderen na iedere bijeenkomst mee krijgen. Hierin wordt vermeld wat er binnen een training is behandeld. Daarnaast krijgen kinderen na een bijeenkomst een Spetterstrip mee. In die strip staat een vaardigheid uitgebeeld die binnen de voorafgaande bijeenkomst centraal stond. Doordat de strip in de bijeenkomst is besproken, weet het kind wat er met de strip wordt bedoeld. Deze helpers brieven, afkomstig van de Spetter Koningin, zijn naast de kinderen ook bedoeld voor de pedagogisch medewerkers die niet direct betrokken zijn bij de training.

We werken met positieve bekrachtiging door middel van beloningskaarten. Ieder kind krijgt een eigen beloningskaart. Na elke bijeenkomst kan een kind een krul verdienen op zijn beloningskaart. Voor deze krul krijgen ze aan het einde van iedere bijeenkomst een sticker.

De volgende thema's zullen aan bod komen tijdens de training:

1. Starterbijeenkomst
2. Groeten
3. Complimentjes geven en hierop reageren
4. Vertellen (praatje maken)
5. Luisteren
6. Iets netjes vragen
7. Delen en op je beurt wachten
8. Vragen of je mee mag spelen
9. 'Nee' zeggen (zeggen dat ik iets niet leuk vind)
10. **Herhaling van de voorgaande bijeenkomsten**
11. 'Sorry' zeggen
12. Samenwerken
13. Zeggen dat je iets anders wilt spelen dan wordt aangeboden
14. Reageren op pesten
15. Reageren op pesten
16. Afsluiten

We hebben voor deze thema's gekozen omdat pedagogisch medewerkers deze thema's van groot belang achten. Dit werd voor ons bevestigd toen wij deze vaardigheden tijdens observaties niet of nauwelijks terug zagen. Ook komen deze thema's veelal overeen met andere trainingen.

10.3 De Spettertraining voor kinderen van 8 t/m 12 jaar

Allereerst wordt een algemene beschrijving gegeven van de hele training en worden onze keuzes verantwoord. Centraal in de training voor kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar staat het opbouwen en afbouwen van vriendschappen. De training bestaat uit zestien bijeenkomsten die gegeven worden door één trainer per bijeenkomst. Een bijeenkomst duurt maximaal 40 minuten en wordt gegeven aan een groepje van drie à vier kinderen. In iedere bijeenkomst staat een bepaald thema centraal, zoals complimentjes geven en hierop reageren, luisteren en samenwerken. Iedere bijeenkomst verloopt volgens een vaste structuur. Voor het geven van de totale training zullen twee trainers ingezet worden, per bijeenkomst zullen zij afwisselen.

In het handboek 'De Spettertraining - Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 8 t/m 12 jaar' zijn de uitwerkingen te vinden van elke bijeenkomst. In de bijlagen van de handboeken vindt u werkbladen, Spetter-opdrachten, etc.

Werkwijze
Het is een eerste vereiste om een zo veilig mogelijk klimaat te creëren voor de kinderen, zodat het leerrendement vergroot wordt. Een veilig klimaat is een basisvoorwaarde voor de kinderen om vaardigheden te kunnen ontwikkelen. Die veiligheid is een voorwaarde om een training te kunnen geven. Trainers kunnen dit klimaat bevorderen door gebruik te maken van positieve bekrachtiging, zowel binnen de training als in de dagelijkse leefsituatie. Dit doen zij door in de training regelmatig positieve feedback te geven, zoals prijzende woorden, goedkeuring en geruststelling. Wanneer een kind in de dagelijkse situatie de vaardigheden uit de training laat zien, is het belangrijk dat de pedagogisch medewerkers dit opmerken en het kind hierin bevestigen. Zo zal dit een succeservaring voor het kind zijn en zal het de vaardigheid sneller nog eens laten zien. Tevens wordt er structuur ingebouwd, doordat de bijeenkomsten dezelfde opbouw hebben. Dit maakt de bijeenkomst voorspelbaar en dat geeft de kinderen houvast en rust, wat veiligheid biedt (Reenders & Spijker, 1999, p.52-55). Zo weten ze wat er van hen verwacht wordt, wat ze mogen maar ook wat ze moeten. Het accent in de training ligt op het 'leren' en 'oefenen' met contact leggen en contact onderhouden.

Tijdens de bijeenkomst wordt gebruik gemaakt van drie dieren die drie verschillende gedragstypen uitbeelden, namelijk het bevriestype, het vechterstype en het vluchterstype. Kinderen met het eerste gedragstype handelen niet direct of helemaal niet in een bepaalde situatie, ze bevriezen als het ware. Kinderen met het tweede gedragstype bijten van zich af. Kinderen die weglopen uit de situatie, vallen onder het laatste gedragstype. Aan de hand hiervan hebben wij drie dieren bedacht die deze gedragstypen typeren: de pinguïn (geel), de haai (rood) en het visje (blauw).

- **Pinguïn** (Geel) = het bevries type, het kind 'bevriest' in een bepaalde situatie. Hij/zij doet even helemaal niks.

- **Haai** (Rood) = de vechter, bijt van zich af. Laat zichzelf horen.

- **Visje** (Blauw) = de vluchter, vlucht weg uit een bepaalde situatie

In de training komen de kleuren geel, rood en blauw terug in petjes voor de kinderen. Er zijn drie verschillende petjes: een gele pet, een rode pet en een blauwe pet. Wanneer de kinderen gedrag gaan oefenen, oefenen ze ook met verschillend gedrag. Hoe voelt het om eens van je af te bijten in plaats van altijd wegvluchten? Tevens leren ze

ervaren dat het in sommige situaties beter is om vlug weg te lopen uit een situatie. Zo leren ze ook adequaat gedrag aan in verschillende situaties. Het voordeel van het gebruik van petjes is dat de kinderen feedback kunnen krijgen over hun manier van reageren, zonder dat ze zich als persoon aangesproken hoeven te voelen. Het idee van de petjes wordt ook gebruikt in de training 'Spelend leren, leren spelen' van Reenders en Spijker (1999), die door het Boddaertcentrum in Huizen wordt gebruikt. Pedagogisch medewerkers ontdekten dat de kinderen zich hierdoor beter kunnen inleven in de ander, de kinderen ervaren op welke verschillende manieren ze kunnen reageren en ze weten beter hoe ze moeten en kunnen handelen tijdens verschillende situaties.

Daarnaast is modeling een belangrijk element in de training, want kinderen leren gedrag aan door middel van modeling. Doordat ze voorbeeldgedrag zien gaan ze dit imiteren en op deze manier leren ze nieuw gedrag aan. Door het inzetten van rollenspelen, de gedragstypen (de petten) en het voorbeeldgedrag van de trainers binnen onze training voor kinderen van acht tot en met twaalf jaar, maken wij gebruik van modeling (Kohnstamm, 2009, p.99). Zoals het voor jonge kinderen belangrijk is om te herhalen, is dit ook voor de oudere leeftijdsgroep van belang. Op die manier kunnen ze beter dingen onthouden. Het visuele aspect draagt hieraan bij. Door rollenspelen en het oefenen met de verschillende gedragstypen zullen beter bij de kinderen blijven hangen. Naast het visuele aspect, draagt ook het leeftijdsaspect bij aan de keuze voor het inzetten van rollenspelen binnen de training. Dit is namelijk een methode die goed aansluit bij de interesses van de kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar.

Aan het einde van elke bijeenkomst kunnen de kinderen een krul verdienen, wanneer ze goed hebben meegedaan. Als ze een krul hebben verdiend mogen ze een sticker uitzoeken. Dit is gebaseerd op het principe van 'Token economy system' (Baadsgaard en Wagner, 1994, p.110,111).

De transfer krijgt binnen de training veel aandacht, omdat wij denken dat de transfer het belangrijkste is voor de kinderen om de vaardigheden te integreren in hun denken, voelen en handelen. Dat die transfer zo belangrijk is kwam uitgebreid aan bod in het hoofdstuk 'Geïntegreerde sociale vaardigheidstraining'. Door de Spetteropdrachten (huiswerkopdrachten) die de kinderen meekrijgen, stimuleren we de transfer bij de kinderen. Van hen wordt een actieve houding gevraagd in het maken van de huiswerkopdrachten. Dit zijn opdrachten die ze moeten uitvoeren in de dagelijkse situaties, tevens kan het zo zijn dat het een opdracht voor school is. Hierbij mogen ze de hulp van pedagogisch medewerkers of de leerkracht van school vragen. Zo wordt in verschillende situaties geoefend. Pedagogisch medewerkers worden door de Spetteropdrachten en de hulp die ze soms moeten geven extra gestimuleerd om aan de sociale vaardigheden aandacht te besteden. Om hen er ook op de groep aan te helpen herinneren, zullen er posters opgehangen worden met korte leerpunten van een vaardigheid en zullen er kleine flip-overs op tafel staan met alle vaardigheden en de bijbehorende leerpunten.

De volgende thema's zullen aan bod komen tijdens de training:

1. Startbijeenkomst (kennismaken en begroeten)
2. Complimentjes geven en hierop reageren
3. Vertellen en vragen (een praatje maken met een ander kind)
4. Luisteren naar elkaar
5. Onderhandelen/overleggen met een ander die iets anders wil dan jij
6. Samenwerken
7. 'Nee' zeggen en hierop reageren
8. **Herhaling van de voorgaande bijeenkomsten**
9. Sorry zeggen
10. Gevoel van jezelf en de ander
11. Omgaan met kritiek
12. Probleem oplossen
13. Voor jezelf opkomen
14. Reageren op een afwijzing
15. Reageren op pesten
16. Afsluiting en diploma

We hebben voor deze thema's gekozen, omdat pedagogisch medewerkers deze thema's van groot belang achten. Dit werd bevestigd toen wij deze vaardigheden tijdens observaties niet of nauwelijks terugzagen. Ook komen deze thema's veelal overeen met andere trainingen.

De trainingsopbouw

Elke bijeenkomst heeft dezelfde opbouw en start met een terugblik naar de vorige bijeenkomst. De kinderen zijn door middel van de Spetteropdracht (huiswerkopdracht) bezig geweest met de vaardigheden van de vorige bijeenkomst. Dan volgt de introductie van het thema. Hierin wordt gebruik gemaakt van ondersteuningsmiddelen om een abstracte vaardigheid visueel te maken. Op deze wijze gaat de vaardigheid leven bij de kinderen. Bij het

onderdeel ‘de kern’ wordt soms eerst het foute gedrag getoond en dit wordt besproken. Hierna wordt het goede gedrag of een goede manier getoond. Wanneer ze dit hebben gezien en besproken, gaan de kinderen oefenen met het gedrag, bijvoorbeeld met een rollenspel.

De verschillende programmaonderdelen wisselen elkaar af. Van passief (luisteren naar elkaar) naar actief (interactief, iets doen), zodat de kinderen er steeds met hun gedachten bij blijven. Geoefende vaardigheden worden iedere bijeenkomst herhaald.

Bij de afsluiting wordt de Spetteropdracht (huiswerkopdracht) uitgedeeld en besproken. Door de kinderen een Spetteropdracht mee te geven, worden ze in de week die komt bewust aan de slag gezet met de vaardigheid. Zo is de vaardigheid niet iets alleen van de training. Ook worden de groepsleiders op deze manier geactiveerd om aan de slag te gaan samen met het kind. Bij het maken van de opdracht mogen de kinderen hulp inroepen, als ze daarbij zelf maar de antwoorden aandragen. De beloningskaarten worden ingevuld en de bijeenkomst wordt kort geëvalueerd. We maken gebruik van beloningskaarten, omdat dit een vorm is van positieve bekrachtiging. Wij vinden het tevens belangrijk dat er kort stilgestaan wordt bij het verloop van de bijeenkomst. Wat vonden de kinderen ervan, wat hebben ze geleerd, wat vonden ze leuk en wat vonden ze minder leuk? De trainers kunnen hier in de volgende bijeenkomst rekening mee houden. De trainers moeten na de bijeenkomst per kind een evaluatieformulier invullen. Op deze manier kunnen de andere pedagogisch medewerkers lezen hoe de bijeenkomst is verlopen.

Conclusie

Door middel van de Spettertrainingen kunnen sociaal pedagogisch hulpverleners een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen.

Er zijn twee trainingen waaronder één voor kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar en één voor kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar. Beide trainingen bestaan uit zestien bijeenkomsten van ongeveer 40 minuten. Iedere bijeenkomst heeft een eigen thema. De groepjes waarbinnen de trainingen worden gegeven bestaan uit drie à vier kinderen. Per bijeenkomst is er één trainer in de ruimte aanwezig.

Veiligheid, structuur, modeling en positieve bekrachtiging zijn belangrijke elementen in de trainingen.

Het vernieuwende in deze trainingen is dat de training ontwikkeld is voor uithuisgeplaatste kinderen en gegeven wordt door pedagogisch medewerkers van de leefgroep. Hierdoor is er meer ruimte voor de transfer. Aangeleerde sociale vaardigheden worden direct naar de dagelijkse leefsituaties van de kinderen gekoppeld.

De producten

Voor onze producten verwijzen wij naar de door ons samengestelde handboeken:

- **Spettertraining**
  Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 4 t/m 8 jaar.

- **Spettertraining**
  Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 8 t/m 12 jaar.

Conclusie

In de conclusie blikken wij terug op de beantwoording van de hoofdvraag, de deelvragen en de producten die wij ontwikkeld hebben. Als laatste doen wij een aanbeveling voor vervolgonderzoek.

De vraag die wij aan het begin gesteld hebben was:
Hoe kan ik, als pedagogisch medewerker, het gedrag van een kind in de residentiële hulpverlening op een methodische wijze aansturen, zodat het kind in de dagelijkse omstandigheden sociaal vaardig kan reageren en handelen?

Wij zijn op zoek gegaan naar het antwoord hierop. Hiervoor hebben we eerst de literatuur bestudeerd. Hierna hebben wij interviews en enquêtes afgenomen. Daarnaast hebben wij observaties uitgevoerd. Zowel door literatuurstudie als door veldonderzoek zijn wij er achter gekomen dat er geen enkele sociale vaardigheidstraining bestaat die alleen ontwikkeld is voor uithuisgeplaatste kinderen en die gegeven kan worden door pedagogisch medewerkers. Wel zijn er trainingen ontwikkeld die ook bedoeld zijn voor basisscholen of licht verstandelijk gehandicapte kinderen. De bijeenkomsten van deze trainingen duren vaak zo'n 60 – 90 minuten, maar zo'n lange tijd is op de leefgroep niet te realiseren. Wel hebben we vanuit bestaande trainingen leuke opdrachten gebruikt in onze trainingen. Deze komen voornamelijk uit: 'Leer samen spelen met Tim en Flapoor' en 'Spelend leren, leren spelen'. Vanuit de interviews en enquêtes hebben we vele aanbevelingen kunnen verwerken. We hebben bijvoorbeeld een keuze kunnen maken in thema's voor de trainingen. Daarnaast zijn belangrijke aandachtspunten voor de pedagogisch medewerkers getipt.
Tevens hebben we op de groep geobserveerd. Dit heeft ons geholpen om een beter beeld te kunnen vormen van de sociale vaardigheden waarover kinderen al dan niet beschikken.

Dit alles heeft geleid tot de uiteindelijke producten: 'Spettertraining - Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 4 t/m 8 jaar' en 'Spettertraining - Sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 8 t/m 12 jaar'. Binnen deze trainingen zullen de kinderen, in groepjes van drie à vier, leren hoe ze in sociale situaties kunnen reageren. Ze krijgen handvaten aangereikt door middel van een lijst leerpunten per vaardigheid. Beide trainingen bestaan uit zestien bijeenkomsten van ongeveer 40 minuten. In iedere bijeenkomst wordt geoefend met een vaardigheid welke vervolgens wordt herhaald. Om de transfer van sociale vaardigheden naar de dagelijkse leefsituatie te bevorderen zijn er Spetteropdrachten (huiswerkopdrachten) die de kinderen na iedere bijeenkomst mee krijgen. Er zijn twee trainingen uitgewerkt om zo goed mogelijk bij de kinderen aan te kunnen sluiten. De training voor de jonge kinderen heeft vele korte onderdelen en hierbij is veel spel verwerkt. Met de handpoppen Rick en Romy worden de vaardigheden aan de kinderen uitgelegd. In de training voor de oudere kinderen wordt gebruik gemaakt van drie dieren met ieder hun eigen gedragstype. De oudere kinderen worden bewust gemaakt van het feit dat je op verschillende manieren kunt reageren. Soms is het beter om van je af te bijten, maar op andere momenten kun je bijvoorbeeld beter even weglopen.

Wij vinden onze trainingen voornamelijk sterk omdat hij gegeven zal worden door pedagogisch medewerkers en omdat we zoveel aandacht besteden aan de transfer. Op de groepen worden posters opgehangen, op de tafel staat een flip-over waarop de leerpunten van de verschillende vaardigheden staan en de kinderen krijgen na iedere bijeenkomst een Spetteropdracht mee. Daarnaast worden de kinderen extra gestimuleerd om een vaardigheid in de dagelijkse situatie toe te passen, doordat dit wordt bijgehouden op een magneetbord.

Wij zouden willen aanbevelen om na één of twee jaar een onderzoek te laten doen naar de effectiviteit van de training. Vragen als: 'Sluiten alle bijeenkomsten aan bij de kinderen?' en 'Wat werkt wel en wat werkt niet?' behoren hierbij centraal te staan. Op deze manier kunnen de trainingen verder verbeterd worden!

Nawoord

In het nawoord willen we nog een aantal dingen kwijt waar we verder in ons verslag de ruimte niet voor konden vinden. De observaties en het tijdsspectrum binnen ons onderzoek zullen hierin naar voren komen. Tot slot benoemen we ons proces.

Observaties: Er is erg veel tijd gaan zitten in het observeren van kinderen op de groep. De ze tijd hadden we beter in kunnen zetten bij het samenstellen van de bijeenkomsten want als we terug kijken op ons proces en het resultaat van de observaties, blijkt dat de observaties te weinig hebben opgeleverd.

Breder tijdsspectrum voor de samenstelling van de bijeenkomsten: We hadden graag meer tijd gehad om de training uit te testen, zodat we eventueel nog wat aanpassingen konden maken. Wij vinden het van belang dit in het nawoord te vermelden, zodat er voor andere onderzoekers of begeleiders ruimte is om in de loop van de tijd elementen van de training aan te passen of te vervangen. De training moet effectief zijn en blijven en dit bereik je naar ons idee door te experimenteren met dat wat je hebt en door de vernieuwing op te blijven zoeken.

We zijn bij het einde van onze afstudeeropdracht ‘Methodische handreikingen voor Spetterende sociale vaardigheden’ aangekomen. Er ligt een mooi product voor ons na een periode van intensieve samenwerking. Er was steeds ruimte voor zowel goed overleg als kritische feedback. Het is een mooi proces geweest wat we nu achter ons laten, maar waar we positief op terug mogen kijken.

Bronvermelding

Boeken

Baadsgaard M. en Wagner P. (1994) *Inleiding in de gedragsmodificatie. Een basisboek voor groepsleiders, hulpverleners, begeleiders, leraren, ouders en studenten.* Baarn: Nelissen

Berger, M. en Spanjaard, H. (2001) *Handboek Jeugdzorg.* Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Bladergroen, W.J. (1974) *Lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van het kind.* Amsterdam: Wetenschappelijke Uitgeverij B.V.

Bruggen, E. van (1999) 'De kombinatietraining'. Leuven/Amersfoort: Acco

Collot dÉscury-Koenings A. (red.)(1995) *Sociale vaardigheidstrainingen voor kinderen Indicaties, effecten, knelpunten.* Lisse: Swets & Zeitlinger BV

Craeynest, P. (1995) *De levensloop van de mens. Inleiding in de ontwikkelingspsychologie.* Leuven/Amersfoort: Acco

Delfos, M.F. (2003) *Ontwikkeling in vogelvlucht.* Utrecht: Swets & Zeitlinger

Faas, M. (1996) *Crisisinterventie*. Utrecht: Uitgeverij SWP

Gubbels H. (2008) *Leer samen spelen met Tim en Flapoor. Een sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 6 tot 10 jaar.* Steenwijk: Grafisch bedrijf Gorter

Harten van der M. en Rijn van E. (2008) *Behandelend opvoeden. Groepswerk in de kinder- en jeugd-psychiatrische zorg.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV

Heemstra- Hendriksen L. en Dijkstra H. (2006). *Het verhaal van het kind.* Utrecht: ThiemeMeulenhoff

Hoffman (2000) *Empathy and moral development*. New York: Cambridge university press

Janssen, H. (2000). Inleiding. In Janssen. H, Boreel, A. (Red.) *Geen watjes, geen katjes: sociale vaardigheden voor kinderen.* Amsterdam: Boom

Kagan, S. (2006) *Natuurlijk sociaal groep 1-4.* Vlissingen: Bazalt

Kohnstamm, R. (1993) *De kleine ontwikkelingspsychologie het jonge kind deel 1.* Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Kohnstamm, R. (2002) *De kleine ontwikkelingspsychologie het jonge kind deel 1.* Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Kohnstam, R. (2009) *De kleine ontwikkelingspsychologie deel 2.* Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Louwe, J. & Freriks, C. (2005) Het PAD Programma Alternatieve Denkstrategieën *Lessen voor sociale en emotionele competentie in de basisschool*. Utrecht: Seminarium voor Orthopedagogiek

Ploeg van der J.D. (2003) *Knelpunten in de jeugdzorg: onderbelichte onderwerpen*. Rotterdam: Lemniscaat

Prins P. (1995) *Sociale vaardigheidstraining bij kinderen in de basisschoolleeftijd. Programma's, effectiviteit en indicatiestelling.* Lisse: Swets & Zeitlinger BV

Reenders C.R. en Spijker W.S.M. (1996) *Spelend leren, leren spelen. Een draaiboek van de training in sociale cognities en sociale vaardigheden.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV

Reender C.R. en Spijker W.S.M. (1996) *Spelend leren, leren spelen. Een werkboek voor kinderen en ouders.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV

Rijn, E. van en Vermeyden, S. (2009) *Behandelend trainen Sociale en cognitieve behandel-programma's voor kinderen met ontwikkelingsproblematiek.* Assen: Koninklijke Van Gorcum BV

Rikken M., Dekkers B. en Stein-Brinkerhof R. (1990) *Zeg nou zelf. Een introductie in sociale weerbaarheid voor de bovenbouw van de bassisschool.* Lochum: Edu-desk

Ringrose H.J. en Nijenhuis E.H. (1986) *Bang zijn voor andere kinderen.* Groningen: Wolters-Noordhoff

Slot, N.W. en Spanjaard, H.J.M. (1996) *Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg.* Baarn: HBuitgevers

Weide G. en Oudman A. (2008) *Kanjerboek Voor ouders en leerkrachten.* Almere: Kanjertrainingen BV

Wit, J. de, Slot, W. en Aken, M. (2004) *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: HB uitgevers

Verhulst, F. C. (2005) *De ontwikkeling van het kind.* Assen: Koninklijke van Gorcum

Zee, S.A.M., van der, Beek, D.T., van der, Molen, H.T. van der, (1993) *Sociale vaardigheden voor zwakbegaafde jongeren: praktijkboek Goldsteintraining.* Houten: Bohn Stafleu Van Loghum

Internetsites

Centrum Jeugd & Gezin (2008). Geraadpleegd op 16 februari 2010, van http://www.cjglelystad.nl/kind/groeienontwikkeling/emotioneleontwikkeling/Pages/default.aspx

Centrum Jeugd & Gezin (2008). Geraadpleegd op 11 februari 2010, van http://www.cjglelystad.nl/kind/groeienontwikkeling/socialeontwikkeling/Pages/default.aspx

Encyclopedie (z.d.). Bekeken op 11 maart 2010, van http://www.encyclo.nl/zoek.php

Goldstein (z.d.). Bekeken op 11 februari 2010, van http://www.goldstein.nl/index.php

Goldsteintraining (2004). Bekeken op 1 maart 2010, van http://doks2.khk.be/eindwerk/do/record/Get;jsessionid=7B27B472F62205C7EAC167757B90078E?dispatch=view&recordId=SKHK413ebf17fb06726200fb06bb177b12cc

Goodwillcentra (z.d.). Bekeken op 17 februari 2010, van http://www.legerdesheils-goodwillcentra.nl/zorg_en_hulpverlening/62/locID=40/

Info.nu, sociaal (2010). Geraadpleegd op 11 februari 2010, van http://mens-en-samenleving.infonu.nl/sociaal/26182-sociale-ontwikkeling-wat-kan-een-kind-op-welke-leeftijd.html

Internet (z.d.) Geraadpleegd op 11 februari 2010, van http://74.125.77.132/search?q=cache:HjScU6-0XUwJ:hbo-kennisbank.uvt.nl/cgi/fontys/show.cgi%3Ffid%3D3103+Hoofstuk+1:+De+sociale+vaardigheidstraining+'Tum-Tum&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl

Info.nu, psychologie (2010). Geraadpleegd op 15 februari 2010, van http://mens-en-samenleving.infonu.nl/psychologie/26074-sociale-ontwikkeling-kind-signalen-ontwikkelingsproblemen.html

Internet (z.d.). Geraadpleegd op 17 februari 2010, van http://www.opgroeien-in-epe.nl/default.aspx?ID=29&grp=5#5- 7 jarigen

Kanjertraining (z.d.). Bekeken op 11 februari 2010, van http://www.kanjertraining.com/index.htm

Kanjertrainingen (z.d.). Bekeken op 11 februari 2010, van http://www.kanjertraining.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=32

Maatschappelijk werk (2010). Geraadpleegd op 11 februari 2010, van http://www.maatschappelijkwerk.com/scriptie/aktm/hoofdstuk/hfst1.htm#n

Nederlands Jeugd Instituut (z.d.). Bekeken op 4 maart 2010, van http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/07/135.cmVjb3JkbnI9MTk1JnNldGVtYmVkPTE.html

OC Trompendaal (z.d.). Bekeken op 17 maart 2010, van http://cwzwnoordholland.legerdesheils.nl

Ouders voor kleuters (z.d.). Geraadpleegd op 17 februari 2010, van http://www.oudersvoorkleuters.be/school.php?load=ontwikkelingsdoelen

Sophianum (2004-2006). Geraadpleegd op 11 maart 2010, van http://www.sophianum.nl/q.php?n=begleiding&sub=174

Spellen

Sommen, van der L., Klaassen L. en Bruggink M. (1992) *Sociale vaardigheden voor jongeren (SVJ).* Amsterdam: Uitgeverij Elsevier.

Bijlagen van het product

Bijlage 1. De IJsberen

De IJsberen

De residentiële behandelgroep 'de IJsberen' maakt deel uit van Centrum voor Werk, Zorg en Welzijn Noord-Holland (CWZW-NH) en bevindt zich in Hilversum

Wat doen we?

'De IJsberen is een leefgroep waar tien jonge kinderen 24 uur per dag kunnen verblijven. Het gaat om kinderen voor wie een tijdelijke uithuisplaatsing en behandeling noodzakelijk zijn. Het doel van de behandeling is het gestagneerde proces van opvoeden en ontwikkelen weer op gang te brengen.

Voor wie doen we het?

In 'de IJsberen verblijven kinderen in de leeftijd van twee tot twaalf jaar. Het gaat om kinderen bij wie sprake is van ernstige opvoedingsproblemen, waardoor een lichtere vorm van hulpverlening ontoereikend is. Een uithuisplaatsing is noodzakelijk en behandeling in een 24-uurs voorziening is geïndiceerd. Opvang in de behandelgroep 'de IJsberen' is niet geschikt voor:

- kinderen met een lichamelijke of verstandelijke handicap
- kinderen die intensieve medische behandeling / zorg nodig hebben.
- kinderen met specifiek ernstige gedragsproblemen of kinderpsychiatrische problematiek

Hoe doen we het?

In de groep bieden de pedagogisch medewerkers een orthopedagogisch behandelklimaat. Dit betekent onder andere dat de dagelijkse leefsituatie is gestructureerd en dat de kinderen rust, regelmaat, aandacht en verzorging krijgen. De dagcyclus verloopt volgens een vast ritme en wordt voor de kinderen zichtbaar gemaakt door het gebruik van pictogrammen (plaatjes). Door middel van gerichte activiteiten, spel en gesprekjes wordt de ontwikkeling van het kind gestimuleerd en krijgt het kind de mogelijkheid zich in emotionele zin te uiten. Met elk kind wordt gericht gewerkt aan individuele behandeldoelen. De zorgcoördinator biedt de pedagogisch medewerkers inhoudelijke ondersteuning en draagt zorg voor de voortgang van de hulpverlening aan het kind en de ouder(s)/verzorger(s).

Een uithuisplaatsing is een ingrijpende ervaring voor het kind. De pedagogisch medewerkers zijn er op gericht het kind een veilige plek te bieden. In de groep krijgen de kinderen een eigen mentor en een eigen kamer. Omdat elk kind onlosmakelijk met zijn ouders verbonden is, wordt er veel waarde gehecht aan een goede afstemming en communicatie met de ouder(s)/verzorger(s). De ouder(s)/verzorger(s) worden op de hoogte gehouden van praktische zaken en het functioneren van
hun kind in de groep. Met de ouder(s)/verzorger(s) wordt een bezoek- en belregeling afgesproken. Bezoeken van de ouder(s)/verzorger(s) aan het kind kunnen door pedagogisch medewerkers begeleid worden. Ook kunnen de ouder(s)/verzorger(s) in de groep praktische pedagogische vaardigheden en /of verzorgingstaken oefenen. Zo nodig kunnen de volgende modules (extra hulp) ten aanzien van het kind worden ingezet:

- Individuele (spel)therapie
- Traumaopvang
- Sociale vaardigheidstraining
- Levensboek maken
- Aanvullende psychodiagnostiek

Wanneer kinderen uit de regio 'Gooi en Vechtstreek' in de behandelgroep worden geplaatst, wordt in principe ook ouderbegeleiding gestart door een gezinsbegeleider vanuit het ambulante team dat aan de instelling verbonden is. Indien geïndiceerd kunnen de volgende modules ten aanzien van ouder(s)/verzorger(s) worden ingezet:

- Gezinsdiagnostiek
- Videobeelddiagnostiek
- Competentiegerichte Oudertraining

Hoe verloopt de start van de hulpverlening?
De hulpverlening die in de behandelgroep wordt geboden is geïndiceerde hulp. Dit betekent dat Bureau jeugdzorg een indicatie moet afgeven voor behandeling. Kinderen en hun gezin kunnen via dit bureau worden aangemeld. Voorafgaand aan de plaatsing vindt er een afstemmingsgesprek plaats met de ouder(s)/verzorger(s), de casemanager van Bureau Jeugdzorg en de zorgcoördinator. Tijdens dit gesprek worden o.a. de indicatie en de behandeldoelen besproken. Dit vormt samen met
de verdere beschikbare voorinformatie het uitgangspunt voor het eerste hulpverleningsplan. Aan deze opgestelde behandeldoelen wordt de eerste periode na de plaatsing gewerkt. Het kind krijgt de gelegenheid tot een kennismakingsbezoek in de groep. Voordat tot opname overgegaan wordt, moet bij schoolgaande kinderen de toelating tot school geregeld zijn.

Hoelang duurt de hulpverlening en op welke wijze eindigt hulpverlening?
De duur van de plaatsing is voor elk kind verschillend. Dit is afhankelijk van de problematiek en het verloop van de behandeling. Gemiddeld neemt een behandelperiode één à anderhalf jaar in beslag. Binnen drie maanden na plaatsing vindt een evaluatiebespreking plaats. Dit is een overleg met alle betrokkenen: ouder(s)/verzorger(s), zorgcoördinator, casemanager, mentor, teamleider en eventueel de bij het gezin betrokken gezinsbegeleider of een leraar van school. Tijdens deze bespreking worden de behandeldoelen geëvalueerd. De behandeldoelen vanuit de eerste periode worden op grond van
de evaluatie aangepast of blijven staan. Ook komen het huidige beeld van het kind en het beeld van het gezin aan de orde. Verder worden in deze bespreking afspraken gemaakt met betrekking tot de komende behandelperiode. Tijdens de gehele behandelperiode vinden regelmatig, op af te spreken tijdstippen, evaluatiebesprekingen plaats. Bij elke evaluatiebespreking wordt het toekomst-perspectief van het kind en de manier waarop er naar toe kan worden gewerkt besproken. Hierbij wordt altijd geprobeerd om het kind zo snel mogelijk, (weer) in een gezinssituatie te laten opgroeien, bij voorkeur in het gezin van herkomst. De hulpverlening binnen behandelgroep ‘de IJsberen’ wordt afgesloten wanneer de doelstelling is bereikt, dus wanneer de behandeldoelen zijn gehaald of wanneer er beter passende vervolghulpverlening kan worden gerealiseerd.

CWZW-NH- De IJsberen
Van Hengellaan 6
1217 AS Hilversum
telefoon (035) 621 52 50

Bijlage 2. Interviews en uitkomsten

Het afnemen van interviews is één van onze onderzoeksmethoden binnen ons afstudeerproject rondom sociale vaardigheidstrainingen. Wij hebben de volgende interviews afgenomen:

Interview 1: Esther van Wilgenburg, pedagogisch medewerkster binnen Boddaert Centrum te Huizen.
Interview 2: Heidi Verhoef, pedagogisch medewerkster binnen MKD OC Trompendaal te Hilversum.
Interview 3: Jacqueline Bleichrodt, orthopedagoog binnen het Boddaert Centrum te Huizen.
Interview 4: Erik van Bruggen, voorheen kinder- en jeugdpsycholoog binnen Middelveld.

Interviewvragen

Hieronder vindt u hieronder de vragen die wij binnen de vier interviews hebben afgenomen.

Bestaande trainingen

1. Welke Sociale vaardigheidstrainingen worden in uw instelling gebruikt?
2. Voor welke leeftijd is deze training bedoeld?
3. Waar richten jullie je op binnen deze training(en)?

Effect

4. Wat maakt een training effectief en waarop baseert u dit?
5. Wat zijn volgens u de belangrijkste aandachtspunten t.a.v. onze doelgroep (uithuisgeplaatste kinderen) in het ontwikkelen van een sociale vaardigheidstraining?
6. Welke ervaringen heeft u met sociale vaardigheidstrainingen en wat is hiervan het meest bijgebleven?

Geïntegreerde training

7. Wat zijn voordelen van een sociale vaardigheidstraining die wordt gegeven door groepsleiders?

Sociale vaardigheden

8. Welke sociale vaardigheden verdienen volgens u de meeste aandacht binnen onze training bij kinderen van 4 t/m 8 jaar?
9. Wat maakt dat juist deze sociale vaardigheden de meeste aandacht bij deze leeftijdsgroep verdienen?
10. Welke sociale vaardigheden verdienen volgens u de meeste aandacht binnen onze training bij kinderen van 8 t/m 12 jaar?
11. Wat maakt dat juist deze sociale vaardigheden de meeste aandacht bij deze leeftijdsgroep verdienen?

Tips training

12. Op welke wijze kunnen wij kennis en sociale vaardigheden overbrengen op kinderen in de leeftijd van 4 t/m 8 jaar of 8 t/m 12 jaar op een zo effectief mogelijke manier?
13. Wat zou u anders willen zien binnen trainingen die opnieuw ontwikkeld worden?

Het kernlabelschema toegepast op de interviews

Interview 1: code: Boddaert PM'er
Interview 2: code: Trompendaal MKD
Interview 3: code: Boddaert Centrum OP
Interview 4: code: Middelveld
We hebben in onze interviews al een systeem van sublabels aangebracht. Binnen dit systeem zullen wij de vragen groeperen en uitwerken.

Sublabels en mate van voorkomen binnen de interviews:

Bestaande trainingen

Goldsteintraining	3x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP & Middelveld)

Kombinatietraining	1x (Middelveld)
Spelend leren-lerend spelen	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP
PAD-methode	4x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Boddaert Centrum OP & Middelveld)
Een doos vol gevoelens	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
Leren samen spelen met Tim en Flapoor	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
Het Blauwe boek - *Denken over anderen*	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
Tum-Tum methode	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
Basic Trust	1x (Trompendaal MKD)
Leefstijl	1x (Middelveld)
Rots en water	1x (Middelveld)

Focus

4 t/m 8: emoties	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
4 t/m 8: inleven in de ander	3x(Boddaert PM'er & Middelveld & Boddaert Centrum OP)
4 t/m 8: kennis maken	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: luisteren	1x (Boddaert PM'er & Middelveld)
4 t/m 8: iets aardigs zeggen	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: iets vragen	2x (Boddaert PM'er & Middelveld)
4 t/m 8: omgaan met verlies	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: afscheid nemen	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: herhaling	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
8 t/m 12: maken van een praatje	1x (Boddaert PM'er)
8 t/m 12: nee leren zeggen	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
8 t/m 12: kritiek krijgen	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
8 t/m 12: kritiek geven	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
8 t/m 12: onderwerpen voor gesprek	1x (Boddaert PM'er)
8 t/m 12: adequaat oplossen	1x (Middelveld)

Effect

Herhaling	4x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Middelveld & Boddaert Centrum OP)
Elke dag kort	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
Veiligheid	4x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Middelveld & Boddaert Centrum OP)
Leuk	1x (Boddaert PM'er)
Effectief	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
Ideeën van kinderen	1x (Boddaert PM'er)
Posters	1x (Boddaert PM'er)
Omklapborden	1x (Boddaert PM'er)
Filmen en terugkijken	1x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
Gedrag benoemen	1x (Trompendaal MKD)
Stapsgewijs	3x (Trompendaal MKD & Middelveld& Boddaert Centrum OP)

Geïntegreerde training

Bekendheid	4x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Boddaert Centrum OP)
Veiligheid	3x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Boddaert Centrum OP)
Meer toepassingsmogelijkheden	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
Transfer	4x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Middelveld & Boddaert Centrum OP)

Belangrijke sociale vaardigheden

4 t/m 12: alle basale vaardigheden	1x (Boddaert Centrum OP)
4 t/m 8: vragen stellen	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: begroeten	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
4 t/m 8: bedanken	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: inleven in de ander	2x (Boddaert PM'er & Middelveld)
4 t/m 8: luisteren	3x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Middelveld)
4 t/m 8: aankijken	1x (Trompendaal MKD)
4 t/m 8: positief zijn naar elkaar	1x (Trompendaal MKD)
4 t/m 8: op je beurt wachten	1x (Middelveld)
4 t/m 8: omgaan met boosheid	1x (Boddaert Centrum OP)
8 t/m 12: kritiek geven	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
8 t/m 12: kritiek krijgen	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
8 t/m 12: nee zeggen	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
8 t/m 12: afscheid nemen	1x (Boddaert PM'er)
8 t/m 12: samenwerken	1x (Middelveld)
8 t/m 12: onderhandelen	1x (Middelveld)
8 t/m 12: conflicten oplossen	1x (Middelveld)

Reden van belang

4 t/m 8: wereld wordt groter	2x (Boddaert PM'er & Middelveld)
4 t/m 8: meer contacten	2x (Boddaert PM'er & Middelveld)
4 t/m 8: egocentrisme	1x (Middelveld)
8 t/m 12: ontwikkeling zelfbeeld /zelfvertrouwen	2x (Boddaert PM'er & Middelveld)
8 t/m 12: conflictsituaties	2x (Boddaert PM'er & Middelveld)
8 t/m 12: assertiviteit	1x (Boddaert Centrum OP)

Vormgeving training

4 t/m 8: poppenkast	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
4 t/m 8: verhaalvorm	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: beeldend	2x (Boddaert PM'er & Boddaert Centrum OP)
4 t/m 8: filmpjes	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: kaartjes bang/boos/blij/verdrietig	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: microfoon	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: collages	1x (Boddaert PM'er)
4 t/m 8: rollenspellen	3x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Boddaert Centrum OP)
4 t/m 8: overdrijven	2x (Trompendaal MKD & Boddaert Centrum OP)
4 t/m 8: voordoen	1x (Trompendaal MKD)
8 t/m 12: films	1x (Boddaert PM'er)
8 t/m 12: rollenspellen	3x (Boddaert PM'er & Trompendaal MKD & Boddaert Centrum OP)

Tips

Kant en klare training	2x (Boddaert PM'er & Middelveld
Afstemming	2x (Trompendaal MKD & Middelveld
Doen: zelf bezig zijn	1x (Middelveld)
Continuïteit	1x (Middelveld)
Duidelijkheid	1x (Middelveld)
Betrouwbaarheid	1x (Middelveld)
Opfrisbijeenkomst	1x (Boddaert Centrum OP)

Conclusie

Vanuit de interviews blijken de Goldsteintraining en de PAD-methode de bekendste methoden.
Inleven in de ander, luisteren naar de ander, emoties herkennen, iets vragen, herhaling, kritiek geven, kritiek krijgen en nee leren zeggen zijn volgens de geïnterviewden de sociale vaardigheden waar wij het meeste nadruk op moeten gaan geven binnen onze training. Dat wij juist op deze vaardigheden de meeste nadruk moeten leggen, heeft volgens de geïnterviewden bij vier tot en met achtjarigen te maken met de wereld waarin kinderen leven. Deze wereld wordt steeds groter en daardoor krijgen ze meer contacten. Bij de leeftijdsgroep acht tot en met twaalfjarigen ligt dit meer bij de ontwikkeling van het zelfbeeld/zelfvertrouwen en het feit dat zij steeds meer te maken krijgen met conflictsituaties.

De training heeft volgens de geïnterviewden het meeste effect wanneer wij veel herhaling inbouwen, veiligheid bieden en de trainingen stapsgewijs opbouwen. De geïnterviewden noemen bekendheid, veiligheid en de transfer in de dagelijkse leefsituatie als belangrijkste voordelen van een training gegeven door pedagogisch medewerkers.
Binnen de vormgeving van de training wordt aangegeven dat gedrag binnen rollenspellen en het gebruik van beelden het beste overkomen op de kinderen. Daarnaast krijgen wij als tips van de geïnterviewden mee dat een training het meeste kans van slagen heeft als pedagogisch medewerkers de training zo uit de kast kunnen trekken. Als laatste wordt benoemd dat de afstemming onder collega's en met school een belangrijk aandachtspunt is.

Bijlage 3. Enquêtes en uitkomsten

Wij hebben gebruikgemaakt van enquêtes om een indruk te krijgen van de meningen over verschillende onderwerpen: de groep, methoden, sociale vaardigheden, pedagogisch medewerkers en randvoorwaarden. Het doel van onze enquêtes was:

- Antwoorden krijgen op de van te voren bedachte vraag- of probleemstellingen om zo uitgebreide informatie vanuit de praktijk te ontvangen.

De antwoorden hebben wij statistisch geanalyseerd; het gaat dan niet om de specifieke antwoorden van de afzonderlijke personen, maar om de totalen. De enquêtes zijn verstuurd naar de pedagogisch medewerkers van de leefgroepen van OC Trompendaal te Hilversum en de pedagogisch medewerkers van de leefgroepen van Meerwijck/Lijn 5 te Utrecht. Wij willen onze trainingen zoveel mogelijk afstemmen op de pedagogisch medewerkers om ons er zo van te verzekeren dat ze werkelijk met de training gaan werken. Daarnaast weten pedagogisch medewerkers het beste wat nu al werkt, wat niet werkt, wat de kinderen nodig hebben en wat zij al beheersen. Door deze informatie te bundelen, kunnen wij een goed beeld schetsen en aansluiten bij de wensen en verwachtingen van de pedagogisch medewerkers.

Enquête

De enquête is te vinden op de volgende pagina. Deze enquête is uitgedeeld onder de pedagogisch medewerkers van OC Trompendaal. Voor de pedagogisch medewerkers van Meerwijck/Lijn 5 hebben we een kleine aanpassing gemaakt in de introductie:

“Wij doen onderzoek naar ontbrekende sociale vaardigheden bij uit huis geplaatste kinderen van de leefgroepen IJsberen, Robben en Bevers binnen het Orthopedagogisch centrum Trompendaal. Wij willen twee handboeken ontwikkelen, die gebruikt kunnen worden door de pedagogisch medewerkers om sociale vaardigheidstrainingen te geven. Met enquêtes willen wij informatie verwerven waardoor wij zo goed mogelijk aan kunnen sluiten bij vragen en ideeën van pedagogisch medewerkers die de trainingen uiteindelijk zullen gaan geven.”

Enquête

Plaats: Orthopedagogisch centrum Trompendaal te Hilversum
Door: Arriënne Moggré en Regine Sloof
Voor: Pedagogisch medewerkers van 'De IJsberen' , 'De Robben' en 'De Bevers'.

Introductie
Zoals jullie in onze introductiebrief hebben kunnen gelezen, doen wij onderzoek naar ontbrekende sociale vaardigheden bij de uithuisgeplaatste kinderen van de leefgroepen IJsberen, Robben en Bevers. Wij willen twee handboeken ontwikkelen, die gebruikt kunnen worden door de pedagogisch medewerkers om sociale vaardigheidstrainingen te kunnen geven.

We willen in het kort even wat begrippen toelichten die in deze enquête aan bod komen.

- ***Sociale ontwikkeling:*** Het proces, waarbij het kind in toenemende mate zelfstandig gaat deelnemen aan de omgang, gewoonten en waarden die gebruikelijk zijn binnen de gemeenschap waartoe het hoort.
- ***Sociaal gedrag:*** Het gedrag dat een kind in relatie tot de ander laat zien.
- ***Sociale vaardigheid:*** Het vermogen om een bepaalde taak te vervullen.
- ***Sociaal competent gedrag:*** Het vermogen van het kind om evenwichtig met zichzelf, anderen en grotere groepssituaties om te gaan. Van hieruit zijn sociale vaardigheden te onderscheiden die te maken hebben met gerichtheid op jezelf, de ander of de hele groep.

Naam:……
Functie:…….

De groep
- In welke situatie(s) ziet u het ontbreken van sociale vaardigheden terug bij de kinderen?

- ○ Binnenkomen na schooltijd
- ○ Tijdens de limonade
- ○ Tijdens een speelmoment
- ○ Tijdens het vrije spelen
- ○ Op een vrij moment
- ○ Bij de maaltijd
- ○ In het individuele contact
- ○ Bij het naar bed brengen
- ○ Anders, namelijk……

……
……

- Hoe komt dit naar voren in het gedrag van het kind op de groep?

……
……
……

- Hoe denkt u dat het komt dat de kinderen veel sociale vaardigheden niet vertonen?

- ○ gebrek aan kennis
  training richten op kennisvermeerdering
- ○ weten niet hoe ze het toe moeten passen
  training richten op gedragsverandering
- ○ hebben de kennis, hebben de vaardigheden, maar het zelfvertrouwen en veiligheid ontbreekt om de vaardigheden te kunnen laten zien.
  Training richten op belevingsverandering[1]

[1] Bruggen, E. van (1999) 'De kombinatietraining' Leuven/Amersfoort: Acco

Methode

- Met welke methoden, die zich richten op de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen, bent u bekend?

……
……
……

Sociale vaardigheden

- In welke sociale vaardigheden lijken uithuisgeplaatste kinderen het minst te zijn ontwikkeld en waarop baseert u dit?

- Begroeten
- Elkaar aankijken
- Om de beurt praten
- Een vraag stellen
- Nee zeggen
- Reageren op nee
- Spelregels navolgen
- Iets weigeren
- Onderhandelen
- Voor zichzelf opkomen
- Verontschuldigen
- Ongenoegen uitspreken
- Invoegen in een spelend groepje
- Reageren op een afwijzing
- Reageren op pesten
- Delen
- Alle vaardigheden
- Anders, namelijk……

……
……

-Op welke sociale vaardigheden moeten wij ons het meest richten bij het opzetten van de training?

- Begroeten
- Elkaar aankijken
- Om de beurt praten
- Een vraag stellen
- Nee zeggen
- Reageren op nee
- Spelregels navolgen
- Iets weigeren
- Onderhandelen
- Voor zichzelf opkomen
- Verontschuldigen
- Ongenoegen uitspreken
- Invoegen in een spelend groepje
- Reageren op een afwijzing
- Reageren op pesten
- Delen
- Alle vaardigheden
- Anders, namelijk……..

- Wat zijn volgens u onmisbare elementen/onderwerpen van een sociale vaardigheidstraining als we deze training in relatie tot uithuisgeplaatste kinderen zien?
……
……
…….

Pedagogisch medewerkers
- De kinderen op de groep hebben een gebrek aan sociale vaardigheden. Wat vraagt dit van u als pedagogisch medewerker?
……
……
……

- Wat zijn voordelen voor u als pedagogisch medewerker om de sociale vaardigheidstraining te geven?
……
……
……

- Wat zouden bezwaren kunnen zijn?
……
……
……

Randvoorwaarden
- Welke draagkracht heeft de groep nodig om de training in de loop van de tijd te kunnen blijven geven zonder dat de trainingen in een laatje worden geschoven? (Wat zijn randvoorwaarden?)
……
……
……

Willen jullie deze enquête <u>vóór woensdag 25 maart</u> retourneren?

Door middel van het invullen van deze enquête hebben jullie ons erg geholpen. Bedankt!

Groetjes,

Arriënne en Regine

Uitkomsten

Hier vindt u de uitkomsten van alle enquêtes. We hebben ervoor gekozen om alle eenduidige antwoorden samen te voegen en alle andere antwoorden onder elkaar te zetten.

De groep

Vraag 1: In welke situatie(s) ziet u belemmeringen in het gebrek aan sociale vaardigheden bij de kinderen?

Situatie:	**Aantal:**
Bij de maaltijd	IIIIIIIIIIIIIII (15)
Tijdens het vrije spelen	IIIIIIIIIIIIIII (15)
Tijdens de limonade	IIIIIIIIIIIIII (14)
Tijdens een speelmoment	IIIIIIIIIII (12)
Op een vrij moment	IIIIIIIII (9)
Binnenkomen na schooltijd	IIIIIII (8)
In het individuele contact	IIIIII (6)
Bij het naar bed brengen	IIIII (5)
Anders, namelijk……	-Bij alle hierboven genoemde situaties is het terug te zien, maar vooral in situaties met meerdere kinderen, omdat er dan meer van hen gevraagd wordt. -Met kinderen in de stad. -Ik heb het idee dat het vooral opvalt in hele normale gezinssituaties, zoals ergens op bezoek gaan, bij het weekendgezin e.d. -Vooral bij het buitenspelen. -Na het douchen of in bad.

Vraag 2: Hoe komt dit naar voren in het gedrag van het kind op de groep?

- Niet op de beurt kunnen wachten IIIIIII (7)
- Er door heen praten IIIIIII (7)
- Niet aankijken III (3)
- Schelden III (3)
- Brutaal zijn III (3)
- Druk gedrag III (3)
- Schreeuwen naar andere kinderen i.p.v. iets rustig te zeggen of vragen II (2)
- Niet weten hoe je iets moet oplossen (vaak erop losslaan / schelden o.i.d.) II (2)
- niet weten hoe ze iets moeten vragen/ regelen/ overleggen II (2)
- Hard praten, II (2)
- Negatief reageren II (2)
- Helemaal niet reageren II (2)
- Niet begroeten II (2)
- Juist pleasen / ‘opdringerig’ zijn II (2)
- Frustraties II (2)
- Een ruzie oplossen met geweld/ agressie en niet naar de groepsleiding toegaan. Het ook niet mondeling kunnen oplossen, van een ruzie/ conflict. II (2)
- Teruggetrokken, etc. per kind verschillend II (2)
- Delen II (2)
- Onbegrip
- Onmacht
- Met name in het contact met andere kinderen
- Regels niet naleven
- Niet omgaan met nee
- Uitdagen van anderen
- Extreem boos of onbeleefd reageren naar groepsleiding
- In véél situaties

- Onrustig
- Boos
- Ruzie/onenigheid bij het spelen
- Geen oogcontact maken met volwassenen
- (grof) taalgebruik
- Verdrietig
- Op de groep weten de kinderen over het algemeen prima wat van hen verwacht wordt. Juist als ze het idee hebben dat niemand (een pm'er) hen ziet, zie je vaak opeens veel minder hun sociale vaardigheden inzetten.
- Bij binnenkomst op de groep geen hallo zeggen, gelijk een verhaal opsteken
- Niet op de beurt wachten, als je ze erop wijst kunnen ze het prima
- Geduld is moeilijk (ook wel logisch, het is moeilijk om aandacht te krijgen in een groep van 10 kinderen)
- Smekken en slordig eten
- Niet om kunnen gaan met andere kinderen
- Niet tegen verlies kunnen
- Snel aangevallen voelen
- Niet 'normaal' om kunnen gaan met aandacht
- Niet gewenst kunnen reageren op vragen of in gesprek
- Gericht op zichzelf en niet op de ander
- Manier van vragen stellen en opmerkingen maken
- Zichzelf overschreeuwen om gehoord te worden
- Onhandige opmerkingen/ 'grapjes' die anderen niet begrijpen
- Weinig aansluiting, eenzaamheid
- Afhankelijkheid
- Angstig
- Continu, kinderen 'weten' gewoon niet hoe ze gedrag toe moeten passen

Vraag 3: Hoe denkt u dat het komt dat de kinderen veel sociale vaardigheden niet vertonen?

Waar op richten?	**Aantal:**
training richten op gedragsverandering:	IIIIIIIIIIIIIIIIIIII (21) = 100%
training richten op belevingsverandering:	IIIIIIIIIIIII (14)
training richten op kennisvermeerdering:	IIIIIIIII (10)

- Ik denk dat ook meespeelt dat de kinderen op de groep merken dat ze sneller en makkelijker hun zin krijgen door bijv. te schreeuwen dan iets netjes te vragen
- Richten op gedragsverandering (=overlevingsdrang)
- Nooit het goede voorbeeld gehad

Methode

Vraag 4: Met welke methoden, die zich richten op de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij uithuisgeplaatste kinderen, bent u bekend?

- Niet/ Geen IIIII (5)
- Sociale vaardigheidstraining IIIII (5)
- Tim en Flapoor IIII (4)
- Sociale vaardigheiden kwartetspel van Kikker II (2)
- Geen methoden specifiek voor uithuisgeplaatste kinderen
- Competentiemodel
- Speltherapie

Sociale vaardigheden

Vraag 5: In welke sociale vaardigheden lijken uithuisgeplaatste kinderen het minst te zijn ontwikkeld en waarop baseert u dit?

Sociale vaardigheden	**Aantal**
Om de beurt praten	IIIIIIIIIII (12)
Reageren op *nee*	IIIIIIIIII (11)
Reageren op pesten	IIIIIIIII (9)

Onderhandelen	IIIIIIII (8)
Reageren op een afwijzing	IIIIIIII (8)
Ongenoegen uitspreken	IIIIIII (7)
Delen	IIIIII (6)
Verontschuldigen	IIIIII (6)
Elkaar aankijken	IIIII (5)
Spelregels navolgen	IIII (4)
Voor zichzelf opkomen	IIII (4)
Nee zeggen	III (3)
Iets weigeren	III (3)
Begroeten	II (2)
Invoegen in een spelend groepje	II (2)
Een vraag stellen	II (2)
Alle vaardigheden	II (de één zie je vaker terug komen dan de ander) -ze hebben het niet als voorbeeld gezien, hadden dus niets te kopiëren. Verder ook soms alweer groepsgedrag
Anders, namelijk……	-Luisteren naar wat een ander kind zegt (bijv. aan tafel) -Veel tekortgekomen, van daaruit váák reactie! -Eigen verhaal vertellen (welke opbouw + verwachtingen naar luisteren) -Reageren op een verhaal van een ander/ interesse & medeleven -Jezelf kunnen terugtrekken uit de groep/drukte

Vraag 6: Op welke sociale vaardigheden moeten wij ons het meest richten in het opzetten van de training?

Sociale vaardigheden	**Aantal**
Reageren op nee	IIIIIIIIIIIIII (14)
Reageren op pesten	IIIIIIIIIII (12)
Reageren op een afwijzing	IIIIIIIIIII (12)
Om de beurt praten	IIIIIIIIIII (12)
Onderhandelen	IIIIIIIIII (11)
Ongenoegen uitspreken	IIIIIIIIII (11)
Voor zichzelf opkomen	IIIIIIIII (10)
Verontschuldigen	IIIIIIII (9)
Elkaar aankijken	IIIIIII (8)
Nee zeggen	IIIIII (7)
Invoegen in een spelend groepje	IIIIIII (7)
Spelregels navolgen	IIIIII (6)
Iets weigeren	IIIIII (6)
Delen	IIIIII (6)
Een vraag stellen	IIIIII (6)
Begroeten	IIII (4)
Anders, namelijk……	-luisteren naar anderen -eigen verhaal -reageren op ander verhaal

Vraag 7: Wat zijn volgens u, onmisbare elementen/ onderwerpen van een sociale vaardigheids-training als we deze training in relatie tot uithuisgeplaatste kinderen zien?

- Vertrouwen / veiligheid meegeven, ook om in de groep te kunnen oefenen met vaardigheden. IIII (4)

- Echt de basis: iemand aankijken, iets vragen, om de beurt praten, naar elkaar luisteren en samen spelen II (2)
- Koppeling ontbreken van sociale vaardigheden – verkeerd aangeleerde vaardigheden
- Op een goede manier voor jezelf opkomen
- Oogcontact
- Wachten op je beurt
- Reageren op negatief gedrag (afwijzing/pestgedrag)
- Verschil in omgaan met bekenden/onbekenden
- Aandacht voor 'Hoe ging het thuis?' en 'Hoe gaan we dingen (op)nieuw aanleren?'
- Grenzen aangeven
- Communicatie
  Aandacht voor gebrek aan hechting/ overlevingsgedrag en weinig eigenheid
- Interactie tussen kinderen, interactie tussen kind - begeleider
- Omgaan met ander kinderen en volwassenen
- Eigenheid van het kind (dat hebben ze vaak niet) leren ontwikkelen
- Leren dat je er mag zijn, dat je oké bent
- Hoe jezelf te zijn
- Presenteren

Pedagogisch medewerkers

Vraag 8: De kinderen op de groep hebben een gebrek aan sociale vaardigheden. Wat vraagt dit van u als pedagogisch medewerker?

- Voordoen van gedrag, dit bespreken IIIIIIII (8)
- Herhaling IIIIIII (7)
- Geduld IIIIIII (7)
- Dingen aanleren IIII (4)
- Veel benoemen: Basic Trust (wat zie je en welk gedrag wens je) III (3)
- Kinderen stimuleren en complimenteren bij goed gedrag III (3)
- Het goede voorbeeld laten zien, kinderen helpen herinneren en erop wijzen II (2)
- Uitleg geven II(2)
- Door het gedrag van kinderen heen kunnen prikken
- De boodschap 'tussen de regels doorlezen' omdat kinderen dus niet altijd rustig duidelijk kunnen maken Wat zij willen/bedoelen
- Meer conflicten om op te lossen
- Gedragsveranderend optreden
- Sturing aan de kinderen bij uitleggen van sociale vaardigheden
- Veel interventie
- Veel begeleiding
- Constant aanwezig zijn
- Basis steeds benoemen
- Kinderen ondersteunen/ begeleiden bij het leren en eigen maken van de vaardigheden passend bij de leeftijd van het kind
- Duidelijkheid
- Consequent zijn
- Kinderen sturen begeleiden hoe ze dingen op kunnen lossen of vragen
- Uitleg geven op het niveau van het kind
- Inlevingsvermogen
- Proberen wat kan, kleine stapjes maar tegelijk weten dat je vaak onmachtig bent
- Doorvragen
- Vertrouwen opbouwen
- Begrip voor het kind dat het nou eenmaal niet beter weet

Vraag 9: Wat zijn voordelen voor u als pedagogisch medewerker om de sociale vaardigheidstraining te geven?

- Je weet wat het kind bij jouw training heeft geleerd/ meegekregen. Dan kan je erop terugkomen in de groep IIIIIIIIII (10)
- Herhaling IIII (4)
- Je kent de kinderen IIIIII (3)
- Je kunt gericht bezig zijn met vaardigheden III (3)
- Je kunt inspelen op de laatste ontwikkelingen III (3)
- Je herkent het gedrag II (2)
- Je zit in een leefsituatie II (2)
- Concrete handvaten om ze sterker te maken
- De kinderen leren hoe zij zich sociaal vaardig kunnen gedragen. Dit kan de sfeer verbeteren op de groep
- De vaardigheden zijn voor hun hele leven goed om te beheersen
- Het kan meer rust geven op de groep en voor de kinderen zelf
- Als pedagogisch medewerker heb je al kennis in huis
- Makkelijker voor kinderen om aangeleerd gedrag te generaliseren en voor mij om te zien of dit ook gebeurt.
- Je hebt al vertrouwen bij het kind

Vraag 10: Wat zouden bezwaren kunnen zijn?

- Tijdgebrek IIIIIIIIIII (11)
- Je staat dicht op de kinderen dus je kijkt er misschien gekleurd naar II (2)
- Het is lastig in te plannen
- Overlapping met de emotiegroepjes en lichaamsbeleving voorkomen
- Te weinig personeel
- Als het een training is waar we veel voorbereidingstijd in moeten steken zal het al gauw verwateren
- Eist deskundigheid: je moet vragen van kinderen goed kunnen beantwoorden en hen goed kunnen begeleiden in hun leerproces
- Weinig rust om training zelf te geven en het voor te bereiden
- Kinderen willen niet meewerken
- Je bent ook gewoon opvoeder van de kinderen, je hoeft niet persé als trainer gezien te worden.
- Kortdurende plaatsing: groot verloop van kinderen en wisselende groepen
- Het huiselijke van de groep zou minder kunnen worden → schoolser
- Je hebt ook al je 'negatieve' bagage in relatie kind - pm'er
- Nieuw gezicht kan positieve uitwerking hebben → blanco
- In je eentje op negen kinderen met allemaal eigen unieke zorgvragen kom je altijd handen en ogen te kort!
- Je rol wordt onduidelijk → ben je pm'er of therapeut

Randvoorwaarden

Vraag 11: Welke draagkracht heeft de groep nodig om de training in de loop van de tijd te kunnen blijven geven zonder dat de trainingen in een laatje worden geschoven? (Wat zijn randvoorwaarden?)

- Het moet weinig tijd kosten om voor te bereiden IIIIIII (7)
- Kant en klaar inzetbaar IIIII (5)
- Genoeg tijd hebben III (3)
- Motivatie bij pedagogisch medewerkers III (3)
- Voldoende personeel III (3)
- Niet te lang duren III (3)
- Regelmatig evalueren in de vergadering, gewoon inplannen III (3)
- Geld III (3)
- Duidelijke bondige handleiding II (2)
- Goed inplannen II (2)
- Meer mankracht! Hebben **altijd** uren tekort, te weinig mensen op de groep! II (2)
- Praktisch
- Goede trainingsmaterialen
- Voorbeeld dvd's voor kinderen waarin zij positief en negatief kunnen zien bij andere kinderen
- Individueel volgen, omdat door het verloop van kinderen anders de groepjes te vaak wisselen
- Een afgebakende training
- Extra persoon op de groep, zodat er iemand speciaal voor is

- Als er materialen bij de training zitten deze in een speciale bak voor de training zitten
- Iets wat we misschien op de groep kunnen hangen (net als ja/nee gevoel)
- Voor bepaalde leeftijdscategorie
- Er moet op elk moment een kind kunnen invoegen, omdat je het bruikbaar wilt maken voor een crisisgroep
- Eens per week inzetten
- Haalbaarheid controleren
- Makkelijk werkbare opdrachten
- Korte en duidelijke opdrachten
- Misschien een clubje maken zoals lichaamsbeleving en emotiegroepje
- Aanspreken/ leuk voor de kinderen
- Moet voor verschillende kinderen qua niveau toepasbaar zijn
- Dicht bij de praktijk (dat er geen grote kloof is tussen de oefeningen en de praktijk)

Conclusie

Hieronder is de uitwerking te vinden van de enquêtes. De enquêtes van de pedagogisch medewerkers van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal en Meerwijck/ Lijn 5 zijn samengevoegd.

Gebrek aan sociale vaardigheden; Pedagogisch medewerkers geven in de enquête aan dat zij het gebrek aan sociale vaardigheden bij de kinderen het meest tijdens de maaltijd, het vrije spelen, de limonade en een speelmoment zien. Dit komt naar voren doordat kinderen niet op hun beurt wachten en er door heen praten wanneer iemand anders aan het woord is. Daarnaast geven pedagogisch medewerkers ook aan dat kinderen een ander niet aankijken, schelden, brutaal zijn en druk gedrag vertonen. Volgens de pedagogisch medewerkers moeten wij de training voornamelijk richten op gedragsverandering. Dit omdat de kinderen volgens pedagogisch medewerkers niet weten hoe ze de vaardigheden moeten toepassen.

Sociale vaardigheden; Wanneer gekeken wordt naar de sociale vaardigheden in het algemeen, vinden pedagogisch medewerkers dat uithuisgeplaatste kinderen het minste zijn ontwikkeld in het om de beurt praten, reageren op nee, reageren op pesten, onderhandelen, reageren op een afwijzing, ongenoegen uitspreken, delen en verontschuldigen. Daarom vinden de pedagogisch medewerkers het belangrijk dat wij ons in de training richten op de vaardigheden: reageren op nee, reageren op pesten, reageren op een afwijzing, om de beurt praten, onderhandelen, ongenoegen uitspreken, voor zichzelf opkomen, verontschuldigen, elkaar aankijken, nee zeggen en invoegen in een spelend groepje.

De training; Voor de training vinden pedagogisch medewerkers het belangrijk dat er vertrouwen en veiligheid geboden wordt. Wanneer dit geboden wordt, kan er ook op de groep geoefend worden met de vaardigheden. Daarnaast vinden zij het belangrijk dat er uitgebreid stil gestaan wordt bij de basis sociale vaardigheden: iemand aankijken, iets vragen, om de beurt praten, naar elkaar luisteren en samen spelen.

Aanleren van de vaardigheden; Om de vaardigheden bij de kinderen aan te leren wordt van de pedagogisch medewerkers gevraagd dat ze het sociaal vaardige gedrag voordoen en dit ook bespreken met de kinderen. Tevens is het belangrijk dat de pedagogisch medewerkers door de dag heen vaak de vaardigheden herhalen en de kinderen er op wijzen. Dit vraagt geduld en bewust aan de slag gaan om vaardigheden aan te leren.

Voordelen; Wanneer de pedagogisch medewerkers zelf de training gaan geven zien zij verschillende voordelen. Allereerst dat zij er in de dagelijkse situatie op terug kunnen komen. Iedereen weet namelijk wat het kind in de training heeft geleerd en heeft meegekregen. Hierdoor kunnen ze de vaardigheden telkens met de kinderen herhalen. Het aller belangrijkste nadeel vinden de pedagogisch medewerkers het tijdgebrek.

Draagkracht; De draagkracht die nodig is om de training te blijven geven is dat de training weinig tijd kost om voor te bereiden. De pedagogisch medewerkers willen een kant en klare training. Daarnaast moet er genoeg tijd zijn om de training te geven en de pedagogisch medewerkers moeten gemotiveerd zijn voor de training. Op de groep moet er voldoende personeel aanwezig zijn en de training moet niet te lang duren. Als laatste vinden zij het belangrijk dat de training regelmatig geëvalueerd wordt in de vergadering.

Wij zien deze uitkomsten als zeer belangrijk en zullen ze meenemen in de uitwerking van onze training.

Bijlage 4. Observatielijsten en uitkomsten

Wij hebben er voor gekozen om op de drie verschillende groepen van Orthopedagogisch Centrum Trompendaal observaties uit te voeren. Op deze wijze ontwikkelen wij een zo volledig mogelijk beeld van de uithuisgeplaatste kinderen die op dit moment op de groepen wonen. Daarnaast ontdekken we welke vaardigheden ze bezitten en welke vaardigheden ze missen. Wij zijn ons ervan bewust dat deze observaties niet zwaar kunnen wegen. Dit heeft met meerdere factoren te maken: de observaties zijn een momentopname, we observeren verschillende situaties, wij (de observatoren) zitten erbij en de groepssamenstelling van de verschillende groepen verandert om de zoveel tijd. We kunnen het gedrag van een aantal kinderen niet generaliseren naar alle uithuisgeplaatste kinderen.
Wij willen door het observeren ontdekken waar de interesse bij de kinderen ligt, wat hen aanspreekt en wat op dit moment een trend is. Het uitgangspunt voor ons blijft de literatuur, maar aan de hand van deze observaties kunnen wij ideeën op doen. Op deze manier zetten wij een algemeen beeld neer.

Doel van de observatie:

- Een indicatie van de kinderen welke vaardigheden zij bezitten in verschillende situaties.
- Een indicatie krijgen van de vaardigheden die de kinderen missen, zodat we daar de accenten in de training op kunnen leggen.

Een belangrijk voordeel van observaties is de directheid van de waarneming. Daar komt bij dat de waarneming in de natuurlijke context plaatsvindt. Dit verhoogt niet alleen de betrouwbaarheid, maar ook het generaliseerbaar maken van de onderzoeksresultaten naar de alledaagse praktijk. Het gedrag is zichtbaar, maar de motieven niet. Hier moeten wij ons van bewust zijn in de uitwerking van de uitkomsten. Laat een kind een sociale vaardigheid niet zien, omdat hij deze vaardigheid niet bezit of kiest het kind er bewust voor om een vaardigheid niet te gebruiken?

Hieronder zijn de volgende observatielijsten te vinden:

- Observatielijst limonademoment
- Observatielijst vrije speelmoment
- Observatielijst avondmaaltijd
- Observatielijst spelmoment

Wij hebben van alle momenten twee verschillende lijsten met vaardigheden opgesteld: één voor de kinderen van 4 t/m 8 jaar en één voor de kinderen van 8 t/m 12 jaar. Wij hebben uiteindelijk twintig maal geobserveerd.
Tijdens de observaties zullen wij turven of wij de vaardigheid waarnemen of niet waarnemen In het schema is daarnaast ruimte voor een beschrijving van het gedrag van het kind dat wordt geobserveerd. Wij hebben ervoor gekozen om niet te filmen tijdens het observeren, omdat het over een algemeen beeld gaat. Wij zijn ons ervan bewust dat wij hierdoor bepaald gedrag of vaardigheden zullen missen, omdat onze aandacht naar iemand of iets anders uitgaat.

Observatielijst voor kinderen van 4 t/m 8 jaar 2010 ***Limonademoment***

Sociale vaardigheid	Waargenomen	Niet waargenomen	Omschrijving van het gedrag
Een stoel uitkiezen			
Op je beurt wachten			
Een vraag stellen			
Reageren op nee			
Verontschuldigen			
Fruitsoort kiezen			
Vertellen wat hij/ zij op school heeft gedaan.			
Elkaar aankijken			
Om de beurt praten			
Kiezen wat hij/zij wil spelen			
Kiezen of hij/zij alleen of met iemand wil spelen			
Kiezen met wie hij/zij wil spelen			
Iets met iemand delen			

Bron: Gegevens, observatie OC Trompendaal IJsberen, Robben en Bevers

Observatielijst voor kinderen van 8 t/m 12 jaar 2010 ***Limonademoment***

Sociale vaardigheid	Waargenomen	Niet waargenomen	Omschrijving van het gedrag
Op de beurt wachten			
Beker teruggeven			
Fruitsoort kiezen			
Vraag stellen			
Reageren op nee			
Verontschuldigen			
Vertellen wat hij/zij op school heeft gedaan.			
Kiezen wat hij/zij wil spelen			
Kiezen of hij/zij alleen of met iemand wil spelen			
Kiezen met wie hij/zij wil spelen			
Voor zichzelf opkomen			
Iets met iemand delen			
Onderhandelen			

Bron: Gegevens, observatie OC Trompendaal IJsberen, Robben en Bevers

Observatielijst voor kinderen van 4 t/m 8 jaar 2010 ***Vrij speelmoment***

Sociale vaardigheid	Waargenomen	Niet waargenomen	Omschrijving van het gedrag
Kiezen wat je wilt spelen			
Kiezen met wie je wilt spelen			
Iets aan een ander vragen			
Elkaar aankijken			
Elkaar nadoen			
Naar een ander luisteren			
Samen iets afspreken			
Op je beurt wachten			
Rekening houden met de ander			
Om de beurt praten			
Iets met iemand delen			
Mening geven			
Een ander bedanken			
Complimenten geven			
Regels volgen			

Bron: Gegevens, observatie OC Trompendaal IJsberen, Robben en Bevers

Observatielijst voor kinderen van 8 t/m 12 jaar 2010 ***Vrij speelmoment***

Sociale vaardigheid	Waargenomen	Niet waargenomen	Omschrijving van het gedrag
Kiezen wat je wilt spelen			
Kiezen met wie je wilt spelen			
Iets aan een ander vragen			
Elkaar aankijken			
Naar een ander luisteren			
Onderhandelen			
Samen iets afspreken			
Regels volgen			
Samenwerken			
Op je beurt wachten			
Rekening houden met de ander			
Om de beurt praten			
Iets met iemand delen			
Mening geven			
Een ander bedanken			
Complimenten geven			

Bron: Gegevens, observatie OC Trompendaal IJsberen, Robben en Bevers

Observatielijst voor kinderen van 4 t/m 8 jaar 2010 ***Avondmaaltijd***

Sociale vaardigheid	Waargenomen	Niet waargenomen	Omschrijving van het gedrag
Iets vertellen			
Elkaar aankijken			
Luisteren naar elkaar/de ander			
Iets aan een ander vragen			
Elkaar nadoen			
Ruimte laten voor een ander			
Op je beurt wachten			
Compliment(en) geven			
Positief reageren op de ander			
Een ander bedanken			
Regels volgen			

Bron: Gegevens, observatie OC Trompendaal IJsberen, Robben en Bevers

Observatielijst voor kinderen van 8 t/m 12 jaar 2010 ***Avondmaaltijd***

Sociale vaardigheid	Waargenomen	Niet waargenomen	Omschrijving van het gedrag
Iets vertellen			
Elkaar aankijken			
Luisteren naar elkaar/de ander			
Ruimte laten voor een ander			
Op je beurt wachten			
Compliment(en) geven			
Positief reageren op de ander			
Reageren op nee			
Verontschuldigen			
Een ander bedanken			
Regels volgen			
Mening geven			
Voor jezelf opkomen			
Onderhandelen			

Bron: Gegevens, observatie OC Trompendaal IJsberen, Robben en Bevers

Observatielijst voor kinderen van 4 t/m 8 jaar 2010 ***Spelmoment***

Sociale vaardigheid	**Waargenomen**	**Niet waargenomen**	**Omschrijving van het gedrag**
Kiezen wat hij/zij wil spelen			
Andere kinderen nadoen			
Regels van het groepsspel volgen			
Elkaar aankijken			
Om de beurt praten			
Vraag stellen			
Reageren op nee			
Iets weigeren			
Sorry zeggen			
Het spel afmaken			
Spelletje (helpen) opruimen			

Bron: Gegevens, observatie OC Trompendaal IJsberen, Robben en Bevers

Observatielijst voor kinderen van 8 t/m12 jaar 2010 ***Spelmoment***

Sociale vaardigheid	**Waargenomen**	**Niet waargenomen**	**Omschrijving van het gedrag**
Kiezen wat hij/zij wil spelen			
Onderhandelen			
Beslissen			
Elkaar aankijken			
Om de beurt praten			
Een vraag stellen			
Iets weigeren			
Sorry zeggen			
Mening geven			
De ander helpen			
Zeggen wat hij/zij niet leuk vind			
Samen een oplossing zoeken			
Spelregels volgen			
Het spel afmaken			
Spelletje opruimen			

Bron: Gegevens, observatie OC Trompendaal IJsberen, Robben en Bevers

Uitkomsten van de observaties.

In deze bijlage vindt u de uitkomsten van alle observaties. We hebben ervoor gekozen de vaardigheden uit de verschillende observatielijsten samen te voegen om een duidelijke indicatie te krijgen van een bepaalde vaardigheid.

Observatielijsten van kinderen in de leeftijd 4 t/m 8 jaar

Vaardigheden:	waargenomen	Niet waargenomen	n.v.t.
Een stoel uitkiezen	3		3
Op je beurt wachten	9	7	
Iets aan de ander vragen	17	6	
Reageren op nee	11	6	5
Verontschuldigen/ sorry zeggen	2	7	4
Fruit kiezen	3		3
Iets vertellen	26	3	1
Elkaar aankijken	33	17	
Om de beurt praten	12	5	
Kiezen wat hij/zij wil spelen	10	4	3
Kiezen of hij/zij alleen of met iemand wil spelen	5	3	5
Iets met iemand delen	1	3	4
Elkaar nadoen	15	3	1
Luisteren	18	3	
Samen iets afspreken	1	3	
Ruimte laten voor een ander/ Rekening houden met een ander	2	6	
Mening geven	4		2
Een ander bedanken		2	1
Complimenten geven	1	3	1
Regels volgen	14	12	
Iets weigeren	5	2	
Het spel afmaken	7	2	

Helpen	12		
Positief reageren op de ander	4	6	

Aan de hand van bovenstaande uitkomsten, proberen wij voorzichtige conclusies te trekken. Zoals wij in de inleiding geschreven hebben, spelen er verschillende factoren mee. Daarom kunnen wij geen waterdichte conclusies trekken. Daarnaast speelt mee dat er tot op zekere hoogte interpretaties worden meegenomen. Bijvoorbeeld: 'Ik vind dat een kind niet luistert, terwijl het kind niet kijkt, maar wel heeft gehoord wat de ander zei.'

Als wij naar de uitkomsten kijken, zien wij een aantal vaardigheden, die we bij ongeveer elk kind waarnemen. Een stoel kiezen is bijvoorbeeld een vaardigheid die gedaan wordt vanuit automatisme. Kinderen willen limonade drinken, dus zullen ze een stoel moeten hebben om op te zitten. Na het limonade drinken en na het eten moeten de kinderen kiezen wat ze gaan spelen en met wie ze willen spelen. Vinden ze dit lastig, dan worden ze geholpen door de pedagogisch medewerkers. Op deze manier worden er afspraakjes gemaakt met de pedagogisch medewerkers. De vaardigheden die naar ons idee zo vanzelfsprekend zijn op de groep zien wij terug bij de kinderen.

Wat ons opvalt, is dat op je beurt wachten, positief reageren op de ander, complimenten geven, een ander bedanken, mening geven, ruimte laten voor een ander, samen iets afspreken, iets met iemand delen en reageren op nee, vaardigheden zijn die wij over het algemeen weinig tot niet hebben waargenomen. Dit zijn wel vaardigheden die de kinderen moeten bezitten. Als we kijken naar hoofdstuk 4 dan lezen we dat kinderen egocentrisch zijn, maar zich steeds meer bewust gaan worden van de ander. Alle bovenstaande vaardigheden zijn vaardigheden die te maken hebben met de ander. Blijkbaar zijn de kinderen van vier tot en met acht jaar voornamelijk met zichzelf bezig. In een enkele situatie zien we dat een kind wel een compliment geeft, op zijn beurt wacht of iets afspreekt met een ander. Een voorbeeld hiervan is tijdens een spelmoment. Een kind gooit een '6' tijdens ganzenbord. Een kind dat toekijkt, roept: 'O, wat knap van jou!'
Belangrijk voor ons is om binnen de trainingen stil te staan bij de ander. 'Oké, jij vindt het niet leuk om een complimentje te geven, maar als jij nu die ander bent, zou je het dan leuk vinden om een complimentje te krijgen?'

Vaardigheden die er bij deze observaties echt uitspringen, zijn iets vertellen en elkaar aankijken. Met nadruk moeten we zeggen dat dit verschilt per situatie. Tijdens het limonademoment vertellen kinderen bijvoorbeeld veel gemakkelijker iets aan elkaar dan tijdens een vrij speelmoment. Kinderen zitten dan namelijk dicht bij elkaar. Het valt ook op dat kinderen in hun verhalen voornamelijk gericht zijn op de pedagogisch medewerkers.
Het contact maken is het eerste begin van sociale vaardigheden. Binnen de observaties hebben wij gezien dat kinderen elkaar aan kunnen kijken. Het gedrag is dus aanwezig. Gedurende de training willen wij dit gedrag versterken door kinderen in verschillende situaties te wijzen op het aankijken van elkaar. Ze laten het bijvoorbeeld wel tijdens een limonademoment zien, maar als ze uit school komen lopen ze zo door zonder een begeleider aan te kijken.

Observatielijsten van kinderen in de leeftijd van 8 t/m 12 jaar

Vaardigheden:	Waargenomen	Niet waargenomen	n.v.t.
Op je beurt wachten	20	5	1
Iets aan de ander vragen	5	4	
Reageren op nee	13	3	
Verontschuldigen		6	1
Fruit kiezen	5		
Iets vertellen	42		
Elkaar aankijken	34	3	
Om de beurt praten	2	1	
Kiezen of hij/zij alleen of met iemand wil spelen	5	2	1
Iets met iemand delen	3	4	
Luisteren naar elkaar/ de ander	28	3	
Samen iets afspreken		1	
Ruimte laten voor een ander/ Rekening houden met een ander	2	3	1
Mening geven	9	1	1
Een ander bedanken	1	4	
Compliment(en) geven	2	2	
Regels volgen	7	3	1
Spel afmaken		1	
Een ander helpen	2		
Positief reageren op de ander	11		
Voor jezelf opkomen	8	5	1
Onderhandelen	2	4	1
Samenwerken		1	1

Binnen de observaties hebben we gemerkt dat kinderen veel aan elkaar, maar ook aan pedagogisch medewerkers vertellen. Ze nemen hierin initiatief. We merken dat kinderen elkaar regelmatig aankijken en ook echt naar elkaar lijken te luisteren. Daarnaast blijkt uit de observaties dat kinderen minder vaak ruimte laten aan een ander om te vertellen. Als een kind eenmaal het woord heeft, lijkt het kind het moeilijk te vinden dit woord aan een ander over te geven. Het kind moet dan op zijn beurt wachten en dat is lastig. We merkten binnen de observaties dat pedagogisch medewerkers constant grenzen aan moeten geven in het wachten op de beurt. Zodra het kind, na gewaarschuwd te zijn, nog niet luistert, wordt het op de stoel in de gang gezet.

Kinderen kunnen na het eten kiezen wat ze willen spelen. Het viel op dat een aantal kinderen het lastig vond om zelf dit besluit te nemen. Vaak stelt een begeleider iemand of zelfs een spel voor aan het kind. Dat kinderen echt samen onderhandelen, hebben wij slechts een enkele keer geobserveerd. Samen delen lijkt ook weinig voor te komen. In een vrij speelmoment merken we dat kinderen heel erg op zichzelf gericht zijn. Als een ander kind er dan bij komt, sluiten ze deze het liefst buiten en dat gaat niet altijd op een vriendelijke manier. Binnen de trainingen willen wij de bewustwording van de ander bij het kind versterken.

Hoewel de kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar prima hun mening lijken te geven, zien wij dat ze niet elke keer voor zichzelf opkomen. Een jongetje lacht bijvoorbeeld een meisje uit als zij een vraag niet goed beantwoordt. Het jongetje wordt door de pedagogisch medewerker aangesproken. Vervolgens lacht het meisje ditzelfde jongetje uit, maar het meisje wordt er niet op aangesproken. Het jongetje leek verbaasd naar de pedagogisch medewerker te kijken, maar zij deed er verder niets mee. In deze situatie had dit jongetje prima voor zichzelf op kunnen komen, maar deed dit niet.

Tijdens het limonademoment schreeuwt een kind om zijn snoepbakje; een kind dat een ander kind niet laat uitpraten; een kind dat een spelletje omver gooit zodra het voor hem tegenzit; en zo kunnen we nog wel meer voorbeelden noemen. Dit egocentrisme zien we terug bij kinderen in de leeftijd van vier tot en met acht jaar, maar ook bij kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar. Dit egocentrisme past niet meer in de leeftijdsgroep van kinderen van acht tot en met twaalf jaar. Uit de literatuur binnen hoofdstuk vier blijkt dat kinderen, die uit huis geplaatst zijn, over het algemeen achterlopen in hun ontwikkeling door het ontbreken van een onveilige basis. Dat dit egocentrisme in deze leeftijdsgroep nog een rol speelt, is hieraan af te leiden. Deze lijn kunnen we doortrekken naar de resultaten van onze observaties bij kinderen van acht tot en met twaalf jaar. Binnen de verschillende situaties zijn verontschuldigen, een ander bedanken, ruimte laten voor een ander, samen iets afspreken, samenwerken, delen, om de beurt praten en een ander helpen, sociale vaardigheden die wij weinig tot niet hebben waargenomen.

Het verschil dat wij zien tussen vier tot en met achtjarigen en acht tot en met twaalfjarigen is dat de oudste leeftijdsgroep meer de regels volgt, zijn mening geeft, voor zichzelf opkomt, iets vertelt en meer onderhandelt. Deze vaardigheden zijn in een beginnend stadium in vergelijking met wat de kinderen eigenlijk zouden moeten kunnen. Deze vaardigheden zijn aanwezig, maar zullen binnen de training versterkt moeten worden.

Bijlage 5. Overige Sociale vaardigheidstrainingen

In deze bijlage bespreken we de Goldsteintraining en Bang zijn voor andere kinderen. Omdat deze trainingen de basis vormen van alle trainingen vinden wij het belangrijk deze een plekje te geven in de bijlagen. De Kombinatietraining is een training die door groepsleiders gegeven wordt, daarom hebben we ook deze in de bijlage verwerkt.

Goldsteintraining

De Goldsteintraining is een gedragstraining voor sociale vaardigheden. Deze training is gericht op het aanleren van vaardigheden. Deze vaardigheden helpen de kinderen bij het aangaan en onderhouden van contacten en bij het komen tot bruikbare oplossingen bij problemen of meningsverschillen.

Doelgroep
De Goldsteintraining wordt gegeven aan kinderen vanaf 8 jaar uit lagere sociale klassen en aan moeilijk lerende jongeren.

Doel
Het vergroten van vaardigheden: aanleren van autonomie, assertiviteit, interne controle zodat het kind beter opgewassen is tegen het dagelijkse leven.

Wie zijn de trainers?
Twee speciaal opgeleide trainers.

Inhoud
Kenmerkend voor de methodiek van Goldstein is dat een op zeer gestructureerde wijze sociale vaardigheden worden aangeleerd. De Goldsteinmethode is in Nederland ontstaan uit de samenwerking tussen de jeugdhulp-verlening en de Rijksuniversiteit Groningen.
De kinderen blijken baat te hebben bij een praktisch gerichte, gestructureerde training waarin niet teveel gepraat wordt en veel wordt gedaan. In veel andere trainingen staat het inzicht in het eigen gedrag centraal (Bruggen, 1999, p.35).

Opzet
De opzet van de training is gebaseerd op de vier belangrijkste elementen van de Goldstein-methodiek. We hebben het hier over diverse elementen. *Modeling* (instructie), tijdens de instructie wordt de sociale vaardigheid geïnstrueerd. *Gedragsoefening*, hierbij wordt de sociale vaardigheid geoefend door middel van rollenspellen. *Sociale bekrachtiging* (feedback) er wordt door de therapeut voldoende aandacht gegeven aan (positieve) feedback. *Transfertraining*, het geleerde tijdens de training probeert men te transfereren naar andere situaties (Internet: Goldstein). Door de toepassing van deze elementen leren mensen sociale vaardigheden aan.

Een aantal voorbeelden van deze vaardigheden:

- luisteren
- reageren op boosheid
- uiten van boosheid
- uiten van waardering
- reageren op waardering
- iets bespreken
- opkomen voor je mening
- een praatje maken
- kritiek geven

Om een vaardigheid gestructureerd en goed aan te leren is elke sociale vaardigheid uiteengezet in verschillende punten. Deze punten noemt men leerpunten. De leerpunten zijn de stappen die het kind moet volgen om de vaardigheid op een correcte manier te gebruiken.

De leerpunten van de sociale vaardigheid luisteren zijn hieronder weergegeven.

1. Kijk de ander aan.

2. Toon interesse, met en zonder woorden.
3. Vraag naar dingen die je niet begrijpt.
4. Herhaal kort wat er gezegd is.
5. Geef je eigen mening of gevoel.
6. Let op de reactie van de ander.

Wat deze training bijzonder maakt, is dat er aan de hand van video-/DVD-fragmenten voorbeelden getoond worden van situaties. De sociale vaardigheid wordt op de video eerst op een inadequate manier (het foute voorbeeld) en daarna op een adequate manier (het goede voorbeeld) gespeeld. Met adequaat wordt het goed gebruiken van de leerpunten van de betreffende vaardigheid bedoeld (Internet: Goldsteintraining).

De elementen binnen de Goldsteintraining bestaan voor het grootste gedeelte uit modeling. Gedrag dat getoond wordt door de trainer. De trainer vormt een model voor de groep die het gedrag vervolgens nadoet. Het is belangrijk dat de trainer het gedrag duidelijk, gedetailleerd en meerdere malen laat zien. Ook is het belangrijk dat verschillende modellen het gedrag tonen, zodat irrelevante gedragingen van het model minder snel worden over genomen. Binnen de training worden kinderen gestimuleerd om de gedemonstreerde gedragingen te laten zien in de groep. De vaardigheden worden in stapjes opgebouwd. Binnen rollenspellen wordt de moeilijkheidsgraad steeds een beetje opgeschroefd, zodat er sprake is van een verschuiving van imitatie van andermans gedragingen naar een meer persoonlijke versie van de aan te leren vaardigheden. Kinderen worden uitgedaagd de geleerde vaardigheden te laten zien.
Naast gedragsoefening komt bekrachtiging voor in de Goldsteintraining. De kinderen dienen voortdurend te ervaren dat uitvoering van de vaardigheid gepaard gaat met positieve terugkoppeling, sociale bekrachtiging, instemming, bijval en enthousiasme. Het gedrag dat je van de cliënt wilt zien verdient aandacht en bijval van de trainer.

Effect
Vele trainingen maken gebruik van elementen uit de Goldsteintraining. In 1988 is er onderzoek gedaan door Van der Molen, Van der Zee & Bleeker naar de effectiviteit. Hieruit bleek dat de jongeren over meer kennis van de sociale vaardigheden beschikten dan vóór de training. Het bleek tevens dat hun zelfvertrouwen was toegenomen en dat zij in sociale situaties minder last hadden van spanning. In de training bleken de jongeren in staat de vaardigheden te tonen, maar in dagelijkse situaties konden anderen nog maar weinig van deze verbetering in het normale gedrag herkennen. Geconcludeerd werd dat de 'transfer' te wensen overliet.

Bang zijn voor andere kinderen

Dit is een behandeling die bedoeld is om de persoonlijke competentieverwachting te verhogen.

Doelgroep
Deze behandeling is ontwikkeld voor kinderen van acht tot en met twaalf jaar en is gericht op kinderen die aanzienlijke tot ernstige problemen ervaren in de dagelijkse omgang met andere kinderen.

Doel
Het doel van de behandeling is het verhogen van de persoonlijke competentieverwachting. De therapie wil bereiken dat de kinderen leren dat ze tot meer in staat zijn dan ze eerder dachten, waardoor ze minder bang zijn in de omgang met andere kinderen en competenter gedrag vertonen

Wie zijn de trainers?
Er wordt aanbevolen de behandeling te laten uitvoeren door twee therapeuten. Omdat de interventie een gedragstherapie is, moet tenminste één van de therapeuten een gedrags-therapeutische opleiding hebben gevolgd en ervaring hebben met gedragstherapieën bij kinderen (Internet: Nederlands Jeugd Instituut).

Inhoud
Deze behandeling van Ringrose en Nijenhuis bevat interventies die gericht zijn op het aanleren van effectief sociaal gedrag als interventies die een afname van angst bij het kind tot stand brengen. Daarnaast zijn er interventies die invloed uitoefenen op denkwijze en denkinhouden in het programma. De interventies zijn gedragsmatig van aard. Het effectieve sociale gedrag wordt aangeleerd door actief te oefenen onder omstandigheden die een zo groot

mogelijke overeenkomst hebben met de bestaande situaties. Om de kans op een succesvol handelen te maximaliseren is een stapsgewijs leerproces aangewezen.
De training is mede gebaseerd op de theorie van cognitief sociaal leren van Bandura. Deze theorie is erop gericht dat de kinderen op grond van hun eigen handelen succeservaringen opdoen. Gedragsoefeningen die gedaan worden tijdens de bijeenkomsten zijn: rollenspellen, rolwisselingen, pantomime en huiswerkopdrachten. Dit alles is voornamelijk gericht op het aanleren van de basisvaardigheden. De volgende vaardigheden zijn van essentieel belang in de omgang tussen kinderen: luisteren, waardering uiten en contact leggen (Ringrose en Nijenhuis, 1986, p.63-65).

Opzet
Het programma bestaat uit 21 therapeutische sessies. Deze zijn te onderscheiden in opbouw-, midden- en afbouwfase. Elke sessie duurt 90 minuten en heeft een vaste opbouw. In de sessies wordt met verschillende technieken, maar vooral met sociale vaardigheidstraining, competent gedrag geleerd. De kinderen krijgen succeservaringen met competent gedrag, zodat zij hun competentieverwachtingen positief gaan bijstellen (Ringrose en Nijenhuis, 1986, p.90-93).

De volgende onderwerpen komen tijdens de sessies aan de orde:

- Luisteren naar een ander
- Op je beurt wachten
- Je duidelijk voorstellen in de groep
- Duidelijk praten met een ander
- Initiatief nemen tot contact
- Iets vragen aan een ander en reageren op weigeren
- Een praatje maken en reageren op weigering van gesprek
- Onderhandelen met een ander die iets anders wil dan jij
- Invoegen in een groep en reageren op afwijzing
- Iets weigeren
- Wat kun je doen als iemand iets doet waar je last van hebt
- Reageren op gerechtvaardigde kritiek en fouten toegeven
- Reageren op plagen
- (Gelegenheid om situaties of vaardigheden opnieuw aan de orde te laten komen)

Elke sessie heeft een vaste structuur. Eerst wordt gezamenlijk teruggekeken op de vorige keer, de thuisopdracht besproken en een activiteit (bijvoorbeeld een rollenspel) naar aanleiding van de thuisopdracht uitgevoerd. Na een pauze wordt een nieuw aspect met uitleg daarover aan de orde gesteld en worden oefeningen gedaan. De kinderen krijgen ook een thuisopdracht mee bij dat nieuwe aspect (Ringrose en Nijenhuis, 1986, p.135-137).

Effect
“Blonk, R.W.B., Prins, P.J.M., Sergeant, J.A., Ringrose, J.H. & Brinkman, A.G (1996): Er is een positief resultaat uit Nederlands onderzoek met vrij sterke bewijskracht. De behandeling van deze training was effectief in het verbeteren van sociaal gedrag en de relaties met leeftijdgenoten. De effecten bleven tenminste nog 4 à 5 maanden behouden.” (Internet: Nederlands Jeugd Instituut). Daarnaast is deze behandeling in december 2007 erkent door de erkennigscommissie ‘deelcommissie jeugdzorg en psychosociale/pedagogische preventie’ (Internet: Nederlands Jeugd Instituut).

De Kombinatietraining

De Kombinatietraining is voor het grootste gedeelte binnen ‘de Kombinatie’ ontwikkeld (kombinatie met een ‘K’ omdat het de naam van een instelling is, een naam die vóór de invoering van de recentste spellingwijziging is bedacht). ‘De Kombinatie’ is een instelling voor ambulante hulp aan moeilijk lerende kinderen met psychiatrische problemen. Bovendien wordt in deze Kombinatietraining gebruikgemaakt van onderdelen uit verschillende programma’s en methoden. Dus ook om die reden is er sprake van een combinatie (Bruggen, 1999, p.11).

Doelgroep
De kombinatietraining is een training voor alle moeilijk lerende kinderen (kinderen met een licht verstandelijke beperking) die in meer of mindere mate moeite hebben met hun sociale redzaamheid. Het inschatten, begrijpen en adequaat oplossen van vele sociale situaties is voor veel moeilijk lerende kinderen een zware opgave. De training is

bedoeld voor kinderen in de leeftijd van acht tot en met veertien jaar en met aanpassingen is de training ook bruikbaar voor kinderen van zes tot en met twaalf jaar.

Doel
De training is bedoeld om vaardigheden en sociale zelfredzaamheid van kansarme en minder begaafde personen te stimuleren, zodat zij in staat zijn zich in sociale situaties beter staande te houden en weerbaarder te worden. (Kennisvermeerdering, gedragsverandering en belevingsverandering)

Wie zijn de trainers?
De training kan gegeven worden door gedragswetenschappers en groepsleiders. Ze geven aan dat de training het best gegeven kan worden door een hoofdtrainer, die iets meer afstand van de kinderen heeft en een cotrainer die de kinderen goed kent (en een groot gedeelte van de week aanwezig is.)

Inhoud
Deze training is ontstaan vanuit een aantal bekende trainingen:

- Goldsteintraining (in Nederland aangepast en beschreven door van der Zee e.a., 1989)
- Het competentiemodel (Slot & Spanjaard, 1996)
- Het Pad-Leerplan (Louwe & Freriks, 1995)
- Bang zijn voor andere kinderen (Ringrose & Nijenhuis, 1986)

Vanuit eerdergenoemde trainingen heeft E. van Bruggen een aangepaste training opgezet. In de training staat voornamelijk het aanleren van gedrag centraal. Het is concreet en praktisch en doet minder een beroep op cognitieve vaardigheden als zelfreflectie en het vermogen tot verbaliseren. Juist hierdoor valt dit programma onder deze benadering, omdat het beter geschikt is voor moeilijk lerende kinderen.
Bovendien wordt er binnen deze benadering impliciet van uitgegaan dat bij gedragsverandering de emoties hier vanzelf op volgen. Wanneer het kind merkt dat de nieuw aangeleerde sociale vaardigheden voordelen opleveren in de sociale omgang (en dus bekrachtigd worden), zal het zelfvertrouwen hierdoor bijna automatisch toenemen (Bruggen, 1999, p.93).

Opzet
Als basis voor deze trainingen wordt gebruikgemaakt van het spel ‘Sociale vaardigheden voor jongeren’ (Sommen, van der, Klaassen & Bruggink, 1992). Het spel bestaat uit een videoband waarop goede en foute voorbeelden worden getoond, een grote flip-over (met op elke pagina een vaardigheid met de leerpunten) en een bordspel met opdrachtkaartjes. Er zijn drie kleuren opdrachtkaartjes waarop verschillende soorten opdrachten staan (bewegingsspelletjes, kennisvragen, tegenstrijdige opdrachten en rollenspellen).

De training bestaat uit vijftien sessies en de volgende vaardigheden komen aan bod:

- Kennismaken
- Luisteren
- Iets vragen
- Nee zeggen
- Praatje beginnen
- Kritiek krijgen
- Iets bespreken
- Gevoelens
- Kritiek geven
- Evaluatie en afsluiting

De sessies starten met een binnenkomst en een welkom. Hierna worden de opdrachten van de vorige keer besproken. Vervolgens is er een introductie van de nieuwe vaardigheid (aan de hand van een video van het SVJ-spel). Het aanleren van een vaardigheid door middel van rollenspel (elk kind is minimaal éénmaal hoofdspeler). Als laatste worden er nieuwe opdrachten opgegeven.

In de training wordt tevens gebruikgemaakt van het PAD-leerplan: ‘Denk, stop doe’ en ‘Stop en denk’ (Bruggen, 1999, p.113-115).

Effect

Ervaring is opgedaan in Jeugdhuis Middelveld en bij de Kombinatie te Amsterdam. Jeugdhuis Middelveld is een orthopedagogisch centrum voor kinderen in de leeftijd van 5 t/m 21 jaar (site: Goodwill centra). Deze Kombinatie-training is in 1999 ontwikkeld voor een vergelijkbare doelgroep als onze doelgroep. Tegenwoordig wonen er in de residentiële opvang kinderen met een lichte verstandelijke beperking. Uit het onderzoek wat zij bij de ontwikkeling van de training hebben uitgevoerd kunnen zij aantonen dat dit een effectieve training is (Bruggen, 1999, p.13,14).